

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

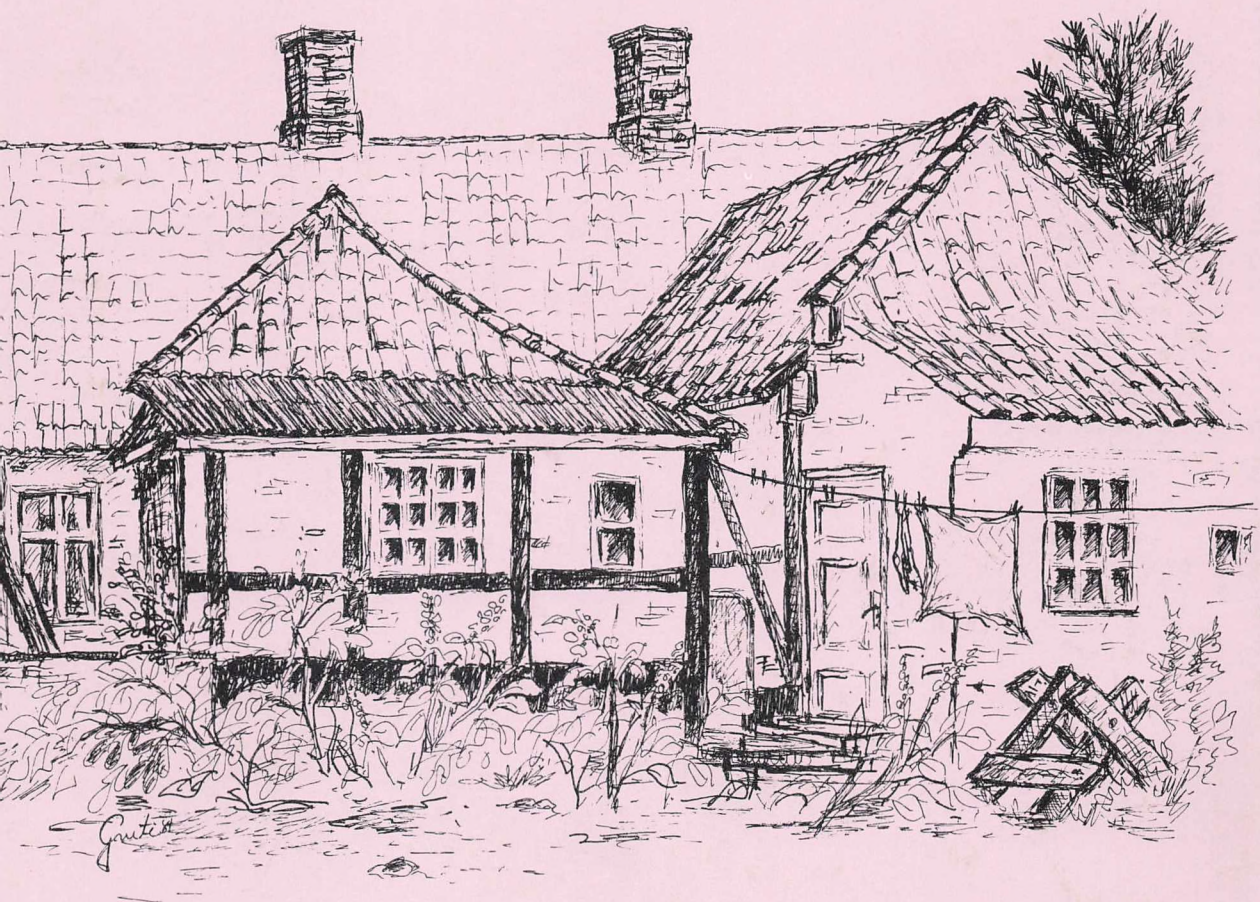
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lolland-Falster 1981

LOLLAND-FALSTERS HISTORISKE
SAMFUND

LOLLAND-FALSTERS
HISTORISKE
SAMFUND

Årbog 1981

Skrift: Times
Papir: Thai-Cote
Tryk: Lollands-Postens Bogtrykkeri, Maribo
Bogbinder: B. Sandersens Bogbinderi, Næstved

Omslagsbilledet:

Greti Hansen har i sin tegning indfanget den stemning, der stadig findes i gården til ejendommen Adelgade 80 i Nysted. Her boede Emil Aarestrup i sin Nysted-tid fra 1827 til 1838. Efterhånden som familien voksede med flere børn, blev pladsen i forhuset for trang, og derfor kom der flere gange nogle små tilbygninger i gården, som i det væsentlige er bevaret i deres oprindelige stil.

Indholdsfortegnelse

Emil Aarestrup, doktoren og digteren i Nysted ..... 7 Af fhv. sognepræst Torben Dijnes, Kalvehave.	Lolland-Falster i bogverdenen ..... 42 Af Verner Hansen.
Lærer Ferdinand Henriksen og hustru .. 16 Af datteren, fhv. lektor Marie Henriksen, Nykøbing F., inden sin død.	Lolland-Falsters museer 50
Bidrag til urmageriets historie på Lolland-Falster ..... 30 Af pens. handelsoverlærer Jens Lampe, Brabrand.	Lolland-Falsters arkiver 57
	Lolland-Falsters historiske Samfund 61
	Årbøger og historiske skrifter om Lolland 68
	Person- og stedregister 69

Emil Aarestrup, doktoren og digteren i Nysted

Af fhv. sognepræst *Torben Dijnes*, nu Kalvehave

Et ungt, nygift lægepar slog sig ned i Nysted 1827. Det var Emil Aarestrup og hans viv Caroline født Aagaard. Aarestrup var blevet forlovet med sin kusine 1824, en datter af hans morbroder, urtekræmmer Aagaard. Hun var en køn pige, men en smule smalsporet, småborgerlig og lidt vanskelig, hun var pylret, og den unge læge doktorerer med hende, tager sig kærligt af hendes vinde, opstød og kolde fødder, brevene fra forlovelsestiden er fulde af gode lægeråd. Over for andre var hun vel ganske koldsindig, men den hidsigt elskende ægtemand kunne gøre hende varm og kunne ophidse hendes temperament til en vulkansk furie. Hun havde været i Præstø for at uddanne sig i husvæsen, og hun var den perfekte husmoder. Aarestrup elsker sin »svedskeprinsesse« oprigtigt - ikke alene i de unge år, men også efter at hun er blevet moder til 12 rollinger, ja, han elsker hende netop på grund af dem, moder og barn er et yndlingsmotiv hos ham.

Hvordan var så husherren? Ja, han var først og fremmest en dygtig læge, han havde vist trukket sit studium en smule, fordi han gerne ville have en udmærkelse, og det fik han også. Skønt han vel ikke kunne siges at være myreflittig, så var han dog særdeles velbegavet, og han havde ambitioner.

Han fulgte godt med i lægevidenskaben, var meget øm om sin lægeære. Da således den hidsige norske byfoged Schwensen havde antastet denne ved i et selskab at have beskyldt Aarestrup for at have svigtet sin pligt som læge ved at rejse med komtesse Amalie Raben til Karlbad og Dresden samtidig med, at en koleraepidemi brød løs herhjemme, forsvarede Aarestrup sig med stor kraft. Han havde ansat en duelig læge som vikar og var uden skyld i, at dennes ankomst til Nysted var blevet 14 dage forsinket. Og da byfogeden ikke efter disse oplysninger straks gav ham en uforbeholden undskyldning, anlagde han injuriersag mod byfogeden og vandt denne, idet han skaffede den høje embedsmand en bøde på halssens. Folk kunne lide deres læge og holdt med ham i denne sag. Han var også ivrig for at blive stiftsfysikus og endte da også i denne stilling, stiftsfysikus i Odense, en art dobbelt amtslæge. Da Emil Aarestrup og Caroline slog sig ned i Nysted, havde de ikke meget at råde over, men allerede året efter fik Aarestrup en ganske betydelig arv, og i 1829 købte han huset på Algade 25 (det nuværende nr. 80). Huset var tækket med tegl til gaden, men til haven med strå, og Aarestrup, som her samlede sine mange venner og sin store børneflok, måtte efter-

hånden udbygge huset ud imod haven med de store sidebygninger, der ganske vist skabte god plads, men også tog faconen af huset.

Aarestrup dyrkede en ret stor vennekreds; det var vel dels for dens skyld, at han havde trukket sig tilbage til et så afsides sted som Nysted. Han burde jo egentlig med sin meget høje eksamen og sine betydelige ambitioner have søgt embede i København. Han kendte gennem sine to studiekammerater, Seligmann Trier og Samuel Ballin, købmandsparret brødrene Hirsch og Heidenheim, de var alle fire jøder, og Aarestrup plejede meget selskabelig omgang med disse folk, og han var meget indtaget i Heidenheims datter Casse og i hendes gamle moder. Triers broder, Salomon Trier, fik samme år apotekerbevilling i Nysted. Aarestrup blev snart også knyttet til præsteparret i Ulslev, Isak Sidenius og hans hustru, den levende og glade Trine, som var en søster til Poul Martin Møller og en datter af præsten i Købelev, Rasmus Møller, der 1831 blev biskop over Lolland-Falster. Denne mand var i sit andet ægteskab blevet gift med enken efter pastor Winther i Fensmark, Johanne Dorothea f. Borchsenius, Christian Wintners moder. De to søskende, Trine og Poul Martin, kom i huset og allermest den tilkomne »broder« Christian Winther; Aarestrup og han satte meget pris på hinanden. Og endelig omgikkes Aarestrup efterhånden meget familien Raben på Aalholm. Han begyndte at komme på slottet som læge og kom der senere som ven af huset. Medens de øvrige venner var købmænd og præster, kom han her i forbindelse med en yderst original adelsfamilie.

Aarestrup var en mand af kød og blod; han havde et hedt hjerte, der let fængede, og han elskede kvinden. Han var en både elegant og kærlig ægtemand over for Caro-

line og en dejlig fader for de elskede rollinger. Caroline var hysterisk jaloux og fik et konvulsivisk vredesudbrud på deres sølvbryllupsdag, da hun fik at vide, at han for 30 år siden, før han kendte hende, havde fået en datter, Cornelia, med sin manuduktørs kone, Louise Spengler. Han havde i øvrigt ikke glemt dem, men forsørgede dem i al stilfærdighed. Han holdt også meget af denne lille førstefødte, som i øvrigt fik en krank skæbne.

Han karakteriserer sig selv sådan:

Men doktoren selv? raaber du, mere om ham!

Han er min blusel - hvisker musen - min skam!

Kalvesteg slugende,
over aviserne rugende,
sofapuderne knugende,
lad den streng fare!

Jeg vil helst beretningen spare.

Til vennen, købmand Chr. Petersen, skriver han 1844:

»Jeg er syg - af fedme, af magelighed, af ensformighed, af eensomhed, af medgang; min sjæl - hvis jeg har nogen - er tung som min duffelsfrakke; det eneste, der gaar fra mig og har lighed med geist, er tobaksrøg og vinde.«

Og i Odense-tiden skriver han til samme (1852):

»Jeg vil lade dig vide, at jeg trods tandpine og tandmangel, blodtab og endetarmslidelser, knapt udkomme og uhyre kedsommelighed uden og inden døre - dog lever taaleligt godt, priser vor Herre for det gode humør, han giver mig, takker for de gode venner, han lader mig beholde til trøst og vederkvægelse, glæder mig som et barn til mine børnebørnsbørnebørnsbørnebørn - af hvilke jeg venter mig de mest glimrende be-

*Emil Aarestrup - lægen og poeten,
der levede en snes år af sit liv på Lolland.*

*drifter, der vil omstraale deres tipoldefars-
tipoldefarstipoldefars navn med uvisselig
hæder.»*

Aarestrup var en mand, der var kendt i sin by og havde borgernes tillid og agtelse, og han blev da også valgt til deputeret sammen med Orla Lehmann ved et prøvevalg i Nykøbing 1840. Det var den nye lov, der kom i det år om folkevalgte byråd. Han fandt dog hurtigt ud af, at han ikke forstod sig på politik, og han afskyede i øvrigt Orla Lehmanns demokratiske manerer. Han skriver om det til Chr. Petersen:

*»Orla Lehmann var her og henrykkede,
hvor han kom. Du skulle have hørt det rø-*

*rende »Farvel, Farvel«, der ledsagede hans
haandtryk til nogle af bønderne, der ønskede
ham i tale, da han var hos mig. (I Saks-
købing). Byfogeden viste ham kirken, sko-
len, havnen, domhuset, - jeg bad, at man
ville gøre sagen fuldstændig og trække
sprøjterne frem. Hos mig modtog han et
eksemplar af Københavns Adresseavis, gik
på mit lille rødmaledede lokum, røg nogle ci-
garer og puttede nogle i lommen og modtog
endelig en velment skaal i ypperlig cham-
pagne. Et talent - paa Falster siger man, har
han enrageret bønderne ved at sige »De« til
dem, sætte sig hos dem paa kuskseædet for
at kunne passiare og lade det til ham be-*

stemte sæde hænge ledigt, ved at ride ranke med bønderbørnene og lade dem gaa op ad sig etc. etc. Et talent! Skade skulle han gaa tabt for fædrelandet! Subskriptionslister gaar om for ham i denne tid.«

Af alt dette fremgår, at Aarestrup har været en djærv borgermand med sans for det jordiske og det konkrete. Af og til lidt plump, men dog først og fremmest en mand med humør, en lykkelig ægtemand og familiefader og en ganske flittig og omsorgsfuld læge med solide kundskaber. Kort sagt en gennemført materialist.

Men denne materialist var et underligt dobbeltmenneske, der tillige var digter, en meget fin æsthet, romantiker, ja, han var ikke til at kende igen i denne anden skikkelse. Nu sagde han selv, at en del af det æsthetiske tøjeri var ment ironisk, og det var det da også, men jeg synes, at man ret tydelig har en fornemmelse af, hvor ironien stikker frem, og hvor han er melankolsk metafysiker. Død og grav er vel af og til et yndet billede, men det forekommer alt for ofte til, at man overalt kan forklare det på denne måde. Den livsglade, madglade og koneglade mand afslører sig som en smægtende sværmer ved visse lejligheder, en sværmer, som materialisten ikke ret gerne ville anerkende, men han var det dog alligevel. Og det er oven i købet slet ikke materialisten, der har overlevet, men det er så afgjort den anden, æstheten, digteren om kærligheden og døden.

Aarestrup var, som man måske forstår, egentlig ikke engang dobbelt, men tredobbelt, idet en meget stor del af hans digtning er præget af hans ironi, hans humor, hans djærve menneskelighed, hans sanser, alt dette kogt sammen med æstetikeren og melankolikeren. Og det er måske den væsentligste del af hans digtning, der er sådan.

Om nytårsdag 1834 skriver Chr. Winther

dagen efter i et brev til sin uopnåelige Alvida Müffelmann:

»I går havde Aarestrup indbudt os til middag kl. 4. Vi var kun 6 pers. samlede, thi saaledes ynder han det, ligesom jeg. Jeg kan ikke sige Dem, hvor herligt jeg morede mig! Det var en nydelig lille diner på fem retter og udsøgt druesaft, Petit Bourgogne, madeira, champagne. Efter bordet sad min svoger og jeg i doktorens sirlige lille studerkammer, hvor han, den prægtige mand, forelæste os en mængde saa fortræffelige, originale, kraftige, karakteristiske, snurrige og alvorlige, dybt tænkte og lette poetiske produktioner, at jeg i to, tre timer sad og hørte derpaa som en billedstøtte. Han kan, som dr. Voss siger. Han kan! Han skriver alle os andre små poeter ret sønder og sammen. At jeg af al magt trængte ind paa ham med overtalelser og bønner dog endelig at lade andre nyde godt af denne skat, som dog nu ligger næsten begravet, følger af sig selv ... Da jeg rejste hjem om aftenen, var jeg ligesom ør og fuld af glæde over alt det virkelig højst udmærkede, jeg havde hørt.«

Winther besørgede nogle digte udgivet sammen med Aarestrup, det blev til et lille bind, uden nogen særlig orden eller inddeling, der udkom i 1837 og hed »Digte 1838«. Winther medgav bindet sin varmeste anbefaling over for Reitzel, og Aarestrup kunne nogen tid efter konstatere, at der var solgt 40 eksemplarer af værket. Han havde altså ingen succes, intet publikum, og han forsøgte aldrig siden at få noget ud, men skrev alene til bordskuffen.

Måske kom det Aarestrups magelighed ganske godt tilpas, men det kan jo også være - som Brandes mener det - at han blev fordømt til lejlighedsdigter i stedet for at samle sig om et stort og modent hovedværk eller i hvert fald en sammenhængende personschildring. Aarestrup havde visse ambiti-

Ejendommen, Adelgade 80 i Nysted, hvor Emil Aarestrup og hans familie boede 1827-1838, hvilket en marmorplade på væggen fortæller om.

(Foto: Torben Larsen).

oner også i digtekunsten, hans beundring for Adam Oehlenschläger er et tydeligt vidnesbyrd om det. Brandes *kan* have ret, men mest sandsynligt er det dog, at lægen og selskabsmanden, der var ganske travl, som digter var detaljens mand og her viser han sine høje æstetiske gaver, koncentreret om noget bestemt, langt fra et egentligt portræt.

Således lykkes det ham intet steds at tegne et virkeligt portræt af hverken Caroline, Komtesse Raben eller af Sofie Hansen, Chr. Winthers kæreste, derimod læberne, albuen, silken, der rasler om benene, og kysset.

Først mange år efter hans død kom der så småt gang i berømmelsen. 1877 kommer

Liebenbergs store udgave af de samlede digte med Georg Brandes prægtige afhandling om Aarestrup foran. 1922-25 kom den smukke udgave af de samlede skrifter i 5 bind ved Raunkjær og Brix.

Aarestrup er allerede sig selv lig i et af sine første digte, der stammer fra hans vistnok første studenterforelskelse fra før forelovelsen, pigen hed Inger Zimmer, men det er ligegyldigt! Han blev forelsket i hende ved en begravelse, hvor hun var i sørge- dragt. Digtet hedder »Sørge- dragten« og handler om al den jomfruelige skønhed, som tænkes kan under sørgefloret. Senere behandler han samme emne, og i ritornellen til sidst er al følelsen blevet ophævet, og det er blevet til en kunstnerisk leg, men fuldkommen:

Dunkle Scabiose!

*Igennem sørgedragtens sorthed skimter
Jeg purpur af en friskbedugget rose!*

Det er ikke mere Inger Zimmer, det er sort og rosa, ungdom og død, og det er kvinden, der for Aarestrup først og fremmest er liv og varme, men han tænker hele tiden på døden og kulden. Det stammer naturligtvis fra en følelse, men kan blive til et elegant trick, hvormed han skjuler sin følelse. Aarestrup har mange stærke følelser, men han ynder at skjule dem, lege kispus, forveksle damerne således, at det i mange tilfælde er ganske umuligt at sige, hvem et digt er skrevet til. Han fik den opgave af den gamle greve Raben som læge at ledsage den dødssyge komtesse Amalie på en baderejse til Karlbud og Dresden, hvor hun døde. Vi ved ikke, hvordan Aarestrups følelser var over for patienten, hun var lige samme alder som han, hun var vistnok ganske køn og døde 32 år gammel. Men det er i hvert fald givet, at en slags poetisk sværmeri har der været. Mange af de digte, der forekommer i den samling, som han selv kaldte »Erotiske Situationer«, har mere eller mindre tydeligt Aalholmkomtesse som genstand, og de digte fra rejsen, der skulle indgå i en versificeret novelle, har det også. I sig selv ligger det jo ikke åbenlyst for dagen, da novellen, som aldrig blev færdig, jo er en skønlitterær form, og intet af digtene kan siges at have en tydelig autobiografisk form. Det er vel på en meget indirekte måde, at det er hende, det er vel mest en digters drømme, måske med et udgangspunkt i hende. Hun var i virkeligheden meget syg af vattersot på det tidspunkt.

Aarestrup møder en dame, velsagtens komtesse, i slotsalléen en måneskinaften på sneen. Damen beskrives, men portrættet består udelukkende af hendes hænder, der er skjulte, fødderne, som man sandsynligvis

heller ikke ser, knæet, der også er skjult, og åndepustet, som virkelig er synligt:

*I eventyrlig skønhed
krystalklar, straalte staden,
og som et magisk luftsyn
blændede slotsfacaden.*

*Om dine hænder vandt sig
muffen, den lykkelige,
og om dit knæ jeg hørte
den glatte silke skrige.*

*Dit aandepust, usynligt
ellers som rosenduften,
nu strømte gennem sløret
en sølvsky ud i luften.*

*Sig syngende lod sneen
af dine fødder trykke,
og paa det bløde tæppe
henflagrende din skygge.*

Denne skygge søger digteren forening med, og hans skygge opnår det, som kødet og blodet må savne. En anden gang går han i Aalholms vidunderlige have med de mange sjældne planter. Hans kvindelige kontrastpart er vel komtesse.

*Hør! Hører du den lange,
den smertelige tone,
halv fløjte lyd og halv som
et suk i træets krone.*

*Ja, det er klagerøsten
fra grenene paa stammen,
der af en luftning trykkes
for tæt og pinligt sammen.*

*Hun saa med vemod paa mig,
med tunge blik, og lagde
sin haand paa lilliepanden,
i det hun langsomt sagde:*

*»Nei, det er to, som baje,
med magt sig mod hinanden,
men klagende, haabløse -
de kan ej naa hinanden!«*

Disse digte udtrykker en stor følelse, der gemmer sig bravt bag megen kunst. Også »angst« kan jo betyde hvadsomhelst og være skrevet til hvemsomhelst, men den udtrykker vist en ægte følelse:

*Hold fastere omkring mig
med dine runde arme;
hold fast, imens dit hjerte
endnu har blod og varme.*

*Om lidt, saa er vi skilt ad
som bærrerne paa hækken;
om lidt, er vi forsvundne
som boblerne i bækken.*

Med fuldendt kunst tegner han billedet af en middag i det fremmede:

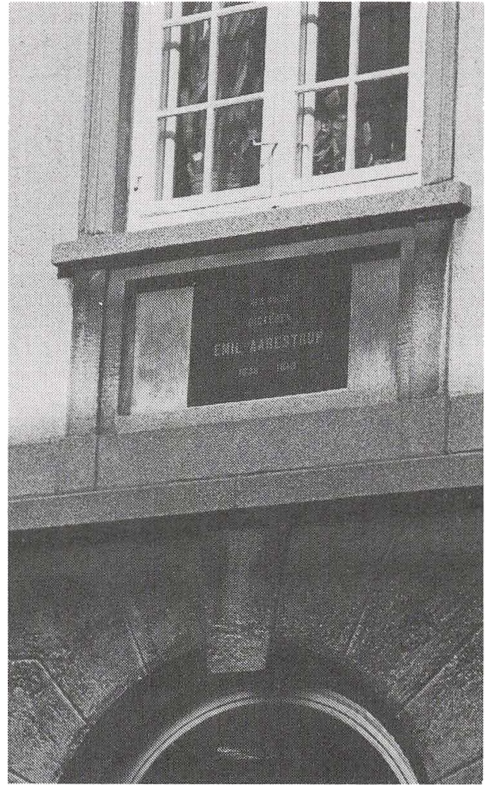
*See, vort lille taffel speiler
sig i floden - See forellen
pynter fadet med sin sidste,
stive gratieuse sprællen.*

*See, Tokaiervinen gløder
i de tindrende krystaller
skønnere, end selv i sine
druers duftomflorte skaller!*

*Og orangens søde skive
i din purpurmunds indfatning
fik, for tabet af sin guldhud,
en guddommelig erstatning.*

*Ak, for tabet af saa meget
vinker os nu sydens fjelde,
vinker os det gamle kloster,
vinker os den dunkle celle.*

Måltidet her fortrylles ved at spejle sig i flodvandet, der gengiver det uvirkeligt, men med en metafysisk skønhed. Forellen, tokajervinen og appelsinen er ikke mere i deres virkelige milieu, de er fremstillet i dødsøjeblikkets overjordiske dejlighed. Appelsinen »fik for tabet af sin guldhud en guddommelig erstatning« i den kvindelige parts mund. »Tabet« er ført videre i vers 4. Vi er

Efter sin Nysted-tid tog Emil Aarestrup med sin familie til Saksøbing og boede her fra 1838 indtil 1849, hvor lægen og forfatteren blev stiftsfysikus i Odense. I Saksøbing boede Aarestrup i en gammel gård i Vestergade. En mindetavle på ejendommen fortæller herom, men sidder på et dårligt sted højt oppe, så mange ikke bemærker den.

(Foto: Torben Larsen).

ført til sydens kloster, hvor den dunkle celle vel først og fremmest er døden, men netop derfor også kan være digterens værksted, hvor tingene gribes i dødsøjeblikket og gøres evige. Døden er jo forudset i dette digt ikke alene på grund af indholdet, men også på grund af sammenhængen. Både digtet om middagen og digtet »Det sidste« indgår i den novelle, som aldrig blev skrevet:

*Hun kunde ikke tale,
kvalt var den hulde røst;
men mine hænder greb hun
og trykte til sit bryst.*

*Og med ætherisk glimren
vidtaabne, langsomt faldt
paa mig de brune øjene -
tilstod mig Alting, Alt!*

*»Jeg hører kun til jorden,
til himlen hører du -
døe der for ikke, engel,
o døe blot ikke nu!«*

*Men øjnene stod stille
med deres store blik -
og dødens dybe tavshed
var alt det svar jeg fik.*

Digtet siger vel i sig selv ingenting, men udtrykker til gengæld meget, når det, der står, bliver tolket. Det skulle vel være novelens afslutning.

Aarestrup kunne også - meget nemt - slå sig løs i drillerier, især mod sin elskede viv, der var temperamentsfuld jaloux. På rejsen skriver han denne sonet til Caroline, som han kalder Nanette:

*Jeg havde fået brev fra dig, Nanette,
jeg var, begriber du, i himmerige.
I næste uge - du guddommelige!
O min henrykkelse, den kan du gætte!*

*Den samme dag - en smidig, svaj brunette,
en Edens slange, fristede med slige
forføriske, altfor tydelige -
Hvordan skal jeg forklare dig det rette?*

*Var det den sagte vuggen af kareten?
Laa det i maanen? eller i Cometen?
Var det contouerne af silkekjolen?*

*En sympathi - thi hun var polsk - med Polen?
Alt gik i eet - du - hun - min troskab - himmel!
Hvor man kan være svag og hjertesvimmel.*

I virkeligheden - og det vidste Caroline godt - længtes han hjem, og hvis han ikke gjorde det, så skjulte han det i hvert fald mesterligt. Han har fra rejsen skrevet mange søde digte til Caroline og børnene, friske og forelskede.

*Du! Du! Du søde!
Du smekre! Hvide!
Du længselsvarme,
som ved min side,
som tidt i mine arme
med kælnøje, øjenlaage,
med blik
slukt af en salig taage,
forstummende af lykke,
og kysforgiftet, næsten døde -
O jeg forsmægter!
Jeg kan din runde hals ej trykke!
Jeg tørster efter
din aandes blomsterdrik,
din arms omfavningskræfter,
din slangebygte ryg,
din tunges sagte kys, din munds -
ha, hvad mig skæbnen nægter! - -
Ak, følte jeg dog kuns
din haands, din lille fingers tryk!*

Aarestrup kunne undertiden skrive vers, der vel var en blanding af alvor og ironi og skæmt, og det træk gik vel i det hele igen - nem hans digtning. Det er ikke nemt at skille ud, hvad der var hvad, og måske var han heller ikke selv helt klar over det. Men tydeligt er det i al fald i de to formelt smukke digte, han har skrevet til Chr. Winthers kæreste i Sakskøbing Sofie Hansen:

*Der er en trolddom paa din læbe,
der er en afgrund i dit blik,
der er i lyden af din stemme
en drøms ætheriske musik.*

.....
.....

og

*Der er en sjæl i denne albu
gudindekraft i dette knæ,
selv trykket af din lille finger
kan skabe digtere af fæ.*

.....

.....

Da Sofie Hansen præsenterede disse aarestrupske strofer for Chr. Winther, der i parentes bemærket var godt ked af sin kæreste, sagde han ikke særligt galant »Mon ikke doktoren er halvgal?« Det er een forklaring på dem, men nok ikke tilstrækkelig.

Aarestrup lavede digte i massevis, men selv det bedste i kvalitet var nogle småting, som den travle doktor gav sig tid til: lejlighedsdigte til fester, rimbreve, romancer, kærlighedsdigte, digte til konen og til børnene. I sin tids stil dyrkede han fremmede digtformer, særligt orientalske. Af Rückert havde han lært makamen og ghaselen, der var arabiske, og han boltrer sig i italienske sonetter og ritorneller, f.ex.:

*En femtenaars! en lang og smidig unge!
Hvor luftig hendes gang!
  hvor knibsk fodskiftet!
Og i sin trodsighed hun rækker tunge!*

Aarestrup havde mange strenge på sin harpe, men han havde dog langt flere i sit sind. Han var en dygtig læge, han havde en smag for bordets og sengens glæder, han var en fuldblods realist, holdt af konen og var stolt af børnene, men han havde også en længsel efter den ætheriske kærlighed, efter døden. Han var - hvor underligt det lyder - også en melankoliker. Noget af det var ironisk, noget af det var en litterær modesag,

men der bliver nu ikke så lidt tilbage, der ikke kan forklares på denne måde. Brandes siger om ham: »Han var en from sjæl og skrev næsten lutter ufromme digte«. Det er rigtigt, men det er ligeså rigtigt, når Brandes skriver »næsten«. Både i hans livstørstige ungdom og senere har han en tone af længsel efter freden og døden.

Han fornægter heller ikke Gud, han kan bare ikke forstå ham, alt det på den anden side står for ham som et mysterium, et mysterium, der skal læge alle sår, som menneskelige læger ikke formår noget overfor. Dette mysterium finder han i klostret nede i syden, og i dets underlige betagende koraller. Men også i naturen; han skildrer en aftenstund, da han sidder ved havet, en fisker glider forbi i den skønne aften, han har intet, men er dog lykkelig. Hustruen eller elskerinden, som Aarestrup kalder hende, sidder i hytten med et dejligt drengebarn ved brystet.

*Det aftnes; det mørknes.
Paa taget jeg skuer
med hovedet i vingen
de sovende duer.
Jeg selv kun - hvi er jeg
ej rolig og glad,
som en orm i sin nød, som
en myg paa sit blad.*

Det er, som han her, midt i sine herligheder, dem, han selv i så høj grad værdsætter, alligevel inderst inde føler sig utilfredsstillet, føler en længsel efter noget højere, som han ikke formår at gribe.

Torben Dijnes.

(Genoptrykt fra Lolland-Falsters Stiftsbog 1972 med redaktionens og forfatterens tilladelse).

Lærer Ferdinand Henriksen og hustru

Af datteren, fhv. lektor *Marie Henriksen*, Nykøbing, inden sin død

Når de gamle landsbylæreres saga skal skrives, føler jeg mig kaldet til at fortælle om en af dem, som stod mig nær, nemlig min far.

Min far blev født 1854 som søn af Jørgen Henriksen, der ejede gården Jyderodsgård i Svinsbjerg på Vestlolland. Han var den næststygste af 7 søskende - 5 sønner og 2 døtre. I dåben fik han navnet Ferdinand Jørgensen, idet efternavn på den tid dannedes ud fra faderens fornavn. Da sønnerne blev voksne, og det blev vedtaget, at børn skulle døbes med faderens efternavn, mente de, at de uden videre kunne tage navnet Henriksen, som forekom dem lidt mindre almindeligt. Det gik også meget godt til at begynde med. Min far hed nu Ferdinand Henriksen, og hans tre ældste børn fik også dette efternavn, uden at der fra præstens side blev gjort indvendinger. Men da et fjerde barn skulle døbes i et andet sogn, fik præsten her samvittighedsskrupler. Han kunne ikke døbe et barn Henriksen, hvis far var døbt Jørgensen. Der var så ikke andet at gøre end at købe navnet, for at vi søskende kunne blive døbt med samme efternavn.

Min far mente, at hans slægt gennem lollandske bønder kunne føres helt tilbage til stenalderen. Men genelogiske undersøgelser

efter hans død har vist, at moderens slægt kan føres tilbage til en provst Rostorp (Rostrup) i Nakskov. En datter af ham blev gift med en præst i Branderslev, der hed Rogert. Til en af deres døtre, Anna Rogert, kan min farmors slægt føres tilbage. Hun gled gennem ægteskab med mænd af bondestanden (hun havde fem) ud af det gejstlige miljø, men hende kan vi takke for familieskab med så kendte mænd som botanikeren Rostrup og den amtmand Rogert på Bornholm, der anses for at have komponeret melodien til »Kong Christian«. Han var hendes brodersøn.

Det blev min far beskåret at føre slægten ud af bondestanden til forfremmelse ad boglig vej. Sagen var den, at han som dreng var meget spinkel og uegnet for det hårde markarbejde, og da han havde gode evner og en brændende kundskabstørst, sørgede læreren for, at han kom på Jonstrup Seminarium.

Vi har et ungdomsbillede af min far. Med det sorte bølgende hår og de store af vid og lune strålende øjne ligner han også snarere en kunstner end en lollandsk bondekarl.

Takket være dette ydre må det vel også være, at han snuppede en af Falsters kønneste og livligste piger for næsen af en hel ska-

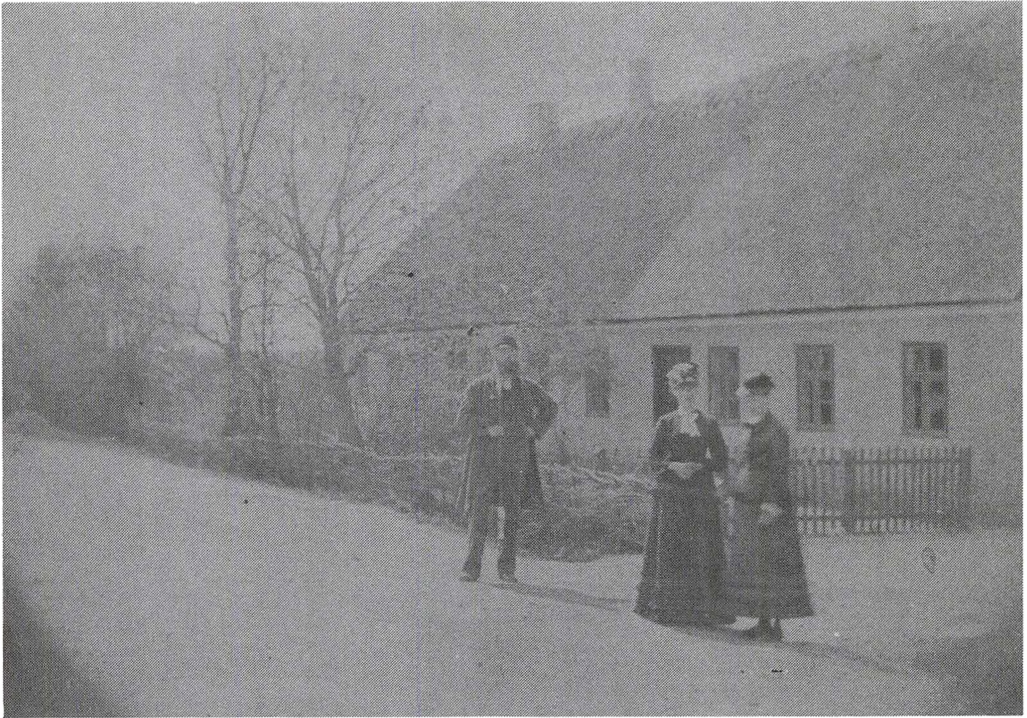

*Den unge mand fra Vestlolland, som
forlod landbruget og læste til lærer.*

re skuffede friere. Hun var datter af en velhavende gårdmandsenke i Kraghave ved Nykøbing på Falster. Hos hende blev far tinget i kost, da han som andenlærer fik sit første embede i skolen, der lå lige over for gården, og det varede ikke længe, inden det unge par kunne gå ind til en 8-årig forlovelsesperiode. Så længe varede det, inden far fik et lille embede i Vålse Nyskole på Nordfalster. Det skete i året 1882.

Men ventetiden, som for far faldt i tyveårsalderen, har nok været den sorgløseste i hans liv. Han gik med liv og sjæl op i undervisningen. Til stor hjælp og opmuntring for ham var førstelæreren, Kristiansen, en særpræget personlighed, som nok har lært ham, hvad lune og humør betyder i undervisningen. Vist er det, at de to lærere om kap krydrede bondegilderne med vittigheder og muntre historier. Sammen med lærer

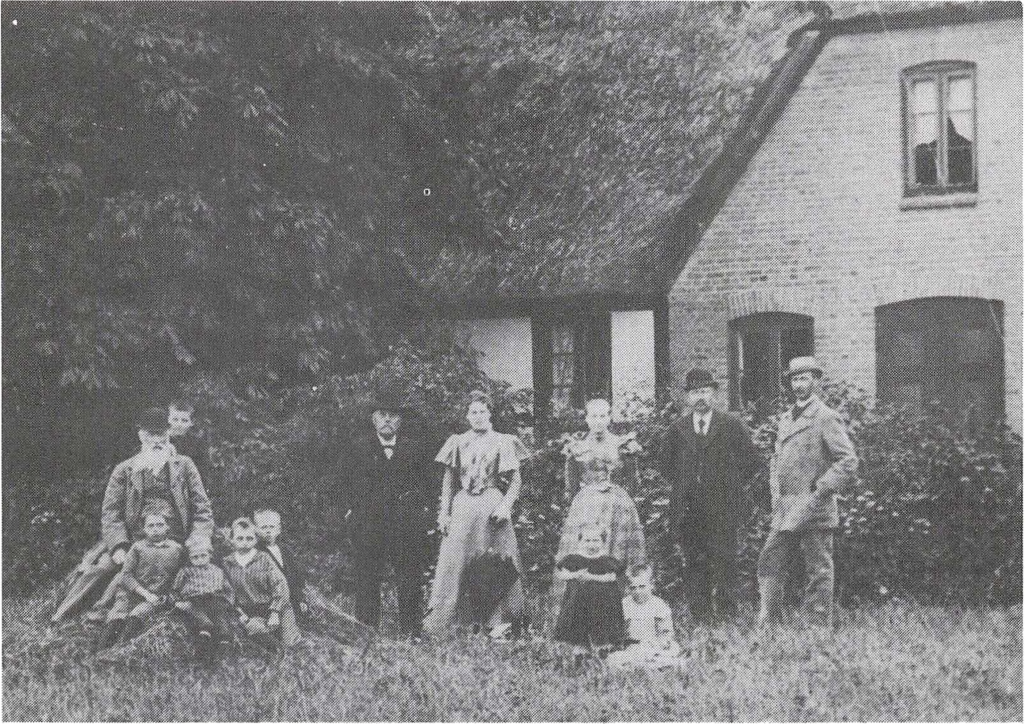
I den gamle skole i Kraghave fik Ferdinand Henriksen sit første embede.

Kristiansen kom far ud på sin eneste udenlandsrejse. Den gik til et skolemøde i Stockholm.

Egentlig var min far en indadvendt natur, som altid gik helt op i de interesser, der til forskellige tider optog ham. I Kraghave benyttede han sin fritid til at tage klaverundervisning for at kunne bestride et embede, hvortil der krævedes orgelspil. Men han eksperimenterede også med at lave fyrværkeri efter forskrifter i bøger, og de resultater, han her opnåede, var meget vellykkede og vakte almindelig beundring. Som opvar-

tende kavalier måtte han også med til de ungdomsfornøjelser, der dyrkedes på landet på den tid: Bondegilder, skovfester, teaterture til Nykøbing, ja, endogså l'hombrespil dyrkede han sammen med min mor og nogle venner.

Sådan gik tiden for det unge par. Min mor arbejdede på gården og syede på sit udstyr. Min bedstemor, der tidlig var blevet enke, nød stor respekt ved selv at føre gårdens drift videre og ved den gode opdragelse, hun gav sine to børn. Sønnen sendte hun til Næsgård Landbrugsskole, datteren til

Et hyggeligt komsammen på gården, hvor Ferdinand Henriksen spiste, da han var blevet andentlærer i Kraghave, og hvor datteren, Hanne, blev hans kone.

herregården Marienborg på Møen for at lære mejeribrug - noget som var vigtigt for en gårdmandskone i tiden før andelsmejerierne. Hun sørgede også for, at mor kom på Hindholm højskole hos digteren L. C. Nielsens far, og når det gjaldt om fint tøj til datteren, blev der ikke sparet. Hvad det angik, kunne min mor glimre som den flotteste og mest moderne blandt de unge piger. Hendes brune hår var efter en sygdom faldet af, og det nye, der kom, var gnistrende sort, måske et tegn på sydlandsk blod, hvad også hendes livlige temperament kunne tyde på.

Ifølge slægttavlen indgår der i slægten en person, der kaldes »tyske Jokum«. »Sorte Hanne« blev mor kaldt, og hun var meget omsværmet.

Min bedstemor var nok ikke helt tilfreds med, at hun valgte en »sølle« skolelærer, en jordløs proletar, hvis brødre oven i købet efter faderens død havde sat fødegården over styr. Men Hanne holdt fast ved sin Ferdinand, og da han endelig i begyndelsen af 80'erne blev kaldet til Vålse Nyskole, kunne de holde bryllup.

Det var et meget lille embede, de gik ind

til. 800 kr. om året var lønnen. Men takket være bedstemors omsorg for sin datter kunne de indrette et hjem, som ikke mange unge lærerfolk havde mage til. Der var polerede møbler, kanapé og polstrede stole, blomsterbemaalede senge og skabe, og dertil kom alle de smukke ting, min mor havde hæklet og broderet, og foruden alt dette medbragte hun en medgift på 10.000 kr., som var mange penge dengang.

Det eneste, min far medbragte, var et klaver, som også kom ham til gode nu, da han blev organist i Vålse kirke.

Vålse Nyskole var nyopført. Omgivet af en dejlig have lå den i idylliske omgivelser lige ud til den nu udtørrede Vålse Vig. Ensomt var der, en mils vej til Vålse by med kirke, kro og realskole. Men her kunne min far dyrke sine fritidsinteresser. Han var uhyre flittig. I denne tid var det bogbinderiet, der optog ham. Det drev han efter alle kunstens regler med afdelte rygge og forgyldte titler, et arbejde, der forlangte en enestående akkuratesse. Her fik han også tid til at lægge sig efter fremmede sprog. Flere gange om ugen gik han den lange vej til byen for at tage undervisning hos realskolebestyreren i engelsk og tysk. Fransk lærte han hos præsten. - Årene i Vålse faldt i den værste provisorietid, og Vålse blev regnet for et af de værste arnesteder for radikal politik. Der blev holdt møder med fremragende venstrepolitikere som grev Holstein, Ledreborg, en af Estrups argeste modstandere. Ved sin veltalenhed rev han alle med, og far blev i den grad optaget af politik, at han fablede om at ville lade sig opstille som folketingskandidat. Det fik min mor ham dog fra. Hun gav ham ellers temmelig frie tøjler til at følge sit eget hoved; men her sagde hun stop. Hun havde arvet den gamle bondekulturs udprægede sans for, hvad der var ret og rigtigt, og hun

passede på, at vi ikke skejdede alt for meget ud fra den gyldne middelvej. Ved sin venlighed og gæstfrihed vandt hun egnens folk, så at det unge lærerpar snart var genstand for velvilje og hjælpsomhed fra børns og forældres side.

Min far passede også samvittighedsfuldt sin skolegerning. Den øverste tilsynsførende var på den tid biskop Monrad, som havde ry for at være meget streng i sine krav til skolen. Navnlig var han interesseret i børnenes skrivning. En af hans diktatprøver lød: Omsust af Nattens Vind og dens Hvin sad han i Måneskin på et Fåreskind og drak sød Vin. Intet under, at de unge lærere måtte anstrenge sig for at leve op til sådanne krav. Far fik dog - så vidt jeg ved - et meget godt skudsmål, og jeg tror, han forbløffede biskoppen ved det svar, han gav, da denne udtalte sin forundring over, at en lærerfamilie kunne klare sig med så ringe en årsindtægt: »Jo, ser De, Deres Højærværdighed«, sagde min far, »min kone har en kødmaskine, som hun låner ud til naboerne, når de slagter gris, og når de leverer den tilbage, hænger der gerne lidt kød ved.« (En kødmaskine var dengang et sjældent køkkenredskab på landet).

Otte år boede mine forældre i Vålse. I løbet af de første 3 år fik de to piger, som fik lov til at være eneste børn i fem år, da en dreng kom til. Han blev født den 14. december 1891, og han nåede lige at blive døbt, før han indsyet i puder, førtes med til et nyt og bedre kald, min far havde fået som lærer og kirkesanger i Dannemarre på Vestlolland, ikke langt fra Nakskov. Her virkede han, til han måtte tage sin afsked på grund af alder i året 1924.

Vi kom til at bo midt i landsbyen, der dengang så helt anderledes ud end nu. En lang, lige gade med grøfter ved siderne førte gennem den, pløret og opkørt efterår og

Lærerpæret i Dannemarre skole, Hanne og Ferdinand Henriksen.

vinter, og om sommeren med »agemel«, der sendte hvirvlende støvskyer efter køretøjerne. Stræder førte forbi den uundværlige andedam ned til de stråtækkede gårde, der lå bag skygefulde haver, mens håndværkeres og indsidderes huse lå ud til gaden med pynkelige blomsterhaver foran. Midt i landsbyen førte et stræde forbi »præsteparken« ned til den gamle kirke med kirkegården og præstegården, der ligesom de andre huse var gammel og stråtækket. I modsat retning - lidt længere henne, hvor der lå et gammelt hus med en malerisk brøndvippe foran, førte strædet ned til skolen, der lå gemt bag udhus og have. Den ældste og usleste byg-

ning i byen var dog fattighuset. I mørke, fugtige kamre med lergulv fristede her de stakler, der ikke kunne klare sig i eksistenskampen, en kummerlig tilværelse.

To nybygninger vidnede om, at andelsbevægelsen havde sat sit præg på byen: Mejeriet, der lå for enden af gaden, og brugsforeningen med forsamlingshuset, der lå midt i byen. Uden om det hele strakte markerne sig med skel af pilehegn og flettede gærder.

Fra huse og gårde, mange af dem udflyttede langt fra hovedbyen, måtte børnene hveranden dag sommer og vinter i al slags vejr tage vejen til den gamle skole. Det var en almueskole. Dengang talte man ikke om

Dannemarre gamle skole, hvor Ferdinand Henriksen begyndte som lærer.

masserne, men om almuen. Kun præsten og folk af det store hartkorn hævdede sig over den, og de sendte ikke deres børn i almueskolen. Den bød heller ikke på overvættes hygiejne eller på overvættes lærdom. Forstuen var så lille, at børnene ikke kunne hænge deres tøj der. Det hængte de på knager inde i skolestuen, som strakte sig gennem hele husets bredde med to fag vinduer på hver side. I gavlen var der et større vindue lige bag ved lærerens kateder. En stor kakkelovn stod midt i skolestuen. Ud fra vinduerne var der til hver side anbragt en række lange borde og bænke med hver 4 siddepladser, drengenes til venstre ud til gården, pigernes til højre ud til markerne.

Kommunen leverede ikke meget til børnenes oplæring: Et Danmarkskort og et Europakort, en sort tavle, læsebøger og skrivelbøger, som opbevarede i et skab på den ene sidevæg, samt penne og blæk, som forvarede i lærerens kateder. Regnebøger og lærebøger (salmebog, katekismus, bibelhistorie, Danmarkshistorie og geografi) måtte børnene selv anskaffe. Hertil kom - som noget af det vigtigste - skiffertavlen med tilhørende grifler, hvorpå al øvelse i regning og retskrivning gik for sig.

Skoledagen, som begyndte med en morgensalme og endte med en fædrelandssang, inddeltes i to afsnit, adskilt ved en middagspause, på 1 - 2 timer, så børnene i byen kun-

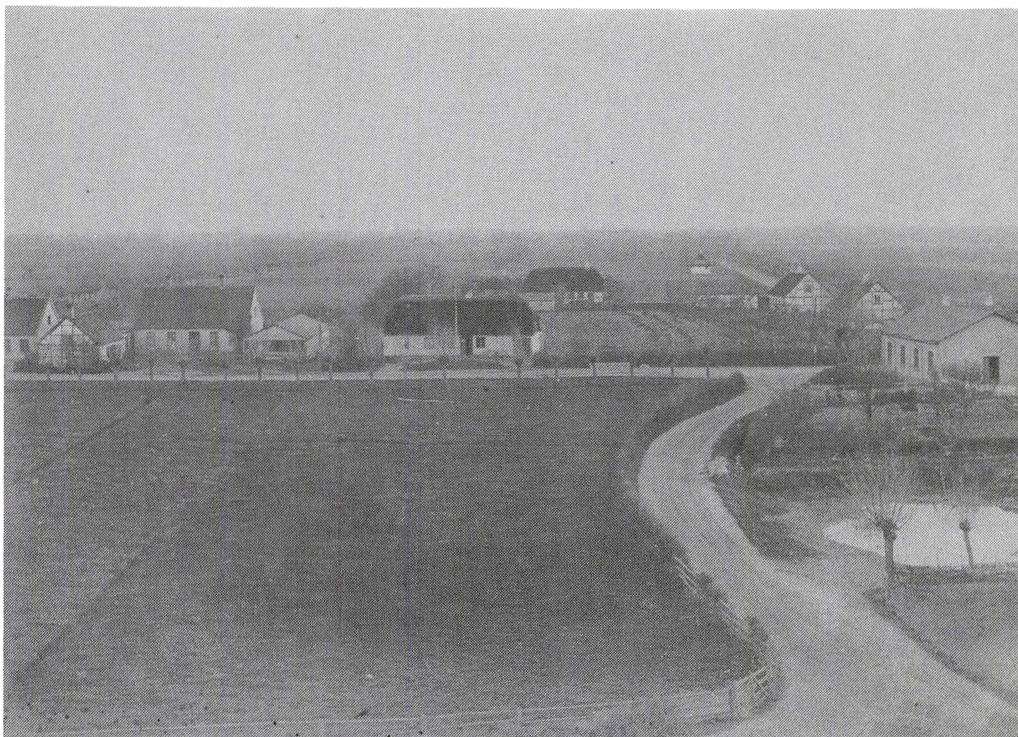
Dannemarre nye skole, som opførtes i 1899, da den gamle var blevet for faldefærdig.

ne gå hjem til middag. På denne måde var skolen først forbi ved 4-tiden.

En altovervejende rolle spillede indlæringen af den lutherske kristendom. Skolen stod jo under gejstligt tilsyn. Den overvågedes af præst, provst og biskop. Et par timer gik med opremsning af salmer, katekismus og bibelhistorie. Det var, som om disse remser hørte til her i den gamle skole, som havde genlydt af dem gennem århundreder. Og jeg mener heller ikke, at tiden var spildt. Salmerne virkede ved rim og rytme og ved ordenes velklang, selv om man ikke rigtig fattede deres mening. Der er vel heller ikke litteratur, der virker mere gribende på børn end de bibelske fortællinger, og gennem

forklaringer og skriftsteder i Luthers katekismus blev den kristelige morallære og ideologi i den grad indprentet i børnenes bevidsthed, at en fuldstændig afkristning efter en sådan sjælevask simpelthen er en umulighed. Mon det ikke er disse remser, der - når alt kommer til alt - indgår som et vigtigt led i den gamle bondekultur? - Hvad den gamle almueskole for øvrigt lagde vægt på, var færdighed i regning og retskrivning, og her nåede de dygtige vidt. Dertil kom så øvelse i læsning og skrivning og endelig overhøring i Danmarkshistorie og geografi.

I det hele taget virkede den rutinemæssige inddeling af skoledagen velgørende. Alt gik i en rolig rytme, man følte sig tryk. Dis-

Et kig ud over det gamle Dannemarre, hvor forsamlingshuset ligger ved vejen.

ciplinen håndhævede min far ved spøgefuldhed og mild satire, i sværere tilfælde ved at tage synderen i skuldrene og give ham en ordentlig gennemrystning. Navnlig under læsetimerne kunne klassen falde fuldstændig til ro, optaget af den historie i læsebogen, som blev foredraget. En scene fra en sådan læsetime står uforglemmelig i erindringerne: Far går frem og tilbage i skolestuen, fordybet i tanker. Læsebogen har han ført op mod hagen. Med mellemrum afbryder hans »den næste« præstationerne. En dreng, der sidder ved vinduet, rejser sig.

»Det ryger«, siger han. »Sæt du dig ned og lad det ryge«, siger min far. Lidt efter rejser drengen sig igen. »Det blir ved med at ryge«. Min far går så hen til vinduet. Og det røg. Det var den gamle spåntækkede kirke, der brændte. I løbet af kort tid var både den og den gamle præstegård nedbrændt.

Den dag i året 1895 blev det første skår gjort i den gamle hundredårige landsby, som siden helt er sunket i grus og kvalt af nybygninger.

Et kapitel for sig i den gamle landsbylærers stilling er hans forhold til kirken, hans

Vejen gennem Dannemarre var pløret og opkørt, fortæller Marie Henriksen. En gammel mand med sit værktøj har gode og solide træsko på.

degnetjeneste. Foruden pligt til at synge i kirken til gudstjeneste hver søndag pålåd det ham at oplæse en prædiken ved messefald, ja, han kunne også, hvis præsten var forhindret, komme ud for at skulle døbe et barn ved hjemmedåb. Godtgørelse for denne tjeneste fik han på en ejendommelig måde. Forud for hver højtid lavede far ved at sammenfolde firkantede papirstykker fikse små kuverter. På dem skrev han navnene på sognets folk og sendte dem hjem med børnene. De, der mente, de skyldte degnen noget, kom så - alt efter formuesforhold - en

10-øre, en 25-øre, en 50-øre eller en krone i kuverten, og på højtidsdagen vandrede de under gudstjenesten op og lagde den på alteret. Det kaldtes »at gå til offers«.

Gennem kirketjenesten kom degnen i et vist afhængighedsforhold til præsten, og det var en almindelig foreteelse, at degn og præst ikke kunne forliges. Præsten i Dannemarre, pastor Schrader, og min far stod imidlertid på venskabelig fod, selv om den høj Kirkelige præst ikke helt var på bølglængde med den radikale degn, der abonnerede på Brandes' værker. De havde begge

sans for humor, og det var ikke sjældent at høre dem krydse klinger, når det gjaldt slagfærdigt vid.

Et sogn var på den tid et lukket samfund. Bortset fra apostlenes heste og selvejerkøretøjer var postvognen den eneste forbindelse med omverdenen. Posten blev afleveret hos skrædderen, hvor der var »postkontor«, og herfra bragte en »postkone« den ud til de fjernestliggende huse i sognet - daglange ture vinter og sommer. - Mange adspredelser var der således ikke; men min far havde nok at udfylde sin fritid med. Hvis der var en dygtig elev, der gerne ville videre, forberedte han ham til seminariet. Han syslede stadig med bogbinderiet, som han med glæde lærte fra sig, hvis en eller anden lysthavende meldte sig. Eller han samlede et hold til aftenundervisning. På et drejelad, han havde anskaffet sig, lavede han de nydeligste ting, og hertil kom nu en interesse, som i lang tid opslugte ham, nemlig fotografering, dengang endnu et ganske nyt virkefelt for amatører. Han tog billeder med et stort fotografiapparat, som blev stillet på et trebenet stillads; han fremstillede selv væsker til billedudvikling, ja, lærte endog at retouchere, så at han kunne tage brystbilleder ligesom en rigtig fotograf, og han opnåede et sådant ry, at folk kom til ham for at »blive taget af«, eller de bad ham komme hjem til dem med apparatet, når der var et eller andet motiv, de gerne ville have foreviget. Samlet ville disse billeder have været af ikke ringe kulturhistorisk værdi.

For min mor betød overflytningen til det nye embede en forøget arbejdsbyrde. Til skolen hørte dengang landbrug, og da min far her var til ringe hjælp, måtte hun tage et tag, indtil jorden kunne blive forpagtet ud. Hun bagte og bryggede. Ulden af et får, vi købte af naboen, kartede og spandt hun til garn til strømper, »klokker«, tørklæder,

ting, der var hårdt brug for i det kolde hus. Broderier blev der ikke tid til, men da hun slap for landbruget, fik hun startet en skole for børnene efter skoletid. Med et par års mellemrum fødte hun endnu en datter og endnu en søn.

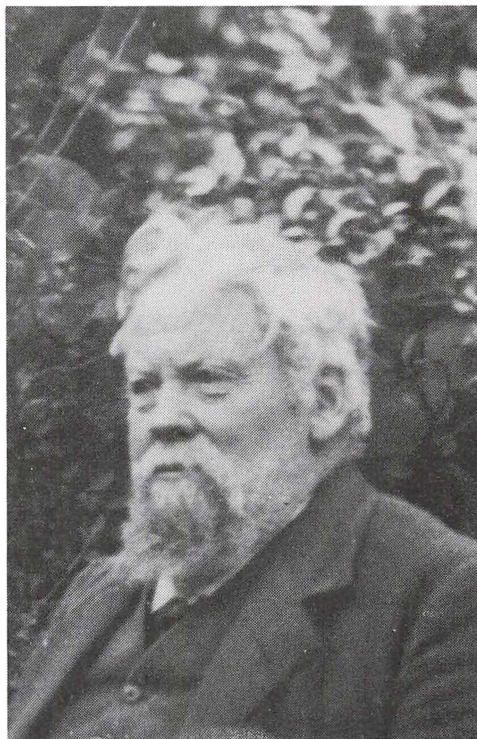
Naturligvis blev min far og mor på forskellig måde inddraget i sognets liv. Gennem børnene i skolen blev de kendt med byens folk, som mødte dem med venlig deltagelse i deres vanskeligheder. Endnu var den skik ikke helt afskaffet at yde tilskud til lærerens løn i form af naturalier, og i den første tid i Danmark kunne der ved morgenstid komme både gæs, ænder og høns fra gårdene, ligesom det var almindeligt, at konerne i sognet kom med »barselmad« til min mor efter en fødsel. Ved de store familiegilder, som på den tid holdtes, var min far og mor velkomne gæster, far for sine »lune« bemærkninger og mor ved sin evne til at komme i kontakt med folk og få dem til at fortælle, hvad der lå dem på sinde. Ved sådanne lejligheder måtte far have fotografiapparatet med, til glæde for både børn og voksne, som aldrig før var blevet fotograferet. Sådanne gilder kunne mine forældre ikke holde til gengæld, men deres dør stod vidt åben for folk, der kom for at bede om råd i et eller andet anliggende, eller de kun kom for at slå en sludder af over en kop kaffe eller en »kaffe knægt«, kaffe med rom, den tids »cocktail«.

Fars virkelyst kom i disse år sognet til gode på forskellig måde. Han blev regnskabsfører for brugsforeningen, og han hjalp sognerådsformanden med sognets regnskab. Han gik i spidsen, da der skulle dannes en skytteforening. Også en husflidsforening var han med til at oprette. En sygekasse kom også i stand på hans initiativ, og da cyklerne begyndte at komme frem, bad han de interesserede melde sig og indfor-

skrev et helt parti herre- og damecykler, så at folk i Danmark blev nogle af de første, der øvede deres balancekunst på dette billige befordringsmiddel, som mere end noget andet har bidraget til at nedbryde sogneskellene.

Alt dette førte naturligvis til meningsudvekslinger om de politiske forhold, og her stak far ikke sine meninger under stolen. Ganske vist gik de politiske bølger ikke så højt i halvfemserne som i provisorietiden, og han kunne ikke virke udfordrende på de jævne venstrebønder, han omgikkes. Men der var også højremænd i sognet, og de så skævt til den radikale degn.

Modsætningen gik så vidt, at det førte til, at min far blev indstævnet for retten. Historien har sine komiske sider. Da en af fars modstandere var blevet valgt ind i sognerådet, lod han sig i en købmandshandel henrive til i al stilfærdighed at udtale sin misfornøjelse på følgende, lidt uoverlagte måde: »Jeg havde ikke troede, at der var så mange idioter i Danmark, at de ville vælge den mand ind i sognerådet«. En tilfældig tilhører bragte denne meningstilkendegivelse videre, og følgen var, at otte fremtrædende mænd stævnedes ham for retten. Her mødte min far dem i en ret komisk enestilling over for de otte, som havde følt sig truffet. De fik dog ikke noget ud af deres aktion. Sagen var forældet og blev henlagt, men måske blev min far dog forsigtigere med sine udtalelser for fremtiden. Vist er det, at han nu påtog sig en opgave, der lagde mere og mere beslag på hans tid og hans kræfter. Han indså, at der ikke var nogen fremtid for hans børn, hvis de ikke fik lært noget, og da han ikke havde råd til at sende min ældste søster Anna og mig i realskolen i Nakskov, bestemte han, at han selv ville undervise os til præliminæreksamen. På den måde kom de sprogkundskaber, han havde

Ferdinand Henriksen var typen på den gode landsbylærer - og kendelig på sit skæg og hår.

erhvervet sig i Vålse, ham til nytte. Folk så med skepsis på dette foretagende, og det krævede også en stor indsats både af lærer og elever. Men vi holdt ud. Regning, matematik, fysik, tysk, engelsk, fransk, geografi, historie, naturhistorie og botanik - alle disse fag gennemtyggedes og gennemterpedes om eftermiddagen efter skoletid. Og forsøget lykkedes over forventning. Vi bestod begge med godt resultat ved en prøve på universitetet, hvortil der krævedes fuldt pensum.

Men da var vi også nået hen til årstal 1902. Min far havde for en beundrende skare bysbørn fejret hundredårsskiftet med et strålende fyrværkeri af eget fabrikat (sole, raketter med lysvifter og kulørte stjerner), lidet anende, at der i det nye århundrede skulle udvikles raketter af langt større dimensioner, bestemt til at bringe død og fortvivelse over menneskeheden.

Den fremgang, der prægede begyndelsen af århundredet, satte efterhånden sit præg på landsbyen. Den faldefærdige gamle skole, der havde skaffet min far en bronchitis på halsen, som han måtte kæmpe med til sin død, blev revet ned, og en ny bygget nede ved alfarvej, hvor den gamle have havde måttet vige pladsen for den. Fattighuset, landsbyens skamplet, blev erstattet af et smukt alderdomshjem, og med elektricitetsværket vandt den ny tid for alvor indpas i byen. Også i lærerens status indtrådte der ved systemskiftet og skoleloven af 1903 en kendelig forbedring. Venstreindstilling blev tilgodeset, og far og mor (der fra madam Henriksen blev til fru Henriksen) blev taget for omgangsfähige også af såkaldte bedre folk. Nu var det far, der blev valgt ind i sognerådet og gjort til sognerådsformand. Min søster Anna og jeg forlod hjemmet, hun for at læse til tandlæge i København, jeg for at gå på latinskole i Nykøbing. Den havde hidtil været forbeholdt drenge, og jeg blev således to år efter (i året 1905) den første pige, der blev dimitteret fra den. Samme år blev min søster tandlæge, kun 21 år gammel.

Men far havde endnu tre børn at hjælpe frem, og han fortsatte sin udvidede undervisning med min bror Robert og en jævnaldrende dreng. De bestod begge præliminæreksamen med godt resultat, og da dette rygtedes, var der flere, der gerne ville være med, så at han sammen med min yngste bror, Oliver, kunne sende 6 andre med ind

til mellemskole- og realeksamen. Da min bror Robert og jeg studerede i København - han på polyteknisk læreanstalt og jeg på universitetet, opnåede far ved en henvendelse til rektoren på Metropolitanskolen at få Oliver optaget der. Samtidig kom min yngste søster, Karen, ind på handelsskolen, og således havde mine forældre 4 studerende børn i København. Her kom min mors medgift os til gode. Men naturligvis betød det afsavn, og en stor lettelse var det, da Robert som stud. polyt. kom ind på Hagemanns Kollegium, og Oliver som stud. med. kom ind på Regensen.

I Dannemarre blev der stemning for at oprette en realskole, som far skulle lede. Da jeg i 1912 havde taget skoleembedseksamen skulle jeg dele undervisningen med ham i begge skoler. De interesserede byggede skolen. Far indrettede for egne midler et helt kemisk laboratorium og begyndte med undervisning for øje at fotografere lysbilleder. Det blev med tiden til en hel produktion, som slugte det meste af hans fritid. Han fotograferede fra bøger af de forskellige slags: dyr, menneskeracer, geografiske og historiske billeder, billeder af teaterscener og kunstværker. Han lavede hundredvis af dem, monterede dem med glasplader, som han selv skar til og tilklæbde med fint tilskårne papirstrimler, et arbejde, der krævede beundringsværdig tålmodighed og præcision.

Skolen blev imidlertid ikke rigtig til noget. Jeg var for uprøvet, min far for gammel, og elevmaterialet meget ujævnt. Jeg søgte til en større skole, og far lod skolen gå over til yngre kræfter. Under krigsårene gik den til sidst ind. Men des mere tid fik far til at vie sine fritidsinteresser. Han fortsatte med sine lysbilleder, og hertil føjede han nu radioen, som han eksperimenterede med resten af sin levetid. Han anskaffede sig de

ting, der var nødvendige til at opbygge et apparat, og tilbragte time efter time med at søge efter toner fra æteren. Han undgik ikke den tort, der ofte overgår pionerer, at blive genstand for satirisk udfald af folkeviddet. Folk gjorde sig lystige over degnens radio, der både var »trådløs og lydløs«. Men han gjorde spotterne til skamme. Gennem tålmodig eksperimenteren bragte han det så vidt, at han i begyndelsen af 20'erne kunne høre udsendelserne fra sendestationen i Lyngby.

Til stor hjælp og opmuntring for mine forældre på deres gamle dage var det, at min søster Karen blev i hjemmet. Hun overtog postkontoret, som blev flyttet til skolen, og levede sig ind i sognets anligender. Efter fars afsked i året 1924 fulgte hun med dem til Nakskov, hvor de havde købt en villa. Her var min ældste søster, fru Anna Hansen, tandlæge, min bror Oliver var reserve-læge på sygehuset, og jeg, der var adjunkt ved gymnasiet, kunne nu bo i villaen sammen med min familie.

Far havde håbet, at han kunne få tid og kræfter til yderligere at udbygge sit radioapparat og katalogisere sine mange lysbilleder, men hosten havde udtømt hans kræfter. Kun et par år fik han lov at nyde sit otium. Han døde af angina pectoris i året 1926, 72 år gammel. »Et jævnt og muntret virksomt liv på jord« var til ende. Det ville have glædet ham, hvis han havde kunnet opleve, at hans ældste søn, Robert Henriksen, som blev professor i elektronik ved den polytekniske læreanstalt og senere administrerende direktør for Nesa, for sin indsats ved centraliseringen af Danmarks elektricitetsvæsen blev hædret med kommandørkorset, og at hans yngste søn, Oliver Henriksen, som amtslæge over Lolland-Falster var med til at indvie den skole i Dannemarre, han hav-

Hanne Henriksen som 70-årig efter et meget virksomt liv som lærerkone.

de drømt om for 50 år siden. Dannelunde Centralskole.

Mor overlevede min far i 15 år. Hun døde 85 år gammel kort tid efter Danmarks besættelse. De ligger begravet på kirkegården i Nakskov.

Bidrag til urmageriets historie på Lolland-Falster

Af pens. handelsoverlærer *Jens Lampe*, Brabrand

I.

De største gåder, historien stiller os, ligger ofte i den udvikling og de næsten umærkelige forandringer af tingene, som i en længst tilbagelagt periode forekom ganske hverdagsagtige og selvfølgelige, og som man derfor ikke har optegnet - også fordi der var så få, der var i stand til at skrive og berette om det.

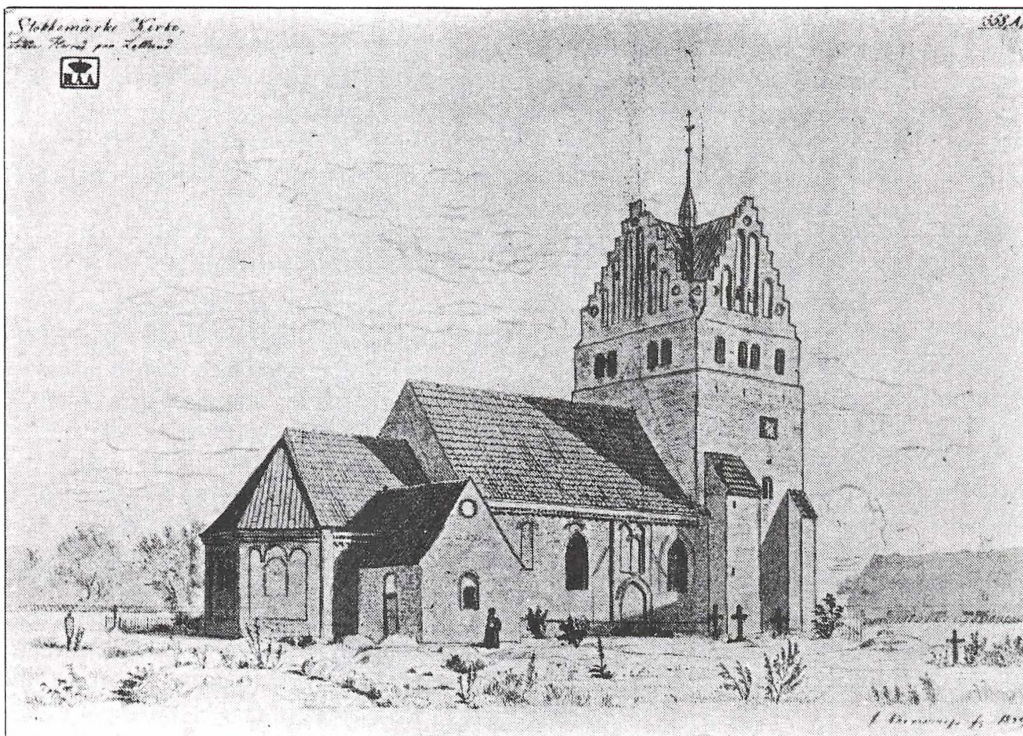
Et af de emner, der kun er sparsomt belyst, er tidsmålingens og urmageriets udvikling herhjemme, og først når alle landsdeles små brikker er lagt sammen, vil man kunne danne sig et større overblik og måske finde nye sammenhænge.

I oldtid og middelalder var tidsbegreberne blandt jævne mennesker ret summariske: »ved dagry«, »ved middagstid«, »når mørket falder på«, »når stjernerne kommer frem«, »ved midnatstide« o. lign. var oftest tilstrækkelige enheder. Selv i renæssancen var det nok at måle tiden i timer, men jo højere og mere kompliceret erhvervsliv, samfærdsel og videnskab udvikledes, desto tydeligere blev nødvendigheden af nøjagtigt udmålte mindre tidsrum at dele timerne i.

Astronomer, fysikere og dygtige håndværkere skabte i tidens løb grundlaget for den præcisionstidsmåling, vi kender i dag. I årtusinder var det eneste ur, man havde, selve solen. Vore forfædre var dygtige til at iagttage solen og dens skygge, og hver egn, hver gård havde sine »solemærker« i synskredsen. Når solen stod over det, spiste man til middag, malkede eller udførte de donter, der var knyttet til mærket.

Den berømte svenske botaniker Linné (1707-78) fortæller, at man i Småland brugte solstrålerne fra tagvinduet til at bestemme tiden. »Når solen skinner på skabet, er det davremålstid, og når den kommer på ovnbænken, er det næsten middag.«

Lignende kendetegn havde man selvfølgelig også herhjemme rundt om i gårde og huse. Nogle havde solure. Sådanne anvendtes allerede af kineserne og orientalske folkeslag flere tusinde år f. Kr. Det græske solurs skive var delt i tolv dele. Hver tolvtedel (= time) af dagen hed en »hora«, og derfra stammer ordene ur (ital.: ora, fransk: heure, eng.: hour).

Stokkemærke kirke, tegnet af J. Kornerup 1859, menes allerede i 1692 at have fået et tårn, som i slutningen af 1800-tallet er blevet ombygget.

I 1200-årene begyndte man at gradindle soluret, så døgnen fik 24 lige lange timer, men de sølle timer kunne naturligvis ikke aflæses. Det nye verdensbillede med solen og ikke jorden som centrum medførte en vigtig forandring af soluret i 1400-årene. Den på skiven vinkelret anbragte skyggekafter afløstes af en parallelt mod jordens akse anbragt viser, polos. Nu var det en skygestribe, som viste tiden. Polos-ure kunne både anbringes horisontalt (vandret) og vertikalt (lodret).

I den ensomt beliggende lille kirke i Kirk-

dale, Yorkshire, kan man se et af de bedst bevarede solure fra vikingetiden. Det er lavet omkring 1050. Det ældste solur i Danmark - og sandsynligvis Norden - findes på sydturen af Vestervig kirke i Thy og stammer fra ca. 1200. *Maribo* kirke fik en solskive 1650 af kobber, mens *Nysted* i 1696 fik fremstillet en ny solskive af kobber af Jens Rasch. *Stokkemærke* kirke fik en stor forgyldt solskive i 1699 og på *Nykøbing* slot opsattes i efteråret 1700 en stor ny solskive på det runde tårn lige for slottet. Nykøbing kirkes solskive er af kalksten og stammer

fra 1745, men det afløste et ældre af ukendt alder. Det viser et symboliseret solansigt i lavt relief med viserstok mellem øjnene og kvarterstreger og romertal i relief langs skivens tre sider samt et firelinjet vers som indskrift. *Nørre Vedby* kirke har et solur over indgangsdøren til våbenhuset. Soluret på *Eskilstrup* kirke er af kalksten og findes på våbenhusgavlen, hvor det blev anbragt vistnok 1727. *Kippinge* kirkes er af sandsten, antagelig fra 1745 og fremstillet af Rasmus Kiesby, derefter malet og forgyldt af Hans Elers. Soluret på *Hunseby* kirkes sydside er fra 1771 og anbragt på skibets sydside. *Systofte* kirke har haft et solur af sandsten på våbenhusdøren, men det eksisterer ikke mere.

Lodret anbragte solure på sydsiden kan i solskinsvejr vise tiden fra kl. 6 morgen til 6 eftermiddag, østure fra kl. 3 til 11 formiddag, vesture fra kl. 1 til 9 eftermiddag og nordure fra kl. 3 til 7 formiddag og 5 til 9 eftermiddag.

I enkedronningens kammer på Lundehave (nu Marienlyst) i *Torkildstrup* sogn var der ligeledes anbragt en solskive². Solurets største ulempe er naturligvis, at det ikke fungerer i overskyet vejr og om natten, samt at det viser »sand soltid« og ikke som vore ure nu: middel-soltid eller dansk normaltid³, men det spillede ikke så stor en rolle, før de første jernbaner kom i sidste halvdel af 1800-årene.

Gode stedfortrædere for soluret var vanduret, som kendtes i Egypten fra ca. 2000 år f. Kr., og timeglasset eller sanduret, som det også kaldtes efter det fine sand eller knuste marmor, som løb gennem en snæver åbning mellem to koniske beholdere af glas og målte tiden i kvarte, halve eller hele timer. Det anvendtes i en del hjem, i retssale, men først og fremmest i kirker fra ca. 1300 og som skibsure. På Lolland-Falster er der

kun få kirker, som endnu opbevarer disse tavse, men skrøbelige tidsmålere. I *Lillebrænde* kirke sidder dog endnu et fra midten af 1700-årene ved siden af prædikestolen, og af en inventarieliste fra *Nykøbing* slot af 1755 fremgår det, at der da fandtes et stativ med fem timeglas på prædikestolen i slotskapellet⁴. Endvidere vides det, at *Askø* kirke har haft et timeglas.

Selv om opfindelsen af det mekaniske ur eller hjuluret må anses for et enormt teknisk fremskridt, aner man faktisk ikke, hvor og hvornår det skete. Man ved blot, at tandhjul af metal blev anvendt i et mekanisk, astronomisk ur fra o. 65 f. Kr., som blev fundet i vraget af et græsk oldtidsskib i 1957 ved Antikythera, men om dette ur har gået automatisk, kan ikke siges med sikkerhed.

Loduret menes at være opfundet ca. 1280-1300, og et litterært vidnesbyrd derom har vi hos ingen ringere end den italienske digter Dante (1265-1321), der nævner det mekaniske ur i sin »guddommelige komedie«, som menes at være skrevet mellem 1312 og 1318. Først på den tid er det mekaniske ur med lod som drivkraft og med regulerende hemværk tilfredsstillende udformet. Det er underligt at konstatere, at samtidige historie- og krønikeskrivere ikke omtaler den opfindelse, som i høj grad kom til at revolutionere dagliglivet i middelalderen.

Den katolske kirke var det absolutte midtpunkt i middelalderfolkets hele tilværelse, og derfor fik den også betydning for mere end det åndelige liv. Det var den katolske kirke og især klostrene, som var den vigtigste indfaldsvej for tidsmålere. Efter at pave Sabinianus i 604 e. Kr. i et dekret bestemte, at klosterkirkerne skulle ringe til messe og bøn syv gange i løbet af døgnet, måtte visse munke og lægbrødre opøves i tidsmåling og eksperimenterer med forskelli-

Hunseby kirke, malt i 1867 af den kendte illustratør F. Richardt, fik i 1771 et solur, der anbragtes på kirkens sydside.

ge tidsmålere. Det vides således, at benediktinermunken Gerbert af Aurillac, som senere blev pave under navnet Sylvester II (999-1003), studerede praktisk tidsmåling hos de lærde maurere (arabere) i Sevilla og Cordoba, hvor kultur og videnskab blomstrede, og at der i klostrenes værksteder blev fremstillet forskellige former for ure, men da både soluret, vanduret og det mekaniske ur i samtidens litteratur omtales som »horologium«, er det svært at afgøre, hvilken slags ure det var. Derimod ved man med sikkerhed, at benediktinermunken Richard Wal-

lingford, som senere blev abbed i Sct. Albans kloster i England, i 1324 konstruerede et astronomisk ur med planetarium⁵.

I Maribo klostres moderkloster, Vadstena, som oprettedes 1370 af den hellige Birgitta, havde man længe inden reformationen tre dygtige astronomer og urmagere, nemlig Dasipodius, som o. 1300 fremstillede et kalenderur til klosterkirken, Andreas Jacobi, som i 1406 forfærdigede et ur til Vadstena domkirke og Peter Astronomen, som i 1513 konstruerede et kunstur til domkirken i Uppsala. Vi ved også, at Vadstena

kloster fra 1395-1448 havde en munk, Laurenti Stephanus, som klokkestiller, d.v.s. han skulle justere de mekaniske ures gang på klosteret efter nøje observationer af et præcist solur⁶.

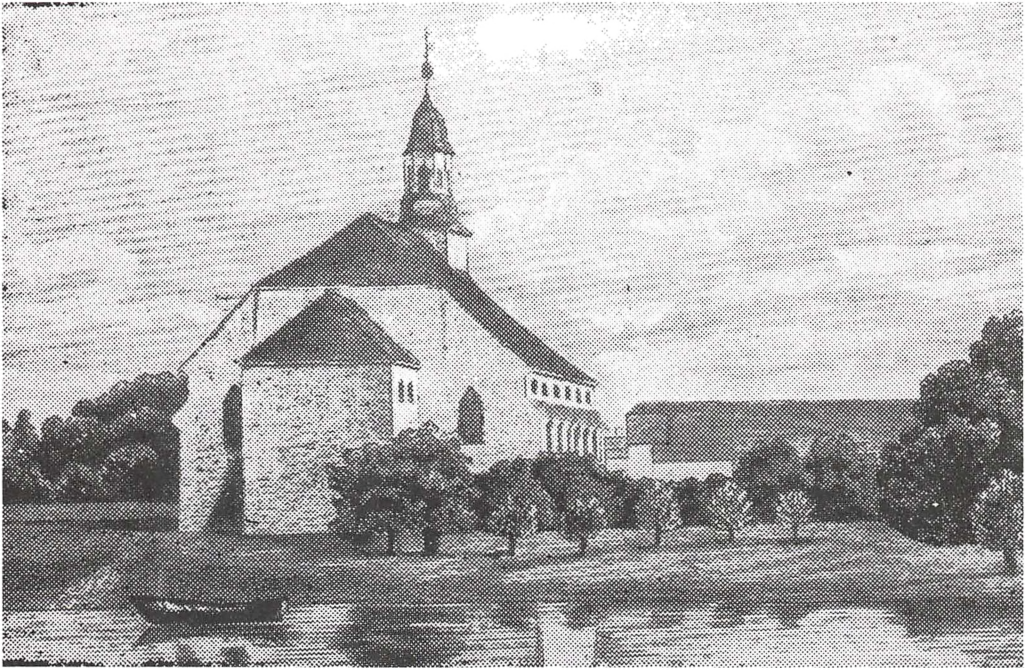
Da Vadstena kloster var et religiøst og kulturelt udstrålingspunkt i hele Norden, og som nævnt var moderkloster for det i Maribo (som blev oprettet o. 1416), må man med rimelighed antage, at der har været en stadig forbindelse, religiøst, kulturelt og praktisk, mellem disse klostre. For at munke og nonner i Maribo kunne deltage i de obligatoriske tidebønner: Matutinum med laudes, ottesang ved daggry, prima kl. 6, tertia kl. 9, sexta kl. 12, nona kl. 15, vesper kl. 18 og completorium, aftenbøn, må de have haft nogenlunde præcise ure, således at ringningerne til tidebøn kunne kalde dem til de »kanoniske«, d.v.s. anerkendte, mønstergyldige tider. Vi ved således, at dronning Christine, kong Hans' gemalinde, i 1508 sendte nonnerne i det nyoprettede Sct. Klara kloster i København et ur til dette formål.

I en gammel oversættelse af årets søndagevangelier, som er foretaget i Maribo kloster i sidste halvdel af 1400-årene, findes der ingen klokkeslætsbetegnelser i lignelsen om arbejderne i vingården (Matthæus 20,1-16), men tiden er efter gammel katolsk skik angivet ved de kanoniske tider: »Hand utgik om terz time, om sext time, om noons time og om aftensangæ ...«, hvilket i Christian Pedersens danske bibeloversættelse, trykt 1550, bliver til kl. 9, kl. 12, kl. 6 og kl. 9.⁷ Vi har ingen vidnesbyrd om ure på klosteret før 1595, men af en fundats fra dette år ved vi, at der blandt klosterets lægbrødre var en person ved navn Mads Svarrer (d.v.s. drejer), som skulle stille sejerværket (d.v.s. urværket) i kirken.⁸

Som bekendt blev klosteret først endeligt ophævet i 1621, idet det efter reformationen tjente som tilholdssted for adelens uforsørgede døtre. Fra 1685 til sin død opholdt kongedatteren Leonora Christina sig på klosteret efter 22 lange år i fangenskab og fuldendte det »Jammersminde«, hvori sejerværket på Blåtårn spiller en ikke uvæsentlig rolle, idet hun omhyggeligt benytter sig af klokkeslætsbetegnelser i sin ypperlige selvbiografi (»om morgenen imod ni slæt«, »klokken tolv slæt«, »klokken slog halvgåen fem« o.s.v.) Det var i Blåtårn i fængselscellens snavsede grus, hun listelig gemte »et guld-slagværk« (d.v.s. guldur med slag). Sejerværket i Blåtårn ødelagdes i øvrigt under en af de mange ildebrande i København 1675.

Leonora har nok lyttet uden ængstelse til det tårnur i Maribo, som var blevet opsat i kirkens østende i 1621. Et minde om munkenes og nonnernes tidebønner har man endnu i byen, idet Maribo klosters gamle klokker endnu alle hverdage ringer kl. 10, 14 og 17, og derved sammen med de andre daglige klokkeringninger morgen og aften i en lidt ændret form fortsætter en smuk tradition.⁹

På gråbrødreklosteret i Nykøbing, som blev forladt af munkene før sommeren 1532, var der et sejerværk med en stor og en lille klokke. Det blev opbevaret på slottet og siden benyttet dér.¹⁰ Der har sandsynligvis også været ure på franciskanerklosteret i Nysted (grl. o. 1286), benediktinerklosteret i Halsted (grl. o. 1300) og på helligåndshusene i Nakskov og Nykøbing, men under reformationstidens - ofte voldelige - røre med billedstorm og sekularisering af middelalderens store samlinger af klenodier i ædelt metal forsvandt selvfølgelig også en del urværker. Hvad der måtte have været levnet, blev røvet under svenskernes hærgninger i

Domkirken i Maribo havde indtil en større restaurering i 1891–92 et klokketårn i østgavl. Et tårnur blev opsat i kirkens østende i 1621.

1658 og 59. Da svenskerne i juni 1659 hærgegede øerne, skød de f.eks. til måls efter Nakskov kirkes urskive. En kanonkugle ses endnu tæt til højre for urskiven, og en anden lidt ovenfor og til højre for den trekantede blænding, der findes ud for urskiven.¹¹ Andre steder røvede de urværker og andre metalgenstande, såvel ædle om uædle. Og da soldaterne ofte brugte kirkernes arkivalier til at tænde op med, har vi kun få skriftlige kilder om de ældste ure.

Maribo kirkes første sejerværk nævnes 1621. Det slog både kvarter- og fulds slag på

klokker. I 1651 havde kirken iflg. regnskabsbogen endog to sejerværker, et stort og et lille. Det var anbragt på kirkens østende.¹² I 1650 repareredes den største klokke i sejerværket, og et nyt sejerværk forfærdigedes af Pouel Kleinsmed for 32 rdlr. I 1744 og igen 1819 opførte man et spåntækket trætårn på kirkens østre gavl. Det var forneden kvadratisk og indeholdt et tårnur, som slog kvarter- og fulds slag og havde urskive mod øst.¹³ I 1767 købtes på *Nykøbing* slot et sejerværk med foliot for 230 rdlr. Transporten af uret til Maribo

krævede fire hestevogne, og urmageren fik 80 rdlr. for at tage det ned og stille det op igen. Det blev nedtaget fra slottet og opsat i *Maribo* kirke af urmager Hans Vilhelm Kaalund for 80 rdlr., og det var også Kaalund, der anbragte det til det ældste pendul svarende ganghjul på det oprindelige ganghjul (kronhjulets) plads. 1771 nævnes det, at uret slog kvarter- og fulds slag igen. 1818 blev tårnet nedtaget og et nyt opført, forsynet med tårnur, nye urskiver og visere. Da det nye tårn opførtes i 1891, anså man uret for så forældet, at det ikke anbragtes i tårnet igen, men kom på Stiftsmuseet i Maribo.¹⁴ Det nuværende ur på østgavlen er installeret af F. Bertram Larsen.

Et tårnur på Sct. Nikolaj kirke i *Nakskov* nævnes første gang i 1651, da der blev akkorderet med sejmageren Mathiis Søffrensen¹⁵ om årlig at tilse og evt. reparere værket. I 1730 fremstilledes et nyt ur af kgl. hofurmager Peter Mathiesen (1696-1768) i København. Uret slog kvarter- og timeslag både ude og inde i kirken på to slagklokker og kostede 400 rdlr., imod at Mathiesen fik det gamle urværk. I 1687 slog lynet ned i tårnets tag, sønderrev klokkestrengen i uret og udslettede tallene VII og VIII på urskiven. Et lynnedslag i 1822 standsede helt urets gang og sønderrev to ståltrådsstrenger, som drev de to slaghamre ved klokken. I 1856 fik kirken et nyt ur, som blev skænket af Lollands Spare- og Lånebank. Glasskiver foran urskiven opsattes i 1903.

Et ældre sejmværk i *Nysted* kirke nævnes første gang i 1610. Indtil o. 1726 slog uret på tolvklokken, derefter på den største klokke, femklokken. I 1760 forandredes uret til at gå med »perpendicular« (pendul) i stedet for »uroe« og lod. Det var godt hundrede år efter, at den hollandske fysiker Chr. Huygens konstruerede det første pendulur og dermed indledte en ny epoke i tids-

målingskunsten. I 1761 maledes urskiven med guld cifre af Hans Elers i Nykøbing, og i 1780 flyttedes uret højere op i tårnet og repareredes af urmager Hans Smith (1743-1819) i Maribo.¹⁶ I 1854 leverede tårnurmager Anders Funch, København (1806-64) et nyt tårnur til Nysted kirke for 1000 rdlr. Uret har skiver mod syd, vest og nord.

Rødby kirke havde et sejmværk, som nævnes første gang 1679, da det repareredes af Hans Sejmager i Nykøbing. I 1692 nævnes et nyt sejmværk med klokke og iflg. kirkeregnskabet anskaffedes atter et i 1755.

Sakskøbing kirke må have haft et tårnur så tidligt som i 1617, for da fik degnen 2 sk. af hver borger i sognet »for klokken at stille.«¹⁷ Det indbragte ham op til 7-8 mark om året. Uret blev fornyet i 1692 og fik i 1730 en ny urskive. I 1770 istandsattes det af H. V. Kaalund, Maribo. Præsteindberetningen beskriver det da med rette som et gammelt sejmværk, der kun slog fulds slag. På kirkens nordside fandtes en skive med rimet indskrift. I 1852 fik Sakskøbing kirke et nyt tårnur med skiver mod nord, vest og syd.

Nykøbing kirke havde et sejmværk i 1662, og iflg. kirkens regnskab fra 1677 fik klokkeren (deggen) 20 sletdaler om året for at passe det. I 1715 nævnes det, at kirken fik foræret et nyt tårnur af rådmand Lars Poulsen Vendelboe og hustru Anne Bergishagen.¹⁸ Dette ur havde to visere i tårnet og én inde i kirken, nemlig oppe ved orglet, så præsten fra prædikestolen kunne forvise sig om, at han ikke overskred den ene time,

Et gammelt billede af Sakskøbing kirke, der havde tårnur så tidligt som 1617. I 1852 fik kirken et nyt tårnur med skiver mod nord, vest og syd.

der i loven var sat som maximum for længden af en prædiken. Den endnu bevarede urskive, som er fra 1715, opbevares i Falsters Minder. Den må have siddet i tårnets vestgavl. Et nyt tårnur opsattes i 1832 af urmager Lars Engel i Nysted for 180 rdlr.¹⁹ I 1834 stafferede maler Broge urskiven på vestsiden med mellemlåst og forgyldte tal og visere. Under en strid storm den 2. oktober 1852 blæste spirstangen og korset ned på kirken, og uret ville ikke siden gå præcist. Dette medførte, at en læser sendte et poetisk klagesuk til »Stiftstidende«, hvori det bl.a. hedder:

»Snart den taber et kvarter,
snart den vinder meget mér.«

I 1874 opsattes et nyt kirkeur i Nykøbing af tårnurfabrikant Bertram Larsen for 850 rdlr.²⁰

Stubbekøbing kirke har utvivlsomt haft et tårnur i begyndelsen af 1600-årene, idet en af kirkens ældste klokker bærer betegnelsen »seigeren«, og dette navn kunne tyde på, at den har haft forbindelse med sejerværket. Et sådant omtales første gang i et regnskab fra 1699, men det er ganske givet ældre.²¹ I 1791 repareredes det for 100 rdlr. af urmager Hans Smith i Maribo. Det blev istandsat 1838 og afløst af et nyt i 1856, fremstillet af Anders Funch, København, for 524 rdlr. Efter ansøgning fra havnen og dampskibsselskabet blev der i 1886 opsat en urskive mod nord foruden den, der vendte ud mod torvet.²²

Også ude i kirkerne på landet fandtes på et ret tidligt tidspunkt tårnure. I *Nørre Alslev* har man en klokke fra 1591, støbt af Michel Westphal, som er ganske lille og antagelig har været slagklokke for et ur.²³ Den hænger nu under tårnummets loft. Af *Nørre Vedby* kirkes regnskaber fremgår det, at kirken havde tårnur i 1641, for da repareredes værket for 30 rdlr. I *Toreby* næv-

nes et sejerværk 1681, da bønderne fik tilhold om at give 4 sk. hver til den, der skulle stille sejerværket. Kirkeværgen beretter da, at denne skik er »fast et hundrede år gammel.« Et nyt tårnur, fremstillet af Bertram Larsen, afløste det gamle sejerværk, som nu henstår i tårnet.

I *Væggerløse* kirkes tårnmellemstokværk henstår ligeledes et ældre sejerværk, sandsynligvis fra 1600-årene. *Vålse* kirke har tårnur mod vest, skænket af hofagent Hans Hincheldey, Valnæsgård († 1795). Det havde indtil 1667 været på Nykøbing slot, men blev istandsat, og i 1731 malede Chr. Hvid urskivens tal med ægte forgyldning, og viserne og de to brædder, som holdt urskiven, fik oliefarve. *Vålse*-uret, som oprindeligt har haft foliot, er desværre skændet ved en hårdhændet og ukyndig reparation.

Stokkemarkes kirkeur er utvivlsomt fra 1692, da urmageren efter akkord fik 70 rdlr. for et sejerværk. En urmager fra Odense reparerede værket for 54 rdlr. i 1699, og i 1720 bekostedes en ny urskive, lige som værket blev indrettet til at vise klokkeslættet både »inden- og udenpå tårnet«. I slutningen af 1800-årene blev urværket ombygget af Carl Petersen (f. 1877) i Valby.

Dannemarre kirkes ældste tårnur nævnes i et regnskab 1692. Omkring 1765 fik kirken et ur, som oprindeligt havde været på det i 1761 nedrevne Jægersborg slot ved Gentofte. I 1774 nævnes det, at uret har slagværk, men er gået i stå. Da den nye kirke skulle bygges i 1897, erhvervede Bertram Larsen uret og gjorde det grundigt i stand til *Dannemarre* kirke.

Øster Ulslevs første sejerværk nævnes 1719. Det nuværende tårnur er betydeligt yngre og sidder på østgavlen.

Systofte kirkes »klokkeværk« omtales 1742, men eksisterer ikke mere.

Ryde kirke har tidligere haft et tårnur, men det nævnes i 1755, at det da var ødelagt, vistnok ved et lynnedslag; og senere blev det fjernet.

Østøfte kirke har haft et ur i lang tid, men det omtales først i et regnskab fra 1757, da urmager H. V. Kaalund i Maribo reparerede det. Uret omtales igen i 1812 som et »tidligere« sejeværk. Det nuværende har sortmalet skive med sølvtalet.

Horslunde kirkes tårnur omtales 1776, men det vides ikke, hvornår det er opsat. I 1868 blev det erstattet med et nyt, som fabrikant Johan Henrik Liberoth, Svendborg, samme år havde haft på en udstilling i Nakskov. Urskiven vender mod syd.

Kettinge kirkes tårnur er fremstillet af urmager Lars Jørgensen i Horne ved Fåborg (mester 1836) o. 1850 og kostede 450 rdlr. Urskiven er smukt restaureret i 1931 og anbragt på kirkens sydside. I 1872 nævnes der tårnure ved kirkerne i *Halsted*, *Hillested*, *Idestrup* og *Sandby*, men om deres alder vides intet sikkert. De nyeste kirkeure i Danmark er, Idestrup, Maribo, Nakskov, Nykøbing, Sakskøbing, Stubbekøbing, Sdr. Kirkeby og Øster Ulslev er alle hovedreparerede eller fremstillet af tårnurfabrikant Frithjof Bertram Larsen, København.

En anden vigtig indfaldsvej for ure var slotte og herregårde. Det ældste kendte sejeværk fra Lolland-Falster nævnes netop i en inventarliste fra Nykøbing slot i 1535.²⁴ De to øer var fra 1525-68 tildelt Frederik I's dronning Sofie (af Pommern) som livgeding (enkeforsørgelse), dernæst fra 1588-1631 Frederik II's dronning Sophie (af Mecklenburg) som enkelen og endelig blev slottet livgeding igen for Frederik III's enke Sophie Amalie (af Braunschweig-Lüneburg) og Christian V's enke Charlotte Amalie (af Hessen-Kassel). Blandt andet som følge deraf skulle slottet indrettes og holdes

standsæssigt og på et højt plan af bekvemmelighed. Det var da også en af landets fornemste renæssanceborge til det efterhånden forfaldt og blev nedrevet 1767.

Tårnet på Nykøbing slot blev i 1602 forsynet med et nyt sejeværk til 200 rdlr., fremstillet af Lorentz Skiørsak fra Göttingen, som i 1579 lavede og passede sejeværket på Københavns slot og i 1589 blev kgl. sejemager. Ifølge rentemesterregnskaberne har mester Laurids, som han også kaldtes, også lavet dørlåse, jernbeslag til kister, jern til brændemærkning af heste, ja, endog en kran til at løfte sten med, hvilket viser, at han som alle andre sejemagere på den tid var uddannet som klejnsmed. Men vejen fra hovedstaden til Nykøbing var lang, så den 29. maj 1611 fik dronning Sophie sin egen urmager, Hans Kirsch.²⁵ I hans bestalling hedder det, at han skulle have en årlig løn af 50 rdlr. »Når enkedronningen giver ham sine ure til eftersyn, skal han, hvor det end er, med tro og flid gøre dem i stand, enten de går urigtigt, uregelmæssigt eller har andre mangler. Nye ure skal på hendes befaling laves med yderste flid og udadledigt, og disse vil hun betale ham efter rimelig værdi. Alt andet arbejde skal han være forpligtet til at udføre for ovennævnte årlige løn. Når hun af og til forlanger, at han skal komme til hende i Nykøbing, skal han adlyde og godvilligt indfinde sig.«

I listen over dronningens ure forekommer to værker fra hans hånd. Da ure var sjældne på dronning Sophies tid, skal her meddeles, hvilke ure hun efterlod sig i en gammel hollandsk kiste, da hun døde i 1631: 1) et højt Nürnberger-sejeværk, som viser månefasen og dato og har kvarter- og fuldslag. 2) et temmelig højt sejeværk med kvarter- og timeslag, som min søn, kongen (Chr. IV) har givet mig. 3) et højt sejeværk med timeslag, som Simon Duus i Hamburg

har lavet. 4) et rundt sejerværk, som slår timeslag og vækker. Når man vil have det til at vække, så sætter man vækkeren ovenpå uret. 5) et firekantet sejerværk, som står på små fødder, slår timeslag og vækker, foræret mig af min datter, kurfyrstinden af Sachsen. 6) et sejerværk, lavet som et rådyrhoved; det slår kvarter- og timeslag, og når det slår, giver det et skrig fra sig som et rådyr. 7) et stort forgyldt skive-sejerværk, som slår timeslag. 8) et lille sejerværk, indfattet i en jaspis med 16 små diamanter. Det var vurderet til 80 rdlr.²⁶ Man véd, at dronningen ejede 17 sejerværker, så resten har nok stået rundt om på slottet. Også efter enkedronningens død havde slottet sin egen sejermager. Han fik i 1646 40 rdlr. for at reparere det store sejerværk i tårnet.²⁷

Da Christian V's dronning, Charlotte Amalie, boede på slottet i 1699, blev tårnuret igen gjort i stand, lige som det i 1705 fik et nyt pendul. Af Thuras »Den danske Vitruvius«, II, 1749, ses, at Nykøbing slot havde et ur i tårnet med skiver ud mod syd-vest og vest, og endnu i 1767, da Erik Pontoppidans »Den danske Atlas«, III (s. 358) udkom, var tårnuret med. Men netop samme år solgtes slottet på en auktion, og de følgende år blev det nedbrudt.

Da de fornemste adelsslægter havde egen gård i København, hvor de holdt til, når de havde ærinder i hovedstaden, bredte kultur, moder og stilretninger sig ofte ret hurtigt fra kongens slotte til herregårdene ude på landet, og adskillige herregårde på Lolland-Falster fik sejerværker både ude og inde. De ældste af dem haves ingen oplysninger om, men *Søholt* i Krønge sogn fik et tårnur i 1637. *Christianssæde* fik sit sejerværk i en lille kvist på mansard-taget over risalitten i 1690. Men der findes også tårnure på *Fuglsang*, *Kjærstrup*, *Lungholm*, *Orebygård*,

Skjørring, *Søllestedgård*, *Valnæsgård*, *Vennerslund* o. fl. a.

Lige som de fleste af middelalderens kirke- og herregårdsbygmestre er anonyme, er det samme tilfældet med de første sejermagere. Hist og her kender vi et fornavn, ellers intet. Vi ved blot, at de var uddannet som smede og først specialiserede sig, når de var blevet svende eller mestre, oftest under ophold i udlandet eller ved at stå i lære hos indvandrede sejermagere. De ældste ure var smedede af jern, lidet komplicerede, men absolut funktionelle. De blev drevet af tyngdekraften via et tungt lod af sten, bly eller jern. En lodsno var viklet omkring en valse eller tromle, der stod i forbindelse med et tandhjul, som greb ind i et lille drev. Via tandhjul og drev overførtes drivkraften til kronhjulet, hvis tænder minder om en middelalderlig krone. Når uret blev sat i gang, begyndte loddet at synke, så tromlen bevægede sig om sin egen akse. Ved tandhjuls-overføring kunne bevægelsen gives den hastighed, som passer for viserens gang rundt urskiven i løbet af tolv timer. Men når et legeme falder, øges faldhastigheden. Derfor måtte man have et hæmværk, en regulator, der hæmmer bevægelsen. Dertil brugte man en såkaldt foliot og spindelhæmning. I Stege kirke står endnu et af de få bevarede spindelure, udført 1729 af urmager Johan Henrik Musenberg fra Maribo²⁸. Folioten fik senere form af en ring og kaldtes da en uro.

Det var nødvendigt at stille urene efter solure, da tårnurenes præcision i bedste fald varierede fra fem til ti minutter om dagen.

I en følgende artikel vil urmageriets udvikling på Lolland-Falster fra ca. 1750-1900 og de lokale urmagere blive omtalt.

Jens Lampe.

Noter og henvisninger:

Forkortelser: Lolland-Falsters Historiske Samfunds Årbog = Årbog L.-F.

- 1) Hovedkilder er Nationalmuseets bog Danmarks Kirker, bd. VIII, Maribo amt. J. P. Trap: Danmark. Lolland-Falster, 5. udg. Erik Horskjær (red.) De danske Kirker. Lolland-Falster, og lokalhistorisk litteratur fra de pågældende byer og egne.
- 2) F. R. Friis: Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie, Kbhvn. 1872-78, s. 347.
- 3) Danmark, Norge, Sverige, Tyskland og Italien samt store dele af Afrika hører til den såkaldte mellemeuropæiske zone. Grundlinjen er sat ved 0-meridianen over observatoriet i Greenwich, London.
- 4) Årbog L.-F. 1934, s. 62.
- 5) Oplysninger om den generelle horologi stammer fra H. Alan Lloyd: »The Collector's Dictionary of Clocks«, London & Wisbech, 1969. - »Bruckmann's Uhren-Lexikon«, München, 1975, »Teknikkens hvornår skete det?«, Kbhvn., 1973, og »Videnskabens hvornår skete det?«, Kbhvn., 1972 (Politikens håndbøger).
- 6) E. Benzelius: »Diarium Waztenense« (Vadstena-klostrets dagbog), Uppsala, 1721, genoptrykt 1818. - C. G. Brunius: »Kunstanteckningar under en Resa År 1849«, s. 111-112 (med henvisninger til yderligere kilder).
- 7) Johanne Skovgaard: »Den hellige Birgitta og Maribo Kloster« i Årbog L.-F., 1914, s. 34-134.
- 8) A. Kall Rasmussen: »Laaland og Falster«, Kbhvn., 1866, bd. 2, s. 199.
- 9) Årbog L.-F., 1966, s. 501.
- 10) »Danske Magazin«, 4. rk. II, 1873, s. 10.
- 11) Årbog L.-F., 1944, s. 206.
- 12) A. Kall Rasmussen: »Laaland og Falster«, Kbhvn., 1866, bd. 2, s. 230.
- 13) Samme bd. 2, s. 24.
- 14) C. C. Haugner: Maribo Historie, 1937, bd. I, s. 139-140. - Danmarks Kirker. Maribo amt, s. 70 og 157.
- 15) Formentlig Mathias Sørensen Uhrmager fra København, som ved kontrakt af 6. marts 1678 påtog sig at vedligeholde, opsætte og stemme det sejerværk på Københavns rådhus, som Griffenfeld skænkede sin fødeby nytårsdag 1676, og som for hvert fuldt timeslag spillede en forskellig salme i dagens løb.
- 16) Nationalmuseets Danmarks Kirker. Maribo amt, 1958, s. 195.
- 17) Årbog L.-F., 1917, s. 80.
- 18) Årbog L.-F., 1917, s. 25.
- 19) Årbog L.-F., 1918, s. 16.
- 20) Årbog L.-F., 1918, s. 19.
- 21) Årbog L.-F., 1919, s. 101.
- 22) Årbog L.-F., 1936, s. 19, og H. C. Bering-Liisberg: »Urmagere og Ure i Danmark«, Kbhvn., 1908, s. 116.
- 23) Nationalmuseets Danmarks Kirker. Maribo amt, bd. VII.
- 24) Danske Magazin, 3. rk. V, 1857, s. 133-135.
- 25) Svend Thomsen (udg.) »Frederik II's Enke Dronning Sophies Kopibøger 1588-1617«, Kbhvn. 1937, s. 359.
- 26) Schlegel: »Sammlungen zur dänischen Geschichte«, bd. II, 4, s. 167-168.
- 27) Lensregnskaber fra Nykøbing 1642-43, fol. 54.
- 28) »Folkeliiv og Kulturlevn. Studier tilegnet Kai Ulldal«, Kbhvn. 1960, s. 91-101. Hans Stiesdal: »Stege kirkes Tårnur«.

Lolland-Falster i bogverdenen

Danefæ fra L.F.

»Danefæ«, der under redaktion af P. V. Glob udkom i anledning af Dronning Margrethes 40 års fødselsdag den 16. april 1980, omtalte de betydeligste fund i dronningens levetid.

Fra Lolland-Falster omtaltes sølvbælter fra Orehoved, vikingemønter fra Lymose skov og betalingsringe fra vikingetiden fundet på gården Duesminde i Vejleby sogn.

Skånemarkedet

Henning S. Eriksson har på forlaget Wormanium fået udgivet en bog om »Skånemarkedet«.

Forfatteren giver en udførlig og interessant skildring af dette Europas største og betydningsfulde marked. Der omtales de kongelige regler for markedet og livet på det store område skildres.

I bogen er der kun lidt lokalt fra Lolland-Falster. Det oplyses, at »Lolland Vilkår« fra 1446 forbyder tjenestekarle at forlade deres husbond for at tage på fiskeri, hvilket nok kunne virke fristende. Fiskerne på Skånemarkedet lå sammen efter hjemsted. Der var lejer for falstringer i almindelighed, men også for byerne Stubbekøbing og Nykøbing F. I nogle tilfælde stod klostrene som ejer af boder, og det var f.eks. tilfældet med Maribos.

Dem fra Lolland

Georg Wiingaards tre bøger om »Dem fra Lolland«, var god hjemstavns litteratur.

Det er derfor naturligt, at Krohns bogtrykkeri i København har genudsendt første bind, som koster 98 kr.

Georg Wiingaard var en god fortæller og tegnede nogle levende billeder af dem, der var lidt egne og udskilte sig fra andre. Han gjorde intet forsøg på at hænge nogle »originaler« ud, men beskrev dem med nænsomhed og med stor forståelse for, hvorfor de var blevet, som de var. Derfor kom Wiingaard også så nær virkeligheden, at familierne uden nogen form for forargelse kunne anerkende de skildringer, som blev givet af dem, de så nøje havde kendt.

Nr. Ørslev Ungdomsskole

Årsskriftet for 1980 giver et særdeles godt billede af livet på Nr. Ørslev ungdomsskole et år igennem og

den store indsats, som der på den gamle skole gøres for de unge. Af særlige artikler kan nævnes: Provt Allan Pedersen skriver om »Oprøret, der aldrig blev til noget«, erhvervsvejleder Børge Ringgård om »Unge og arbejdsløshed«, elev Anne Dorthe Larsen har tanker om »Lykkefugl«, og lærer Per Christensen behandler »Kondi - kondition«. Forstanderen, Knud Holm Pedersen har den sædvanlige skildring af »Årets gang«, men digter også om »Vi løber ...«.

Sygehushistorie

Maribos tredje sygehus havde i år bestået i 25 år, og det gav anledning til et lille skrift, hvis mest interessante del var en samling af oplysninger om den dårlige sygehusbehandling før i tiden, således som det var i Maribo og omegn. Det første »hospital« var et anbringelsessted for fattige. Et spedalskhedshospital lå udenfor byen, hvor de syge holdtes afsøndrede. En overgang havde Maribo en »dårekiste« på Torvet, hvor de indespærrede levede under forfærdelige forhold. Apotheksforhold og en stor koleraepidemi i Bandholm indgår også i skildringen. Foruden det jubilerende sygehus omtales de to tidligere også i hæftet.

Danske jernbanestrækninger

Der er umådelig stor interesse for jernbaneforhold og udgives megen litteratur om disse.

Derfor er der brug for en bog »Danske Jernbanestrækninger«, som er udarbejdet af bibliotekar Jeppe Hansen, Det nordjyske Landsbibliotek i Aalborg, og udgivet af »Signalposten«s forlag i Brønshøj. På 64 sider gives der en masse oplysninger om, hvad der i bøger, tidsskrifter og årbøger samt aviser er skrevet om de enkelte strækninger både med hensyn til privatbaner og DSB.

På Lolland-Falster har der foruden Lollandsbanen været en del private små baner, og der er udførlige henvisninger til, hvad man kan læse om disse. DSB-strækningerne Orehoved-Gedser, Nykøbing-Gedser og Nykøbing-Rødby Færge er der også litteraturorientering om.

Danske stednavne

Der rejses ofte spørgsmålet om, hvorfor hedder det nu Musse, Købelev eller meget andet. »Dansk Sted-

navne Leksikon«, øerne øst for Storebælt, skulle lette forståelsen. Bent Jørgensen står for redaktionen af bogen, der på Gyldendals forlag har fået en overskuelig størrelse med sine 144 sider. Stednavne fra Lolland-Falster er ikke adskilt, men findes fordelt mellem de øvrige fra hele det område, som behandles. Der er kort og illustrationer fordelt rundt i bogen.

Mere herregårdshistorie

Herregårdene – der er ude i dramatiske omskiftelser – kan stadig give anledning til nye værker.

Flemming Jerk, som før har skrevet om gamle danske præstegårde, har på Gyldendals forlag fået udgivet et stort, flot og dyrt værk i tre bind om »Herregaarde i Danmark«.

Herregårdene på Lolland-Falster skal man finde i bindet om »Sjælland«, hvor de er alfabetisk placeret.

Hvis vi vil tage et eksempel som Corselitze, så er der fire sider, hvoraf de to er store billeder.

I bindet om Sjælland har forfatteren en længere almen skildring af »Herregårdene i Danmark – først og sidst«.

De to øvrige bind er herregårdene i Jylland og på Fyn.

L.-F. på kryds og tværs

Bernhard Lindner er en flittig rejsefører på ture rundt i Danmark. Han har tidligere skrevet Lademans store rejseleksikon på fem bind. Nu foreligger »Danmark på kryds og tværs« på godt 400 sider og udsendt af forlaget Sesam i et smukt udstyr med mange farvebilleder. Lolland-Falster har fået en snes sider, hvor de væsentligste steder er kommet med i en alfabetisk rækkefølge. En hundredkrone-seddel er faktisk billigt for den smukke og nyttige bog.

Livet på Næsgård

»Næsgårdbogen 1980« følger smukt traditionerne med hensyn til at berette om foreningen »Gamle Næsgårdianere«, som udgiver årsskriftet og holder sammen på dem, der tidligere har besøgt den kendte landbrugsskole. Skole og landbrug får en grundig beskrivelse, ligesom der fortælles om elevernes ekskursioner og forskellige landbrugsfaglige forhold. Pastor O. E. Petersen giver ligesom årbogens kulturelle baggrund i en artikel om »Produktion og kreativitet«

Ønslev-Eskilstrup

Til årets bogudgivelser hører »Ønslev-Eskilstrup, Nr. Alslev kommune I.«

Ketty Lykke Jensen lagde et meget stort og påskønnelsesværdigt arbejde i værket, som var en meget stor del af Samfundets årbog 1980. I tekst og mange billeder blev der tegnet et levende billede af den store falsterske stationsby således som den udviklede sig gennem en lang årrække.

Bogen fik megen anerkendelse, hvilket også gav sig udslag i, at de trykte 500 eksemplarer blev ud-solgt på en usædvanlig kort tid.

Billedkunsten

Det er godt at gøre noget for kunsten, men »Billed-kunstens Hvem Hvad Hvor«, som udsendtes af Storstrømsamtets undervisnings- og kulturudvalg, snublede nu lidt i starten.

Det skyldtes udvalget af de kunstnere, der kom med – og ikke kom med.

Udvælgelsen er meget svær, men det vakte lidt pinlig opmærksomhed omkring værket, at en af Lollands største kunstnere, Ingemann Andersen, ikke var kommet med, og begrundelsen herfor var ikke vægtig nok.

De ca. 75 kunstnere, der blev optaget, præsenteredes med et personbillede, gengivelse af et kunstværk samt oplysninger om alder, adresse, uddannelse, udstillinger, salg og legater.

Husmandsbevægelsens historie

Husmandskår og husmandsbevægelse på Lolland-Falster har ikke været meget skildret.

Det var derfor på sin plads, at da De samvirkende lolland-falsterske Husmandsforeninger havde bestået i 75 år, blev der udsendt et jubilæumsskrift, som takket være velvilje fra landsdelens sparekasser fik et nydeligt udstyr og et tilfredsstillende omfang.

Bogen, der er på 80 sider, fortæller om husmandskår i forrige århundrede, foreningsarbejdet og en række artikler om det vigtige faglige arbejde.

Lolland-Falsters historiske Samfund overtog et antal eksemplarer af bogen »Familiebruget på Lolland-Falster« til almindeligt salg.

Ride sommer i by

Fester for sommerens komme var tidligere noget, som i høj grad blev markeret ude i landsbyerne, hvor man glædede sig til sol og varme og en god høst.

Dansk Folkemindesamling har udsendt en bog af Birgit Hansen »Fester for sommerens komme«, og den hviler på optegnelser, som findes i folkemindesamlingen.

Ud over den almindelige indledning om festernes baggrund og historie er der afsnit fra forskellige danske områder.

Møn, Falster og Lolland har et afsnit på 13-14 sider med beretninger fra forskellige steder, og de ældre fortæller om deres erindringer, blandt andet om »midssommertræerne«.

Bogen, som med sine 112 sider koster 80 kr., er forsynet med et stort antal illustrationer.

En ny Palle Lauring

I værket »Rejse i Danmark«, som Carit Andersens forlag udsendte i syv bind, skrevet af Palle Lauring, var der i værket om »Sjælland«, puttet et par kapitler ind om Lolland-Falster.

Bogen er udsendt i et nyt oplag, men desværre uden Ib Andersens gode tegninger.

Forlaget Forum, der har overtaget udgivelsen, lod i stedet bogen forsyne med fotografier af Inga Aistrup, hvilke i øvrigt også er udmærkede.

Teksten er lidt omredigeret og enkelt nyt føjet til.

Landarbejder på Lolland

På forlaget Aros fik en ældre landmand, Levin Olsen, udsendt en bog »Også en tilværelse«, det betegnes som en landmands erindringer.

Denne bog på 110 sider har lokalhistorisk interesse, fordi Levin Olsen som 17-årig kom som landarbejder til Lolland og havde forskellige pladser i tiden frem til 1923.

Levin Olsen fortæller om det hårde liv i roemarker og kostalde, men det gør ham dog ikke mere bitter, end at han også med lune kan se på de lyse sider af tilværelsen til afveksling fra sliddet ude på den fede og tunge lollandske jord.

Den unge landarbejder får interesse for samfundsmæssige forhold og får et højskoleophold. Dette afbryder hans lollandske tid, og i stedet bliver der en tilværelse som landmand i Jylland.

Cykle på L.-F.

Det er blevet mere almindeligt at cykle ud i ferien, og det medfører naturligvis, at der kommer vejledninger om, hvad man bør se og nå til på to hjul.

Høst og Søn har udgivet en bog af P. Dahl om »Ud at cykle på Bornholm, Lolland-Falster og Møn«.

Bogen bringer meget almindelige vejledninger om steder med ledsagende kort, og det synes af være lidt meget med en pris på 76 kr. for et tilsvarende antal sider.

Ny jernbanelitteratur

Interessen for gamle tog holder sig, og litteraturen herom blomstrer stadig.

Dansk Jernbane-klub, der har stået for mange udgivelser, er kommet med et par nye hæfter.

Det ene er om Bandholm station, der har sin særlige interesse ved, at det var det første sted i Danmark, hvor der kørte en privatbane, som blev åbnet i 1869.

En anden udgivelse er om et lokomotiv fra Valby gasværk, som holdt 75 års jubilæum.

Bonedagbøgerne

De bonedagbøger og -regnskaber, som findes, er i høj grad kilder til dagliglivets historie.

Etnologisk Forum har udsendt en bog, som belyser spørgsmålet om de gamle optegnelser og indeholder en registrant om, hvad der findes af tilgængeligt materiale. Det er ikke så voldsomt meget fra Lolland-Falster, men der er dog noget, som der gives nærmere oplysninger om.

Alterets historie

Lolland-Falsters Stiftsbog er hvert år et smukt og velredigeret værk, der også altid bringer adskilligt om lokalhistorie på det specielle område.

I 1980-udgaven er det alteret, som er tema, og herom er der mange gode oplysninger, der virkelig belyser det store emne.

Det kan blandt andet nævnes, at museumsinspektør Erik Skov skriver om altertavlerne i Lolland-Falsters stift, alterstager, alterbordets udsmykning, alterbord og helgengrav. Museumsinspektør Fritze Lindahl om gammelt altersølv, domprovst emeritus Im. Felter om Margrethe-kalken i Maribo domkirke, sognepræst Niels H. Gadegård om alterets historie og journalist Tove Meyer Hægstad, der særlig har æren af årbogens redaktion, behandler alterdugen og kirkelig kunst.

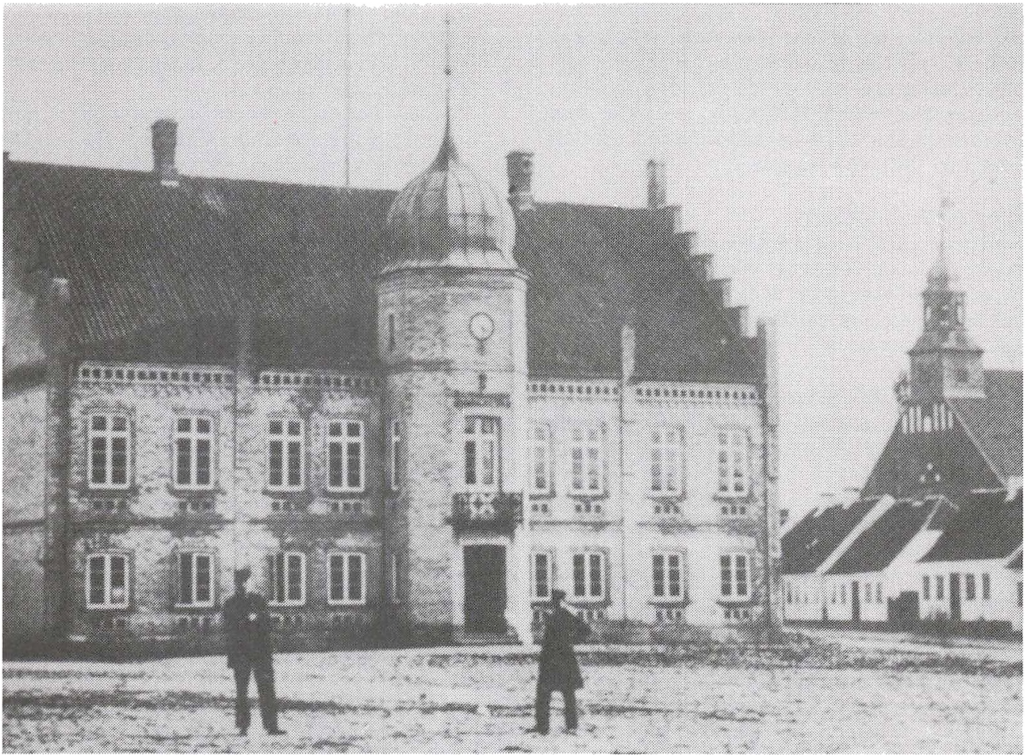
H. Skjøt-Pedersen, der tidligere var en kendt præsteskikkelse på Lolland-Falster, skriver om «Lollandsk kirkeliv før og nu».

Torveliv og Sparekasse

Det er en udmærket ting, at institutioner og virksomheder, der vil markere nybyggeri eller jubilæer, bruger penge til lokalhistoriske udgivelser.

Maribo Sparekasse gjorde det i anledning af en større udvidelse. »Torveliv og Sparekasse i Maribos centrum«, der udsendes i et stort oplag til almindelig uddeling.

Værket var i særlig grad en samling af billeder, hvoraf mange gamle og interessante om, hvad der i årenes løb var sket på Torvet med hensyn til bygninger og begivenheder.

Et af de ældste fotografier fra Maribos Torv. Klokketårnet, som var påbygget domkirkens østlige ende, forsvandt ved en stor restaurering i 1890-92, så billedet er fra før den tid. De to personer, der står foran rådhuset, er sikkert politi- og arrestpersonale. Der var politikontor på rådhuset og arrest i en bygning bagved. (Fra hæftet »Torveliv og Sparekasse i Maribos centrum«).

L.-F. i billeder

Falster Pres I/S har gjort et forsøg på at lave en årlig udsendelse med en billedkavalkade om begivenhederne på Lolland-Falster i løbet af et år.

Det er 1980, som behandles i det store og smukke hæfte, og der er mange forskellige ting, som er taget frem til en opfriskning, blandt andet et kongeligt besøg i Nakskov, der er brugt til farvebilleder på omslaget.

Hvorvidt »Lolland-Falster i billeder« vil blive til en fast årlig udsendelse, afhænger nok særlig af den

økonomi, der viste sig ved det første hæftes udsendelse.

Agerdyrkningens tilstand

Det gamle værk, »Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark«, som er fra 1806, blev af Rosenkilde og Bagger udsendt i et genoptryk, så stilen helt blev bevaret med de gamle bogstaver.

I det, som nu kaldes II bind, er Lolland-Falster behandlet i et meget stort antal sider.

Værket indeholder masser af oplysninger om tidli-

gere tiders forhold, og det er en bog, som lokalhistorisk interesserede absolut bør stifte bekendtskab med. Det er heller ikke alene agerdyrkingen, som bogen beskæftiger sig med, da det er en bred skildring også af byernes forhold, og i det hele taget hvordan det stod til på Lolland-Falster på det tidspunkt, da 1800-tallet begyndte.

En fortidsmindeskov

Halskov Vænge, der er en hel enestående »fortidsmindeskov«, har fået en ny vejledning. Den giver en oversigt over, hvad stedet er og de enkelte ting, som kan opleves der, ligesom der også er en tegning, som gør gavn ved et besøg.

Livet på Klokkergaarden

»Livet på Klokkergaarden«, der fortæller om gammelaldags falstersk bondeliv, er en klassiker på lokalhistoriens område. Da bogen har været udsolgt i mange år, må det hilses med stor tilfredshed, at der nu på Nyt Nordisk Forlag Arnold Busk er kommet en ny udgave.

Den fremragende folkelivsskildring fortæller med mange detaljer om, hvorledes livet var på en falstersk bondegård i forrige århundrede. Lars Rasmussen, som voksede op på Klokkergaarden, har fortalt til Frederik Lange Grundtvig, som samlede det store materiale.

Bogen, som nu er på 357 sider, har vundet ved at få en kommentardel. Erik Høvring Pedersen skildder bogen og dens tilblivelse. Museumsinspektør Else-Marie Boyhus belyser på udmærket måde virkeligheden bag Lars Rasmussens skildring ved at fortælle om gården, indbo, redskaber med mere. Endelig har Christian Lise skrevet et afsnit om sproget og den falsterske dialekt.

10 års håndbold

Østofte-Hillested Håndboldklub markerede et 10 års jubilæum med at udsende en lille tryksag, der fortalte om, hvad der var nået i den forløbne årrække. Der var også oplysninger om foreningsforhold og ledelse og om opnåede resultater. ligesom der fandtes nogle billeder af hold og ledere.

Højskoles 75 års jubilæum

Lollands højskoles årsskrift 1980 er i særlig grad præget af, at den kendte højskole havde bestået i 75 år. Gustav Bengtsson, der efter adskillige års store og krævende arbejde har forladt forstanderposten, har en artikel med træk fra det trekvarte århundredes historie. Gunnar J. Poulsen, som var forstander, da jubilæet blev passeret, giver udtryk for nogle tan-

ker herom og fortæller om jubilæumsfestens forløb.

Der er optrykt en sjov skildring af daværende forstander Arthur Petersen om, hvorledes 25 års jubilæumsfesten foregik.

Gustav Bengtsson skriver iøvrigt om »Den kulturfjendtlige primitivisme«. Gunnar J. Poulsen behandler spørgsmålet, om vi har en folkelig krise, og John Ravnholt Ovesen fortæller om »Et realistisk eventyr«.

Højskolelivet året rundt bliver der fortalt om, ligesom der gives oplysninger om skolens elevforening.

En polsk modstandsbevægelse

I »Nationalmuseets Arbejdsmark 1980« afslører museumsinspektør George Nellemann, at der under besættelsen af Danmark 1940-45 opererede en polsk modstandsbevægelse.

George Nellemann giver en række oplysninger, som han har fundet frem til.

En af hovedgrupperne arbejdede på Lolland-Falster, og Adam R. Sokolski, der var lærer ved den katolske skole i Nakskov, stod for opbygningen af denne. Han måtte i øvrigt senere flygte til Sverige, idet tyskerne var meget ude efter ham.

Spejderliv i Maribo

De blå pigespejdere i Maribo – kaldet Leonora Christinas gruppe – benyttede et 40 års jubilæum til at fortælle mange træk om, hvordan der er blevet arbejdet i den nævnte årrække.

Efter den meget smukke underholdende beretning er der blevet udfoldet et omfattende spejderarbejde.

Hæftet er fikst lavet, så det fremtræder med en god variation på siderne, som også er forsynet med mange billeder.

Teknisk skole i 125 år

Nakskov tekniske skole har mange år bag sig, ikke mindre end 125, og det virker imponerende, at der i så lang tid har været udfoldt et arbejde for at udanne de unge.

Et jubilæumsskrift, som formanden, O. Kongsted, og forstanderen, Leo Pedersen, står for, fremtræder meget levende og fikst og fortæller både om fortid og en fremtid, som er knyttet til det nye U-center i Nakskov.

I hæftet er der en del gode og store billeder, hvoraf nogle er gamle fra håndværksvirksomheder i Nakskov.

Socialdemokratisk foreningsarbejde

Maribo socialdemokratiske forening havde i 1981 bestået i 90 år.

Et lille hæfte gav træk af arbejdet både det foreningsmæssige og bestræbelserne for at placere sig kommunalt og folketingsmæssigt. En række billeder er med til at give hæftet liv.

Der nævnes en ting, som egentlig burde give anledning til en nærmere forskning og beskrivelse. Det er, at der i 1880'erne begyndte at udkomme et blad »Reform« som organ for det lolland-falsterske socialdemokrati. Bladet gik ind i 1888, men der vides meget lidt om det.

Værftet på Slotø

NS-bladet, som udgives af aktieselskabet Nakskov Skibsværft, er typen på et virkelig godt og velredigeret organ for en stor arbejdsplads.

Hvad der sker på skibsværftet og beskrivelserne er i høj grad lokalhistorie – eller bliver det.

I nummeret oktober kvartal var der en artikel af særlig lokalhistorisk interesse, idet lektor Marius Hansen med sin store sagkyndighed og viden fortalte om Engelsborg og Slotø, hvor der var værft og fæstning i Nakskov fjord.

Takket være Nakskov Skibsværft har Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg fået opfyldt et ønske om at få en model af værftet på Slotø.

Stort arkiv-årsskrift

Den stærkt stigende opbakning af det lokalhistoriske arkivarbejde på Lolland-Falster bevirker, at der efterhånden alle steder samles store mængder af stof og billeder.

Dette skal naturligvis ikke alene opbevares og registreres, men også ud og virke for lokalhistorien.

Derfor er der også arkiver, som er begyndt at udsende en årlig publikation.

Årsskriftet 1981 fra Lokalhistorisk arkiv i Nr. Alslev kommune er stort og vægtigt med sine 130 sider. Der er beretning om årets gang og kommunalhuset i Vålse, hvor arkivet holder til. I de mange artikler er lokalhistoriske personschildringer, oplysninger om person- og stednavne, lokalhistoriske erindringer, egnshistorier, topografisk lokalhistorie og meget andet.

Specielt på Nordfalster burde årsskriftet kunne få en stor afsætning, thi det fortjener det.

En lille båds historie

Benny Boysen har lavet en meget levende skildring af stenfiskerfartøjet »Røsen« af Struer, og det er blevet til en lille nydelig bog på 56 sider.

Lolland-Falster går ind i beretningen, idet skibet tidligere hed »Vindnæs« og var ejet af skipper Karl Kristensen, Femø. Han foretog mange ture med sin hustru som eneste besætningsmedlem, og blandt andet blev der sejlet korn fra Bandholm til forskellige steder i Danmark og Nordtyskland, ligesom der var koks- og sukkerlaster. Da skipperparret lagde op i 1962, blev båden solgt til skibsfører Karl Kristoffersen, Stubbekøbing. Han gav skibet hjemsted i Hårbølle på Møen, hvor det blev anvendt til ralsuger med navnet »Kisel«. Fra 1976 blev det til »Røsen« af Struer.

Laaland – min fødeø

C. J. Frederiksen, Nysted, udgav i fjor bogen »En af dem fra Lolland«, og nu er han kommet med en til, som hedder »Laaland – min fødeø«.

Den nye bog er ligesom den tidligere præget af megen fortælleglæde, men der mangler lidt system, idet emnerne er blandet for meget sammen.

Et større afsnit er om Hans Fugl, der efter sin tilværelse på Lolland fik et begivenhedsrigt liv i Argentina, hvor han med fornævnet ændret til Juan gjorde sig så meget gældende, at det blev til en statue i Tandil.

I bogen fortælles der også om Aalholm, Reventlow-slægten, livet på landet og om de lollandske byer.

Bogen koster 49 kr.

Om stettinergodset

Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg har udsendt en meget stor årbog for 1981.

Der er blandt de mange artikler behandlet et emne, der har lokale relationer.

En forsker fra DDR, Volfgang Rudolph har skrevet en artikel om den særlige keramik, der kaldes »stettinergods«.

Artiklen er på tysk, hvorfor det nok vil knibe for en del at tilegne sig dens indhold, men i et dansk resumé oplyses, at den også på Lolland-Falster kendte keramikere Anker Nørregaard, Vordingborg, arbejder med undersøgelser om stettinergodset. Dette var i 1700- og 1800-tallet ret kendt i Danmark, blandt andet også på Lolland-Falster.

Stiftsmuseet i Maribo har også en samling af stettinergods.

Polsk folkekunst

I det meget smukt udstyrede tidsskrift »Bolig Revy, Kritisk Forum« har arkitekt Flemming Skude, Saks-købing, et par meget interessante artikler om polakkerne.

I den ene skildrer arkitekten »De polske roepiger og deres indflydelse på lollandske huse«. Polakkerne bragte i særlig grad farveglæden med sig til Lolland.

Den anden artikel er en skildring af den polske folkekunst og om de gamle huse i Zakopane. Fleming Skude fremhæver, at den polske folkekunst er legendarisk over hele Europa, og det er slavisk folkløse, når den er bedst.

Begge artikler er forsynet med mange fremragende farvebilleder.

Fremragende bog om polakkerne

Museumsinspektør George Nellemann har tidligere for Lolland-Falsters historiske Samfund skrevet bogen »Den polske indvandring til Lolland og Falster«, som i øvrigt nu er udsolgt.

Der er nu udkommet et nyt værk af Nellemann, og det er Nationalmuseet, som står for udgivelsen.

»Polske landarbejdere i Danmark og deres efterkommere« er et kæmpeværk på ikke mindre end 414 sider med mange billeder, og prisen 160 kr. er derfor billig.

George Nellemann har lagt et vældigt arbejde i bogen, som er et led i arbejdet med at skrive de gamle roepolakkers historie.

Bogen handler om de ca. 4.000 polske indvandrede til Danmark, deres børn og børnebørn. På baggrund af arkivstudier og interviews med 800 af de gamle polakker, beskrives indvandringen, arbejdsforholdene, forholdet til danskerne og arbejderbevægelsen og til den katolske kirke.

Et af hovedproblemerne er, hvor meget der er blevet bevaret af det polske og de polske foreningers betydning.

Undersøgelsen omfatter også 2. generation, og hvorledes det er gået den.

Bogen har mange afsnit, og blandt andet er der fortalt fire livshistorier.

»Polske landarbejdere i Danmark og deres efterkommere« er et virkelig betydningsfuldt arbejde, som bør finde stor udbredelse. George Nellemann har præsteret et arbejde, som han fortjener megen tak og anerkendelse for.

Godt arkiv-årsskrift

Rødby lokalhistoriske arkiv udgav et årsskrift for 1980 som et eksperiment – der blev meget vellykket.

Årsskriftet fortæller ikke alene om et stort og godt arkivarbejde, men der er også nogle udmærkede artikler.

Den største er af Kuno Nielsen, der meget indgående fortæller om den store og landskendte hus-

mandsfører Rasmus Jens Jensen Vandman fra Skørtinge.

Poul Anker Pedersen skriver erindringer fra og om Hollegaard, fjorden og hans læreplads, og i en anden artikel fortælles om bagere i Rødbyhavn og Rødby.

Gamle lokale annoncer, der gengives, fortæller meget morsomt om livet i gamle dage.

Arkivet kom igen med et årsskrift for 1981, og det har samme gode standard som det første.

Årsskriftet har i særlig grad en større og underholdende artikel, hvor Anne-Marie Larsen og Kuno Nielsen med mange og interessante træk fortæller om »En fodrejse fra Rødby Lystskov til Rødbyhavns havn«.

Stormflodskatastrofen 1872 er mindet i nogle personlige skildringer, som er optakten til, at arkivet vil samle skildringer fra denne store begivenhed i Lolland-Falsters historie.

Der er også i årsskriftet nogle organisatoriske oplysninger om arkivet, der har et godt tag på at præsentere sig udadtil overfor offentligheden.

Sakskøbings roepiger

Stiftsmuseets årsskrift 1981 er helliget et bestemt emne, som hedder »Roepiger«, og det er Gottfred Eickhoffs fremragende skulptur på Sakskøbing Torv, der er baggrunden herfor.

Museumsinspektør Else-Marie Boyhus fortæller om baggrunden for, at »Roepigerne« kom til Sakskøbing, og hvordan de kommunale forhold var i de år, hvor der blev udfoldet bestræbelser for at få en skulptur til byens Torv, hvilket endte med, at det blev et arbejde af Gottfred Eickhoff.

Marianne Saabye fører skildringen videre med at skrive om »Gottfred Eickhoff og roepigerne«, om hvordan han efterhånden udformede sit arbejde, dets tilblivelse og indpasning på Torvet.

Til de to artikler er føjet katalog og litteratur samt data for roearbejdet og skulpturen.

Der er også beretninger og regnskabet for Stiftsmuseet og Kunstmuseet.

Kongedatterens dramatiske liv

Børge Poulsen har på eget forlag udsendt to bøger »Træk af Leonora Christina og Corfitz Ulfeldts liv og levned«.

I 1. bind, som er på 80 sider, fortælles om, hvorledes den kendte kongedatters dramatiske liv formede sig, indtil hun endte i Blåtårn.

Det andet bind går op på godt to hundrede sider, da »Jammersmind« er med.

I 16-17 sider fortælles der om Leonora Christinas sidste år i de gamle klosterbygninger i Maribo med nogle billeder.

Bøgerne bringer ikke noget egentlig nyt, men samler oplysningerne om Leonora Christinas liv og hendes skildring af de mange års fængselsophold.

Landsbyen de sidste 200 år

Stiftsmuseets pædagogiske medarbejder, lærer Ove H. Nielsen har til Gads Forlag lavet en bog om »Landsbyen de sidste 200 år«.

Bogen er et led i undervisningsserien »Levende undervisning«, og det lever bogen virkelig op til.

Der er korte og rammende tekster på siderne, der virker varierende, så interessen holdes vågen.

Et stort antal billeder findes også, og en stor del af disse er med motiver fra Lolland-Falster.

En række emner er behandlet i den udmærkede bog, som man kan glæde sig over.

Lokalhistorisk tidsskrift

Lokalhistorien har heldigvis mange forskellige veje ud til befolkningen, og enhver bestræbelse for at fortælle om fortiden og dens forhold må derfor hilses med tilfredshed.

Det er en ny form, når tegneren Claus Gress, Fejø, er begyndt at udsende en lokalhistorisk publikation, som har det lange navn »Kulturelt tidsskrift for Lolland-Falster, Møn og omliggende øer«.

Tidsskriftet giver sig ikke ud for at bringe nyt om forskninger og undersøgelser på det lokalhistoriske område. Det er i høj grad kendte forhold, de mange forskellige bidragsydere beskæftiger sig med, men med hensyn til lokalhistorie er det som på andre områder, at det er noget værdifuldt, der hedder genkendelsens glæde, og som giver et godt udbytte.

Artiklerne i tidsskriftet er forsynet med Claus Gress' tegninger. Tidsskriftet vil nok præsentere sig lidt bedre i udseende, hvis det fik et mere enkelt »hovede«, for det nuværende virker for overbroderet og forvirrende.

Livet på øerne

Gyldendals nye store 8-binds værk, som forfatteren Erik Aalbæk Jensen skriver om »Livet på øerne«, kommer naturligvis også ind på det lolland-falsterske område.

Det vil ske i det andet bind »Smålandshavet og Nakskov fjord«, der var beregnet til at skulle udsendes i november 1981 med omtale af en halv snes øer.

En forsmag på værket var, at Gyldendals Forlag som julebog 1980 udsendte »En ø i Smålandshavet«, hvor der bliver fortalt om Vejvø.

»Livet på øerne« er forsynet med fotografier og får derved ikke det fine kunstneriske præg, som Achton Friis' store værk om øerne havde med tegninger af Johannes Larsen og forfatteren.

Sygehus i 100 år

Sakskøbing sygehus' 100 års jubilæum gav anledning til et lille og velredigeret skrift, hvor historien kort fortælles. Dertil kommer nogle billeder, hvoraf nogle gamle og gode, der giver et indtryk af forholdene før i tiden. For redaktionen stod sygehusinspektør Palle Michelsen, Nykøbing, og lokalt medvirkede Sakskøbing lokalhistoriske forening, kredslæge L. C. Stage og kommunaldirektør Hans Bech.

I anledning af en udstilling, som i Sakskøbing var arrangeret af det lokalhistoriske arkiv og den lokalhistoriske forening, blev der udsendt en fire-sidet brochure med et sammendrag om sygehusets historie.

Musik skal der til

Sakskøbing Tambourkorps har benyttet 20 års beståen til at skrive historie. Det er sket i en lille pæn bog, hvor der fortælles om starten og den udvikling, som førte korpset frem til en smuk position på det musikalske område. Bogen udmærker sig ved en kort og klar tekst og mange store og udmærkede billeder fra korpsets virksomhed. Der gøres megen brug af korpset, og derfor er det naturligt, at de 20 år blev markeret – også med en bog.

Verner Hansen.

Lolland-Falsters museer

Lolland-Falsters Stiftsmuseum og Frilandsmuseet i Maribo

Undersøgelser og registreringer

Museernes undersøgelsesvirksomhed falder i tre kategorier: De omfattende, selvvalgte opgaver; dem, der opstår spontant, som en følge af ændringer i kulturlandskabet (byggeri, anlægsarbejder o.l.) og så de undersøgelser, der indgår i det daglige arbejde, undersøgelser affødt af forespørgsler udefra (og det er mange) og undersøgelser affødt af omordning af samlingerne, af udstillinger og andet formidlingsarbejde.

Af omfattende, selvvalgte undersøgelser har der været to i beretningsåret. Berejsningen af landsdelens fortidsminder og de deraf affødte opgaver og en udforskning af roearbejdernes vilkår 1920-65.

Berejsningen af *oldtidsminderne* gennemføres med tilskud fra Storstrømsamtets Museumsråd. I forbindelse med dette arbejde er flere højgrupper på Midt- og Sydlolland blevet opmålt, og der er rettet henvendelse til Fredningsstyrelsen om en del fortidsminder, der er truet af ødelæggelse. Berejsningen er et led i ajourføringen af museets sognearkiv, og det udbygges bl.a. med topografisk kartotek og med emnekartotek. Det er en vigtig opgave for museet at skabe det bedst mulige overblik over oldtidslevn såvel ude i landskabet som på museet og i private oldsagsamlinger, hvorfra en registrering også af de sidst nævnte er påbegyndt.

Den anden af årets store opgaver var en undersøgelse af *roearbejdernes vilkår* ca. 1920-65, d.v.s. i den periode, hvor danske arbejderfamilier overtog arbejdet, en periode der sluttede med mekaniseringen i 1960'erne. 40 familier er blevet interviewet og et stort billedmateriale er blevet indsamlet og registreret. Undersøgelsen, der blev gennemført med et tilskud fra amtsmuseumsrådet, dannede grundlaget for et omfattende formidlingsarbejde.

Af spontant opståede undersøgelser kan nævnes kulturlag fra yngre bronzealder ved Grimshøj, Moseby på Nordfalster. Bosættelsestyper, der spænder fra stenalder til jernalder, ved Skerne sø på Nordfalster. To oldtidsminder, som ikke tidligere har været erkendt som sådanne, er blevet registreret, det drejer sig om en storthøj i Søholt park og en skålgrubesten ved Daltoftegård i Østofte.

Tre løsfund er i beretningsåret indleveret til Nationalmuseet: En bronzehalsring fra yngre bronzealder fra Steffensminde Brarup sogn; en svær sølvring fra vikingetid, fundet ved Frederiksdal, Sandby sogn, og et treflignet spænde ligeledes fra vikingetid, fundet ved Stensagergård, Tågerup sogn. Alle tre fundsteder er besøgt og efterundersøgt.

Nyere tid: To brønde, sat af musten, samt et bygningsfundament, der blev fundet ved anlægsarbejder ved *Rødby* kommunekontor, er opmålt. Det synes at være rester af et garveri, nedlagt o. 1940. - Ved *Egemosegård*, Majbølle sogn, er besøgt et 7 m langt pumperør af en gennemboret egestamme. Det blev fundet i gårdens brønd i forbindelse med en nyinstallation. Ved *Bangsebrovej*, Nykøbing F., er undersøgt fundamentet af et hus samt et kulturlag, der fremkom ved anlægsarbejde. På *Kastagergård*, Rødby sogn, er nogle billeder malet direkte på væggen i stuen, registreret før end husets nedrivning. Den bedst bevarede af arbejderboligerne ved *Højbygårdfabrikken* (opr. sukkerfabrikken »Lolland«) er fotoregistreret, og der er truffet aftale med ejeren om en frivillig bevaring af den. Købmandsbutikken, Adelgade 74, i *Nysted* er fotoregistreret.

Registrering af *nyindkomne ting* er fortsat planmæssigt. Samlingen af *faner* er registreret i forbindelse med en ommagasinerings af genstandsgruppen. Ved den istandsættelse af *stole, kister, skrin, skabe, slæder, cykler* m. v., som deltagerne i ungdomsgaranti-projekt har udført, er der samtidig foretaget en nyregistrering og fotografering. *Nøgler* til museums-møbler er sorteret, og de opbevares nu i et til formålet indrettet skab.

Formidling

Årets største formidlingsprojekt var om roearbejdere. Grundlaget var museets nye undersøgelse af *roearbejdernes vilkår* 1920-65 samt de tidligere gennemførte undersøgelser af sukkerroedyrkingen og dens særlige arbejdskraft-problemer. Som et bidrag til AOF's arrangement »roearbejderdage« åbnede museet den 3. november udstillingen »roearbejdere«. Udstillingen er udformet på en sådan måde, at den senere kan bruges som vandrestilling.

I forbindelse med undersøgelsen af roearbejdernes vilkår ydede mange museet en værdifuld hjælp bl.a. ved at låne os billeder af markarbejdet. Roeoptagning ved Holeby 1950'erne.

På AOF's forlag udsendtes bogen »Roearbejderne« redigeret af Carl Erik Andresen; den handler om roearbejderne 1920-65 på grundlag af interviewundersøgelsen. Carl Erik Andresen og Ove Nielsen producerede radioudsendelsen »Række op og række ned«, mens Hans Christian Andersen og Else-Marie Boyhus stod for TV-produktionen »Roepiger«. Museets grundmateriale blev endvidere stillet til rådighed for dramatikeren Leif Petersen, der brugte det til sit radiospil »Markens Liljer«. Endelig vil der blive udarbejdet undervisningsmateriale om emnet.

Andre udstillinger:

Vandreudstillingen »Postkort«, produceret af Haderslev Amts Museum var opstillet 24/1-18/2-80. I tilslutning hertil viste museet selv lokale postkort i en paralleludstilling »Med venlig hilsen«.

»Billedvævning og Smykker« af Britta Berthelsen og Kirsten Jein, 1/4-1/5.

De tre vandreudstillinger om oldtidgrave på Lolland, der er fremstillet for amtsmuseumsrådet, op-sattes 1/5 i ovenlyssalen.

»Ler«, emnet for sommerens udstilling på Frilandsmuseet fra juni til oktober, udstillingen viste anvendelsen af ler igennem tiderne, og keramikeren Bodil Brandt Jakobsen demonstrerede pottemagerhåndværket.

»Udgravningen af Eriksvolde« er vist hele året frem til efterårsferien.

Deltagerne i ungdomsgarantiprojektet arrangerede til efterårsferien udstilling bag glasdørene i Laden ved Frilandsmuseet af de vogne, kaner, cykler m.v., som netop var istandsat.

Publikationer

Museets egne publikationer: Stiftsmuseets årsskrift 1980 (indhold: En oldtidshøj ved Systofte, af Klaus Ebbesen. En undersøgelse af en middelaldergrav i Nysted af Karen Løkkegaard Poulsen. Det hverdagslige, af Claus Olsen. Årsberetninger og regnskaber for Stiftsmuseet og Kunstmuseet).

»Gotiske Korbuekrucifikser« og »Kirkerummet«, 2 foldere til museets kirkerum.

Skoleposen »Den gamle skole« er genoptrykt. Og det samme er kataloget over museets publikationer.

Else-Marie Boyhus: »Den kulturelle arv er ingen luksus, men en simpel nødvendighed«, i mindebogen til Niels Matthiasen, »Kultur i en krisetid«.

Ove H. Nielsen: Om fremstilling af lokalhistorisk materiale. Historie & Samtidsorientering nr. 1, 1980. Museumsformidling - museumspædagogik, artikel i Museumsmagasinet nr. 12.

Karen Løkkegaard Poulsen: Om udgravning som beskæftigelsesprojekt (Eriksvolde, Falsters Virke, middelalderbyerne Køge og Roskilde, projektet om landsbyens opståen på Fyn) - Om etablering af et centralt EDB arkiv med data om dansk forhistorie. Begge artikler i Fields Notes, Archaeological News IX, 1980: 1. Orientering om danefæ, Folketidendes kulturside i juli. Resumé af artiklen om Nysted-graven til Nordic Archaeological Abstracts 1980.

Radio og TV

Udover udsendelserne om roearbejderne har museets medarbejdere medvirket i følgende:

Else-Marie Boyhus: Radiomagasinet: Amtskommunen arbejder, om museerne og en amtskommunal kulturpolitik; d. 15/9-80. Radiomagasinet: Kvartifem. Om arbejdskultur; nov. 80. - Medvirken i TV's kulturrevy om tilbageførelse af kulturværdier til oprindelseslandet; d. 11/12-80.

Ove H. Nielsen: Drejebog til skoleTV-udsendelsen »Detektiv i dine omgivelser«. Produktionen er lavet i samarbejde med Mogens Tanggård; d. 17/4, 22/4 og 30/4-80, et lærerhæfte er udarbejdet hertil. - Deltagelse i Regionalradioens 1. maj udsendelse om roearbejdere.

Karen Løkkegaard Poulsen: Orientering om efterårsferiens arrangementer på museet i regionalradioen; okt. 80.

Udflugter

Else-Marie Boyhus: Byvandring i Maribo for deltagerne i Maribo kommunes venskabsbystævne. - Byvandring i Maribo med omvisning i Domkirken og på Frilandsmuseet samt foredrag om nyudgivelsen

af »Livet i Klokkergården« ved foreningen Danmarks Folkeminders årsmøde i Maribo.

Ove H. Nielsen: Ekskursion for Stadsingenørforeningen på Midt- og Østlolland. - I anledning af foreningen Danmarks Folkeminders årsmøde i Maribo holdtes ekskursion over emnet sukkerroer.

Karen Løkkegaard Poulsen: Lukningen af særudstillingen »Udgravningen af Eriksvolde« markeredes ved busudflugt til voldstedet med efterfølgende besøg i udstillingen. For Ostseekolloquium 1980 arrangeredes bustur på Nordfalster og Lolland til belysning af emnet Middelalderbosættelse.

Brugerstatistik

Det er ikke muligt at give tal for, hvor mange der i årets løb har været i kontakt med museet og dets arbejde. Den bredeste kreds nås gennem dagspressen, radio og TV, men også museets omfattende publikations- og undersøgelsesvirksomhed giver talrige berøringsflader. Det er heller ikke muligt at opgøre, hvor mange mennesker der har været i kontakt med via foredragsvirksomhed.

Museet bruges årligt af talrige skoler, børneinstitutioner og af grupper af voksne fra undervisningsinstitutioner m.v., som enten med hjælp fra museet eller på egen hånd anvender samlinger og arkivet som led i undervisningen. Besøgstallet på selve museet har været 24.104 (heraf 15.027 på Frilandsmuseet).

Museets publikationsvirksomhed er en vigtig del af det udadrettede arbejde, og i årets løb er der solgt 13.551 enheder.

Foredrag

Else-Marie Boyhus: »Selvforsyningsbonde - industribonde - EF-bonde, Lolland-falstersk landbokultur igennem 200 år«, foredrag ved De lollandske landboforeningers nytårsmøde. Gæsteforelæsning på Danmarks Biblioteksskole om museer i 80'ernes lokalsamfund.

Om de sidste 200 års landbrugshistorie for Toreby og omegns landmandsforening og husholdningskreds.

Medvirken ved amtsmuseumsrådets orienteringsmøde for bestyrelsesmedlemmer ved museer i Storstrømsamt.

Medvirken ved amtsrådets møde med formænd og embedsmænd fra kommunernes undervisnings- og kulturudvalg.

Ove H. Nielsen: »Museerne og undervisning« for skolebibliotekarforeningen i Vestsjællands og Storstrøms amt.

»Polske roearbejdere« for et hold fra U-centret i Nakskov.

»Sukkerroer«, på Alderdomshjemmet i Holeby.

»Barndommen i historisk perspektiv« for sammenslutningen af sociale udvalg i Storstrøms amt.

»Polske sæsonarbejdere« for Rotary Club i Nakskov.

Om »Holeby kommune« i Errindlev forsamlingshus.

»Jul og juleskikke« på Amtscentralen for undervisningsmidler i Næstved.

»Lokalhistorie og museer« på Amtscentralen i Maribo.

»Sukkerroer« for en skole fra Aalborg.

Desuden instruktion ved Danmarks Lærerrhøjsskoles håndarbejdskursus i Maribo.

Karen Lækkegaard Poulsen: »Eriksvolde – et fredet fortidsminde i Østofte sogn«. Lysbilledforedrag i Østofte højskoleforening.

»Oldtidsminder på Saksøbing-egnen, levn af fortidens samfund«, for Lokalhistorisk forening i Saksøbing ved den stiftede generalforsamling.

Forelæsning om jernalderskaldynger og den erhvervsform, de afspejler.

Dansk ICOM, naturvidenskabelig/arkæologisk gruppe.

»Fund fra oldtiden i Saksøbing-området«, foredrag for Junior Chamber, Saksøbing.

»Vestlolland i oldtiden – forslag til en udflugt« på Halstedhus efterskole.

»Eriksvolde« i Kulturmindeforeningen i Nakskov.

Rejser, kurser, konferencer

Museets medarbejdere deltager i en række møder, kurser og konferencer – lokalt, nationalt og internationalt. Ud over et helt kontant udbytte heraf sker der ved denne virksomhed en værdifuld, gensidig udveksling af erfaring og inspiration, der er væsentlig for pulsen i Stiftsmuseets arbejde.

Emner af lokal, amtslig rækkevidde

Else-Marie Boyhus: Deltog i det første møde om oprettelse af folkeuniversitetet på Midtjylland.

– og sammen med *Ove H. Nielsen:* i diverse møder om roearbejderprojektet.

Ove H. Nielsen: har deltaget i følgende møder: Med amtscentralerne og museerne vedrørende børneårsarrangementer og deres eventuelle fortsættelse i amtet.

På Amtscentralen i Næstved om samarbejdet mellem Amtscentralen og museerne angående fremstilling af skolemateriale.

Og med Amtscentraler og museerne i amtet angående fremstilling af vandrekasser med stenoldsager og af vejledning til ekskursionsmål i amtet.

Karen Lækkegaard Poulsen: deltog i det andet møde angående oprettelse af folkeuniversitet på Midtjylland.

Besøg i Halskovvænge, hvor Nationalmuseet udgravede, mens Fortidsmindeforvaltningen restaurede samme langdyse. Amtsmuseumsrådets orienteringsmøde for bestyrelsesmedlemmer ved museer i Storstrømsamt.

Desuden har der i forbindelse med etablering af værksted i Laden ved Frilandsmuseet været div. møder mellem arkitekt, ingeniør Kaj Werner Andersen og Karen Lækkegaard Poulsen.

Der har været medarbejdermøder, fagudvalgsmøder og i anledning af ungdomsgaranti projektet på museet møder mellem repræsentanter for styringsgruppen i amtet, arbejdsformidlingen i Maribo og repræsentanter fra museet og projektet.

Emner på landsplan

Else-Marie Boyhus: Har i beretningsåret varetaget hvervet som formand for SMN, og som medlem af »Det midlertidige udvalg om samarbejdet mellem fredningsmyndighederne og museer« deltaget i talrige udvalgsmøder. Hun repræsenterede LFS ved DKM's årsmøde.

Ove H. Nielsen: har som arrangør af DKM's formidlermøde på Fuglsø udarbejdet program og baggrundsmateriale. Deltog med indlæg om fremtidens formidling og om børneårsprojektet. Har stået for planlægningen af det kommende års formidlermøde.

Var lærer på DKM's sommerkursus på Danebod højskole på holdet »Formidling«.

Har på Jagt- og Skovbrugsmuseet holdt kursus for TAP-personale fra museerne i Frederiksborg amt; og et under Danmarks Lærerrhøjsskole på Islingskolen i »Lokalhistorie og museumsbrug«.

Deltog i møde på Landscentralen angående katalisering af danske museers undervisningsmateriale.

I DHF's udvalg for lokalhistorie i undervisningen og i Odense i faglige møder med danske museums-pædagoger.

Har deltaget i års- og styrelsesmøde i Selskabet for dansk skolehistorie; og i Danmarks lærerrhøjsskoles kursus i København om historiesyn.

Karen Lækkegaard Poulsen: Møde i dansk ICOM (registreringsgruppen) om centralregistrering af ar-

kæologiske data med EDB, belyst ved erfaringer fra Sverige.

Overværede demonstration af nyt materiel (georadar) til opmåling af arkæologiske anlæg under jordoverfladen på én af Nationalmuseets udgravninger.

Har deltaget i flere møder vedrørende samarbejdet imellem fredningsmyndigheder og museerne, herunder spørgsmålet om skiltning ved fredede fortidsminder, sidstnævnte aktualiseret af museets beræjsning af oldtidsminderne. Med henblik på indretning af værkstedet i Gl. Skovnæs lade besøgte konserveringsanstalten på museet i Randers.

Deltog i samme øjemed i DKM's sommerkursus på holdet »Bevaring«.

Deltog i DKM's årlige orienteringskursus i den forhistorisk-arkæologiske jernaldergruppe. Gennemgik under studiebesøg på Nationalmuseet samlingen af båndkeramiske økser; flere af dem er fundet på Lolland-Falster.

Møder med rækkevidde ud over Danmarks grænser

Else-Marie Boyhus: Deltog i de nordiske UNESCO kommissioners møde i Tavastehus i Finland og i UNESCO's 21. generalkonference i Beograd.

Karen Lækkegaard Poulsen: deltog med foredrag om jernalderskaldynger i det nordvestlige Østersøområde i 47. Tagung der Arbeitsgemeinschaft Nordwestdeutscher Geologen i Kiel, hvor geologisk/arkæologiske emner med tilknytning til Østersøområdet behandlede.

Har med et foredrag om Eriksvolde deltaget i Ostseekolloquium 1980, der afholdtes på Fuglsang. Emnet for mødet var problemer ang. bosættelse i Østersøområdet med hovedvægten på middelalder; danske, norske, svenske og tyske fagfolk deltog.

Ungdomsgarantiprojektet

I februar udsendtes til Arbejdsmarkedsnævnet, til Amtsstyringsgruppen vedr. ungdomsarbejdsløshed og til de sociale udvalg i de lollandske kommuner et »Beskæftigelses-katalog« med en oversigt over påkrævede arbejdsopgaver på museet, som med fordel kan udføres af unge arbejdsledige, revaliderede o.a., som ekstraordinære lærepladser og lignende job, oprettet og bekostet af det offentlige.

Dette initiativ blev positivt modtaget. I september blev museet *arbejdsplads for 8 unge og 1 arbejdsleder under amtskommunens ungdomsgarantiordning*. De varetager arbejdsopgaver af praktisk/håndværksbetonet arbejde (vedligeholdelse af museumsgenstande f.eks.), registreringsopgaver og undersøgelsesopgaver. Arbejdet kombineres med undervisning af forskellig art, således at de unge i

den ni-månedersperiode, de er på museet, både er med til at udføre et værdifuldt og nyttigt arbejde (redning af kulturværdier) og får mulighed for at udvikle og uddanne sig.

I Gl. Skovnæslade ved Frilandsmuseet, som i 1978-80 blev hoveddistandsat (og dermed reddet) som beskæftigelsesprojekt, indrettes værksted og opholdsrum m.v. for projektet.

Bevaring

Bevaringsarbejdet på museet er en vigtig del af helhedsfunktionen. Indkomne gaver og samlingerne i det hele taget kræver fra tid til anden eftersyn og behandling for – som givnerne forventer – at kunne bevares for eftertiden. Ligeledes kræver magasiner og samlinger overvågning for at sikre så gode ydre rammer som muligt for de ting, der opbevares, så hverken uhenigtsmæssigt klima eller skadevoldere som møl, borebiller, svamp, husbukke m.v. ikke retter angreb. Det er et stort og tidkrævende arbejde, som foregår »bag kulisserne«.

Der er en nær sammenhæng mellem bevaring og formidling, bl.a. derved at udstilling af genstande forårsager større slid af tingene end rolig opbevaring i magasin. I udstilling udsættes sagerne for nedbrydning af lys, af som oftest mere svingende klima samt (for ting udenfor montre) af berøring; også selve arbejdet med at etablere udstilling slider på tingene og kræver en vis robsthed af dem. Stor udstillingsaktivitet medfører derfor øget behov for konservering, ellers forbruges tingene ved udstillingsvirksomheden.

Hvad angår konserveringsarbejdet på museet har etableringen af garantiprojektet i årets løb betydet et stort skub fremad, hvad angår elementære opgaver. De mere komplicerede – herunder hovedparten af jordfunds-konserveringen, der forudsætter faguddannet konserveringstekniker - må derimod foregå udenfor museet. Der er et betydeligt efterslæb på konservering, bl.a. af jordfundne sager af metal og rav.

Frilandsmuseet

Pasningen og den almindelig vedligeholdelse af Frilandsmuseet og dets mange bygninger kræver mange ressourcer og mange overvejelser over, hvordan standarden holdes på et tilfredsstillende niveau. I beretningsåret har møllen fået nyt tag, der er udført tækkearbejde på Skovridergården, Lokhuset, Ane Huggemands hus og Falstergården, og alle bygninger er blevet vedligeholdt med kalk og imprægnering. En rengøring og imprægnering af lofter og tagværker er indledt.

Else-Marie Boyhus.

Motorcykelmuseet i Stubbekøbing

har nu tildels overstået sin femte sæson og med godt resultat, idet besøgstallet er steget med ca. 400, således at vi allerede nu har nået det næsthøjeste besøgstal siden museets start i 1977. Som noget nyt vil museet i år holde åbent i skolernes efterårsferie.

Foruden de 21 knallerter fra Dansk Veterankalret Klub består samlingen nu af 92 maskiner. Blandt nyhederne kan nævnes en firecylindret Puch, 800 cc, årgang 1938, samt en Puch, 254 cc, årgang 1912.

Erik Nielsen, Karleby, som startede samlingen, samarbejder med Stubbekøbing kommune angående nyanskaffelser og restaurering således, at museet ved hver sæsonstart kan møde med 4-5 nyrestaurede maskiner. Restaureringen foregår i Erik Nielsens værksted i Karleby.

Museets personale består af 1 person, nemlig undertegete, som varetager det daglige arbejde i åbningstidene og sorterer direkte under kulturudvalget, hvis formand er viceskoleinspektør Niels Koch.

I foråret blev opført en tilbygning til museets vestre gavl. Rummet, som ligger i niveau med kældersalen og har indgang derfra, er tænkt som sikringsrum for den nærliggende børnehave, men kan bruges som udstillingslokale for museet i fredstid. Blot skal det kunne ryddes med få timers varsel. Det vil hjælpe lidt på den efterhånden knebne pladssituation.

Gennem de sidste fire år har museet holdt de samme billetpriser, nemlig 8 kr. for voksne og 3 kr. for børn. Nu har man besluttet at hæve priserne fra og med 1982 til 10 kr. for voksne og 5 kr. for børn. Rabat for selskaber på 20 personer og derover.

Åbningstidene i 1982 vil, som i år, blive alle helldage og weekends fra Skærtorsdag til 1. juni. Derefter dagligt til 31. august, samt hver weekend i september. Og endelig i skolernes efterårsferie. Alle nævnte dage kl. 10-17.

Linda Løjmand.

Aalholm Automobil Museum og Slot

I forhold til året 1980 er der i 1981 sket ret begrænsede ændringer og nyheder.

Slottet havde dog i sommeren 1981 en udstilling af originale kobberstik fra Lolland-Falster samt en antik tæppeudstilling.

Hvad angår automobilmuseet blev verdens ældste serieproducerede bil udstillet, og det er en Daimler-Benz fra 1886.

Lone Juel Sørensen.

Det lokalhistoriske museum og arkiv Falsters Minder i Nykøbing F.

Indsamlinger, erhvervelser og undersøgelser

I årets løb er en del lokale, nu forsvundne miljøer blevet fastholdt fotografisk, ligesom der også er foretaget indsamling af karakteristiske genstande i tilknytning hertil. Den mest omfangsrige, samlede hjemtagning var således en komplet kolonialbutik. Herudover har bl.a. indsamlingskampagnen omkring »De folkelige bevægelsers historie« yderligere været med til at forøge arkivets samling. Hvad angår de øvrige nyerhvervelser, har de - på grund af den økonomiske stramning - måttet begrænses til den såkaldte passive indsamling: 150 personer har betænkt Falsters Minder med genstande, billedmateriale og arkivalier. En testamentarisk gave omfattede bl.a. en del sølv-, kobber- og messingtøj samt porcelæn, fajance og glas. Hertil kommer, at museet i forbindelse med udskiftningen af orglet i Nykøbing kirke fik overdraget den gamle facade samt diverse orgelpiber. Endelig har Nykøbing kommunes tekniske forvaltning deponeret en væsentlig del af det gamle kortmateriale.

I 1980 blev et stykke danefæ indleveret på museet. Det var en broncehalsring fra yngre bronzealder, fundet i tilkøbt fyldmateriale ved *Steffensminde*. Bronceringen er nu genstand for undersøgelse og konservering på Nationalmuseet. Desuden er et par indleverede mønter blevet indregistreret på Den kgl. Mønt- og Medallesamling. Herudover er der foretaget besigtigelse og fotografering i forbindelse med fremkomsten af fundament og teglstensmurværk ved gravning til telefonkabler i Bangsebro skov. Det drejer sig sandsynligvis om rester fra et teglværk, der i 1784 blev anlagt på Vestensborgs jorder. Og endelig er museets cembalo (fragment) - det ældste danske - vendt tilbage efter endt undersøgelse på Musikhistorisk Museum (undersøgelsens resultat er publiceret i Dansk årbog for musikforskning IX 1978).

Samlingen, arkiv og bibliotek

Som en del af forarbejdet til de to særudstillinger Dukketeatre i Danmark (efteråret 1980) og Navneklude fra Falster og Møn (foråret 1981) er museets samlinger af pågældende genstandskategorier blevet fotograferet, registreret og nødkonserveret. Også den nedtagne smedie fra Væggerløse er blevet gennemregistreret af en fagmand. Sideløbende finder en sortering sted af genstandssamlingen med henblik på indretningen af funktionelle magasiner. Falsters Minder har i øvrigt på opfordring fra Filmmuseet dér deponeret sin samling af gamle, overordentligt brandfarlige celluloidfilm.

Arkivets billedmateriale er delvis blevet sorteret og identificeret, emner uden tilknytning til landsdelen fremsendt til de respektive lokalinstitutioner.

Endelig er museets håndbibliotek i årets løb blevet opstillet systematisk samt indført dels i forfatter-, dels i emnekartotek.

Bevaring

Som en del af registreringsprocessen underkastes genstandene en evt. nødkonservering (fortrinsvis mod skadedyr og rust). Enkelte komplicerede og særligt hårdt trængende emner er blevet konserveret som rekvireret arbejde af faguddannede konservatorer. Den største enkeltopgave var en brudekjole fra 1883.

Udstillinger og anden formidling

I løbet af 1980 har museet vist følgende særudstillinger: »Hvad 1979 bragte - årets gaver til Falsters Minder«, 9/4-18/5. »Gerhard Henning - tegninger, grafik, skulptur« i samarbejde med Lolland-Falsters Kunstmuseum, 2/9-5/10. »Dukketeatre i Danmark«, 20/10-2/1 - med opførelse af »Elverhøj« på dukketeater til firhændigt akkompagnement, 20/10-25/10 (denne udstilling blev fremstillet med tilskud fra amtets museumsråd og musikudvalg).

Udstillingerne i museets vinduer ud mod Langgade har skiftet indhold ca. en gang om måneden og har bl.a. fulgt vinterens foredragsrække emnemæssigt. Det »største« vinduesprojekt var sparebøsseudstillingen, der fremviste ca. 150 sparebøsser, fortrinsvis udlånt fra privateje. Desuden deltog Falsters Minder i Nørre Skoles »Grøn uge« i foråret dels ved formidling på museet, dels ved udlån af genstande til udstilling på skolen. I øvrigt har museet bidraget med udlån dels af hele udstillinger: Gamle husholdningsredskaber på Gedser bibliotek i anledning af Gedser Husmoderforenings 50-års jubilæum, 24/10-7/11; samt særudstillingen »Flyv min drage«, opstillet på Idestrup bibliotek i perioden 30/10-25/11, dels af enkeltgenstande til Centralbiblioteket: oldtidsgenstande, postkort, fotos; til Nørre skole: »Hvad er det?«-kasse; til Idestrup arkiv: fotos; til Numismatisk forening: henholdsvis Systoftefundet og Brogadefundet; til Handelsbanken: diverse værktøj.

Som en del af museets permanente udstilling er der opstillet et fuldt møbleret dukkehus modtaget som gave i 1980 og fremstillet i 1870'erne af Anton Rasmussen, fotograf i Stubbekøbing; samt Fredrikke Freuchens brudekjole fra 1883.

I årets løb har der fundet 24 omvisninger sted af skoleklasser og foreninger. Ialt blev museet besøgt af 5.670 personer. Hertil kommer de daglige forespørgsler, hvis stadigt stigende antal har nødvendiggjort indførelse af fast træffetid, nemlig tirsdag kl. 10-12 og torsdag kl. 14-16. Emnemæssigt strækker forespørgslerne sig over hele samlingen, men centrerer sig om tyngdepunkterne topografi og personalehistorie, samt folkedragten som helhed eller dens enkeltdele - et par henvendelser har haft direkte videnskabeligt sigte. Museumslederen har holdt 8 foredrag uden for museet.

Kulturmindeforeningen og Falsters Minder har igen i år i fællesskab arrangeret vintersæsonens foredrag, som fordelte sig således: Forår: Læge V. Westergaard-Nielsen: Det gamle Inkarige. Lærer Poul Hartung: Børns arbejde og skolegang i gamle dage på Lolland-Falster. Efterår: Overinspektør Holger Rasmussen: Da de kulturhistoriske museer blev til. Museumsinspektør Helge Torm: Gammelt dansk sølvtoj. Pastor Arne Hægstad: Om mål og vægt - et kulturhistorisk causeri.

I tilknytning til udstillingen af dukketeatre har museet udgivet heftet: Dukketeatre i Danmark - en kortfattet oversigt.

Personale

Pr. 1/1 d.å. tiltrådte museets anden heltidsansatte, Asger Bonde, som museumsforvalter. Desuden er følgende særligt bevigede projekter udført:

Virkeliggørelsen af den planlagte udstilling og tilhørende hefte, Dukketeatre i Danmark, skyldes cand. mag. Dorthe Falcon Møller. Konserveringsopgaver er udført af konservatorerne Katja Johansen og Søren Andersen. I årets løb har været beskæftiget 4 langtidslidende. Endelig er museet taknemmelig for sin trofaste skare frivillige medarbejdere.

Museumslederen deltog i Dansk Kulturhistorisk Museumsforenings formidlingsmøde i april. I august var museumsforvalteren og lederen på DKM's kursus på Als. På Dansk Historisk Fællesforeningens årsmøde i Æbeltoft repræsenteredes museet af formanden, advokat Poul Drachmann, museumsassistent Birgit Schytt samt lederen.

Falsters Minder har i årets løb modtaget pengegaver fra Andelsbanken, Handelsbanken, Sparekassen SDS Falster-Østlolland, Dan Olesens reklamebureau, Lolland-Falsters Bryghus - alle Nykøbing F.; endvidere fra HOKI i Horsens samt fra Det Berthouch Lehnske legat og V. Sidenius' legat.

Liselotte Mygh.

Lolland-Falsters arkiver

Lokalhistorisk arkiv i Rødby

Når vi i år skal gøre status over, hvad der er hændt for Lokalhistorisk Arkiv, handler det om mennesker, teater, udstilling og mange billeder!

Lokalhistorisk Arkiv har haft et rigt år, nok det bedste i arkivets historie. Måske er det pralende at sige, at vi har været i forbindelse med 2200 mennesker på et år – det er ikke desto mindre sandt!

Den store udstilling i Willers Gård, der hed »Mennesker om en by i 100 år«, samlede næsten 1400 mennesker. Et teater, amatørteater naturligvis, i samarbejde med Rødby Byskole, samlede over 300 mennesker. Fjordture, besøg på arkivet, årsmøde, giver tilsammen noget over 2200 mennesker. Vi siger tak til alle dem, som har kontakttet os, besøgt os og samtidig beriget os med arkivalier.

Vi har fået udvidet vores medarbejderstab og kan nu gå i gang med at arbejde med forskellige projekter indenfor arkivering, billedregistrering og udgivelse af årsskrift, og vi regner med, at den dag ikke er særlig fjern, da vi kan udgive en egentlig publikation – lokalhistorisk bog – kald det, hvad De vil.

Vi har været med i tilrettelæggelsen af en radioserie og deltaget i denne radioserie »Lokalhistorie på Hylder«, noget, vi blev opfordret til af medarbejderne ved Danmarks Radio for over et år siden. Det har givet os nogle kontakter. Vi har fået et frugtbart samarbejde i stand med Kulturmindeforeningen og haft den på besøg på Lokalhistorisk Arkiv, og vi har fået den ordening i stand, at de naturligvis kører deres forening efter deres præmisser, og vi *ikke* etablerer os med nogen forening.

Alt er naturligvis ikke rosenrødt. Vi har flyttet om på hylderne på Lokalhistorisk Arkiv og har måttet erkende, at andre steder, end lige netop i det lille rum, vi har, kommer vi ikke foreløbig. Den økonomiske situation i vores kommune er anstrengt, sådan som den er i mange andre kommuner, og det må vi nok en tid bøje os for. En anden ting er, at vi havde lagt et stort stykke arbejde i medskrivning på et jubilæumsskrift. Vores del blev kasseret af redaktøren. Det skal også med til at tegne det mørke billede.

Vi er imidlertid fortrøstningsfulde overfor fremtiden gennem de kontakter, vi har, og gennem de relationer, vi har til de forskellige organisationer, der hjælper os fra tid til anden, og dermed fortsætter vi fremad.

Hans Ivar Bentzen.

Lokalhistorisk arkiv for Maribo kommune

Arkivet har været meget aktivt i det forløbne år. Den årlige generalforsamling fandt sted d. 26. marts 1981, hvor formand Verner Hansen berettede om arkivets grundlæggelse, og arkivleder Max Broms gav et resumé af arkivets funktioner. Der blev endvidere oplyst, at alle sogne i kommunen nu havde hver en sognerepræsentant. Kontingentet fastsattes til kr. 50,- årligt. Man besluttede på mødet at lave et arrangement for sognerepræsentanter, medarbejdere og bestyrelsesmedlemmer for bedre at lære hinanden at kende. Det har en stor betydning, at man har et godt kendskab til hinanden for dermed at trække på samme hammel, når det gælder lokalhistorien.

Arkivet har haft en del udstillinger i det forløbne år. I foråret blev der lavet en optaktsudstilling til Maribo byfest, hvis fællestitel var »Torveliv og erhvervsliv«. Udstillingen var delt op i 4 dele. Første del viste motiver fra torvelivet, anden del gav et billede af fransk vask og strygning, tredje del viste fester gennem tiderne i Maribo, såsom konge-, og dronningebesøg, byfester og dyrskuer. Fjerde og sidste del illustrerede skomagerfaget. Der var en stor publikumssøgning til denne udstilling.

Maribo byfest oprandt d. 19. juni 1981, hvor arkivet havde et trættet med en plancheudstilling om restaurationsliv, forretningsliv og virksomhedsliv. Samtidig med plancheudstillingen havde man udstillingsgenstande, som viste skrædderfagets rekvisitter, kogekonens remedier samt en del gamle landbrugsredskaber. Nogle af landbrugsredskaberne var så gamle, at de gav anledning til megen samtale om, hvad redskaberne var benyttet til. Denne udstilling var absolut en stor succes, ca. 2.100 mennesker besøgte udstillingen på 3 dage – man mærkede en samhörighed inde i teltet. Folk talte sammen om tidligere tider, unge og ældre mødtes her i teltet på markedspladsen og kom pludselig hinanden ved.

I efteråret er der igen vist en udstilling om »Brugs- og købmandsliv«. Denne udstilling havde billeder med fra alle sognene, Askø iberegnet. Igen kunne der konstateres en stor interesse for lokalhistorien.

På arkivet har udstillingerne gjort gavn, idet man stadig modtager meget materiale fra vore medborgere, og det vil arkivet her igennem takke mange gange for.

Vi er i dag en god medarbejderstab, så opgaverne på arkivet er delegeret ud på den måde, at nogle registrerer person-, forenings- eller erhvervsarkiver, andre registrerer foreningsartikler fra aviser. På arkivet er en avissamling fra 1903 til 1953 med enkelte årgangsmangler, andre igen er i fuld aktivitet med billeder.

Man har konstateret et stigende besøgstal. Når arkivet er åbent, kommer folk og søger oplysninger, og vi har den glæde, at folk mange gange kan få svar på det, de søger, og i øvrigt er folk overrasket over, at arkivet efter knapt 2 års virke har fået så rig en samling, som tilfældet er.

Arkivets opfordring lyder derfor: Hjælp lokalhistorien – smid ikke væk, før I har talt med arkivet.

Arkivet er åbent hver tirsdag fra kl. 9.00-21.00.

Max Broms.
Arkivleder

Lokalhistorisk arkiv for Holeby kommune

Af arkivalier har vi i år bl. a. modtaget:

1. Et festskrift fra A/S De danske sukkerfabrikker, 1872-1922. Holeby-fabrikken var den første, der kom igang på Lolland.

2. Et par unge mennesker fra Holeby har skaffet os en del lysbilleder og lydband om sukkerfabrikation.

3. Fortegnelse over melodier til den gamle salmebog.

4. Billeder fra Holeby Diesel fra 1921.

5. Forhandlingsprotokol fra Holeby-Bursø foredragsforening, der stadig er i god gænge.

6. Aktiebrev fra S/S Forsamlingshuset i Holeby, 1896.

7. En »prøvemalkningsbog« fra Lykkensæde, Olstrup sogn, fra 1873.

8. Ting, der er samlet af direktør Nissen, Holeby Diesel, fra besættelsestiden.

9. Gamle papirer fra Føllerupgård i Bursø.

10. Udskrift af »Hoverie Commissions protokol, såvidt angår Lungholm Hovedgård i Lolland« fra 1796.

Yderligere har vi modtaget mange billeder.

Der er holdt en udstilling sammen med kommunens kulturelle udvalg. Vi har til huse i kælderen under det tidligere kommunekontor. Her er 2 rum, hvoraf det ene er brandfrit.

Der udvides med yderligere et lokale på ca. 40 m², hvor vi især får billedophængningsmuligheder.

Hver torsdag fra kl. 15-18 har bestyrelsen møde i lokalerne, og der er åbent hus i den tid. Arkivet er kommunalt.

K. K. Neergaard.

Lokalhistorisk arkiv for Nysted kommune

Arkivet har endnu ikke særskilte lokaler, og derfor kan der ikke arbejdes med specielle projekter.

Den daglige ledelse har deltidsbibliotekar Bodil Clausen, Wichmandsgaarden, Nysted, og medarbejder er blandt andet postmester Aage Poder, Nysted postkontor

Arkivet modtager løbende et mindre antal arkivalier, som opbevares hos Aage Poder, indtil Nysted kommune kan skaffe tidssvarende opbevaringsforhold i forbindelse med Nysted bibliotek.

Aage Poder.

Idestrup sogns lokalhistoriske arkiv

Der er ikke sket store ændringer i Idestrup sogns lokalhistoriske arkiv siden sidste år. Vi har fået et par arkivskabe mere, og vi modtager stadig arkivalier, herunder mange billeder. Ligeledes fortsætter vi med at have åbent for besøgende, om sommeren én gang om måneden og om vinteren to gange om måneden fra kl. 18.30 til 20.00. Vi har den glæde, at der særligt i vintertiden kommer en del interesserede.

I november afholdes en udstilling af arkivalier i arkivlokalet og i et par klasseværelser på Krogløvskolen.

I februar i år var Karen Wind fra Danmarks Radio hernede og optog en udsendelse dels om arkivet og dels om bymandslavet i Hillestrup. Denne blev sendt i radioens program 1 under titlen »Fortiden på hylder« i maj måned. Vi har en båndoptagelse af den i arkivet.

Arkivets adresse er: Agnete Graae Jensen, Sdr. Ørslev, 4872 Idestrup.

Erna Nielsen.

Rudbjerg lokalhistoriske arkiv

Arkivet blev startet under den kampagne, som foregik på Lolland-Falster for nogle år siden.

Begyndelsen skete på Dannemare gamle alderdomshjem, hvor der var nogle ret uegnede lokaler.

Iveren efter at komme igang var imidlertid stor, og der er efterhånden også samlet mange ting, blandt andet en del gamle skøder, protokoller og andet, der belyser forholdene, som de var før i tiden.

På arkivet er man også kommet igang med at få foretaget en del båndoptagelser og særligt på Albu-

Det er arkivets hensigt at få skrevet Albuens historie og alt det interessante, som er sket derude, blandt andet med hensyn til sildemarkedet og forholdene op til i dag.

Desuden arbejdes med at få samlet historien om Anders Sjællænder, som var den sidste, der blev henrettet på Sølvbjergvej.

Endnu en opgave er at få skrevet om, hvorledes stormfloden indvirkede på de lokale forhold.

Det gav et afbræk i arbejdet, at arkivet måtte flytte, men det var til gengæld til meget bedre lokale forhold i en nedlagt overlejlighed på Kappel alderdomshjem, og her håber vi at kunne blive og få indrettet nogle pæne og gode arkivlokaler.

Arkivet har den fordel at have nogle gode og interesserede medarbejdere, og derfor kan der ses lyst på fremtiden.

Bjarne Skeelbo.

Sakskøbing kommunes lokalhistoriske arkiv

Efter ret så trange lokale forhold i et par år har Sakskøbing kommunes lokalhistoriske arkiv i år fået overdraget lokaler, hvor pladsen tillader at indrette et effektivt arkiv, sådan som byrådet besluttede i oktober 1978.

Arkivet blev i sommeren 1981 flyttet til den tidligere retssal med dertil hørende dommerværelse, i alt ca. 56 kvm. gulvareal. – Der er megen væglplads, således at 18 reoler er opstillet, og der arbejdes nu kontinuerligt med registrering og anbringelse af arkivalierne efter et bestemt system, så man hurtigt ved hjælp af søgekort kan finde frem til de emner, der ønskes belyst.

Endnu er kun avisudklip-arkivet helt intakt, men vi er langt fremme med såvel forenings- og erhvervs- som personarkivet i saglig afdeling.

Men arkivets store billedsamling venter på sortering i emner efter oprindelse, art og størrelse, inden samlingen journaliseres. Foreløbigt er billederne hentet frem fra de papæsker, hvor de hidtil har været opbevaret.

Et andet kommende arbejde bliver en undersøgelse og koordinering af de mange beskrivelser, der findes om Sakskøbing bys historie.

Ligesom de to foregående år har vi også i år haft udstilling i lokalet på politigården. Den var tilrettelagt og åben i ugen den 12. til 18. oktober i forbindelse med Sakskøbing sygehus' 100 års jubilæum, og den har været særdeles fint besøgt.

Også i 1982 er planlagt en udstilling, hvor emnet er »Ældreforsorg gennem tiderne«.

Svend Jørgensen.

Lokalhistorisk arkiv for Nørre-Alslev kommune

huses i det tidligere kommunalhus, kommunalen i Vaalse, hvilket indebærer, at arkivmaterialet opbevares i historiske rammer.

Den gamle bygning er et bindingsværkshus, der stammer fra 1842, og en mindsten på torvepladsen – rejst af Lolland-Falsters historiske Samfund – minder til stadighed om initiativtageren til forstanderskabets rådhusbygningens opførelse, sognefoged Hans Rasmussen, Egense.

At den historiske bygning i dag anvendes til arkiv markeres af en smukt udskåret træplade, hvorpå der står: Lokalhistorisk Arkiv. Denne er ophængt i en stålstander ved bygningen.

Arkivets åbningstider har været medvirkende til, at mange lokale i årets løb har besøgt arkivet. Dette synes at afsløre, at arkivet er ved at få fodfæste.

Både lokale og udenogsns har været interesserede i at søge oplysninger i arkivets materialebeholdning. I den forbindelse kan nævnes, at Kontaktudvalget for Dansk maritim historie og Samfundsforskning har søgt lokalhistoriske oplysninger om færgestederne Guldborg F., Gaabense og Orehoved.

Stationsbyen – projekt under Statens humanistiske Forskningsråd søgte oplysninger om stationsbyerne: Nørre-Alslev, Eskilstrup og Orehoved. Anders Bjørnvad, Bisserup, Rude, der har en undersøgelse igang om modstandsbevægelsen i Region V (Sjælland, Lolland, Falster), søgte oplysninger desangående. Stud. mag. Hanne Damsholt skulle bruge oplysninger om Landarbejderforbundets virksomhed i perioden fra 1915 til ca. 1921 til specialeskrivning. Hun studerer ved Københavns Universitets institut for økonomisk historie.

Det er en fornøjelse at se, at der er brug for det materiale, som arkivet har samlet, men beholdningen er langt fra stor nok til, at vi kan videregive helt fyldestgørende materialeoplysninger. – Det håber vi at kunne ad åre!

Arkivets udadvendte virksomhed har i indeværende år omfattet et kursus i gotisk skriftlæsning, der blev ledet af Sv. Aa. Andersen. Derudover en lokalhistorisk foredragsrække byggende på lokale historikere, der gennem længere tid har beskæftiget sig med deres specialer.

Det første foredrag i rækken indledtes af redaktør Frederik Petersen, Nørre-Alslev, der berettede om »Humørspredere og pauseklovne i Nørre-Alslev by's lømmelalder«, og forstkandidat Gustav Graae, der redegjorde for den lokalhistorie, der ligger gemt bag »Nordfalsters stednavne«.

Det er hensigten i år at tage hul på det andet møde i rækken.

I begyndelsen af oktober udstillede arkivet originalmateriale i Nørre-Alslev bibliotek i forbindelse med en udstilling dér, som handler om slægtsforskningens mål og midler – »På spor af vore aner«. Udstillingen fra arkivet skal understrege, at man råder over materiale, der i mange tilfælde vil kunne anvendes i slægtsforskningen.

I midten af november måned skulle »Årsskrift 1982« være klar til udgivelse. I lighed med tidligere år, vil bogen kun rumme lokalhistorie fra Nordfal-

ster med rod i det folkelige, som det har været redaktørens mål at dyrke lige siden udgivelsen af det første værk.

I øvrigt arbejdes der med en folder, der kan give praktiske oplysninger om arkivet, og det er tanken, at 1979 julemærkets motivskaber, tegneren Herdis Buck, skal illustrere folderen. Efter færdiggørelsen er det meningen, at folderen skal fremlægges på Nørre-Alslev bibliotek i et antal der muliggør, at så mange som muligt får vigtige oplysninger om arkivet.

Niels Frost,
arkivleder.

Lolland-Falsters historiske Samfund

Oprettet 27. juni 1912

Bestyrelsen

Vælges lige år:

Redaktør Verner Hansen, Museumsgade 3, 4930 Maribo, tlf. 88 34 98 (formand). Handlungartner J. Bek Petersen, Svingelsallé 30, 4900 Nakskov, tlf. 92 25 02. Fru Kirsten Suhr, Krårupgård, 4990 Saks-købing, tlf. 88 20 07. Gdr. Svend Aage Andersen, Sundbyvej 6, 4862 Guldborg L., tlf. 83 22 91. Assistent Aina Krumins, Spurvevej 12, 4943 Torrig L., tlf. 93 74 20 (sekretær).

Vælges ulige år:

Pastor Viggo Larsen, Gloslunde præstegård, 4983 Dannemare, tlf. 94 41 80 (næstformand). Skoleinspektør A. F. Heyn, Adelgade 52, 4880 Nysted, tlf. 87 15 07. Fru Kristine Asser Hansen, Åstrup, 4850 Stubbekøbing, tlf. 84 40 12. Gdr. Ketil Lejre, Havnsøvej 24, 4840 Nr. Alslev, tlf. 83 31 42. Deltidsbibliotekar Bodil Clausen, Billevej 7, 4880 Nysted, tlf. 87 13 02 (kasserer).

Redaktions- og forretningsudvalg:

Verner Hansen (årbogsredaktør), Viggo Larsen, Ketil Lejre.

Udvalg for udflugter:

J. Bek Petersen (formand), Ketil Lejre, Aina Krumins.

Tilsyn med mindestene:

J. Bek Petersen.

Repræsentantskabet for Institutionen Statsminister

C. D. F. Reventlows Minde:

Viggo Larsen.

Bestyrelsen for Lolland-Falsters Stiftsmuseum:

Fru Kirsten Suhr.

Revisor:

Gdr. Niels Asser Hansen, Åstrup.

Generalforsamlingen

afholdtes torsdag den 14. maj 1981 i Lokalhistorisk arkivs bygning i Stokkemærke.

Formanden, Verner Hansen, indledte med mindeord:

Den 27. januar døde samfundets æresmedlem, fhv. førstelærer A. H. Bendsen, Maglemer, som nåede at leve længe, idet han blev 91 år.

Lærer Bendsen, således som han kaldtes, var af den gamle type på lærere, som følte, at de ved siden af arbejdet med børnene ikke skulle isolere sig, men gå ud i et folkeligt arbejde.

Det gjorde lærer Bendsen i fuldt mål de steder på Lolland, hvor han var ansat.

Han var ikke mindst kendt som en fornøjelig og underholdende foredragsholder, der i årenes løb kom masser af steder. Lærer Bendsen var aldrig kostbar, men sagde helst ja, og som regel bestod honoraret af transporten. Lærer Bendsen hyggede, hvor han kom. Altid i godt humør, fordi han følte sig som et glad og lykkeligt menneske. Han fortalte, læste op og sang, og temaet, han som regel altid vendte tilbage til, var hans barndom og ungdom i en svunden tid og hjemstavns forhold. Møen, der var hans barndomsø, stod stærkt, men også Lolland, hvor han kom til at lægge det meste af sin gerning. Det var helt naturligt, at lærer Bendsen i en lang år-række var et interesseret bestyrelsesmedlem i Lolland-Falsters historiske Samfund. Det var derfor en selvfølge, at han som tak for sin store indsats blev udnævnt som æresmedlem.

Lærer Bendsen vil vi mindes med tak for, hvad han betød for det lokalhistoriske arbejde.

Bog hurtigt udsolgt

I beretningen udtalte formanden blandt andet:

1980 har på forskellige måder været et godt lokalhistorisk år. Der gror stadig nye initiativer frem, og det glæder vi os over i samfundet, idet vi absolut ikke føler at have monopol på at dyrke lokalhistorie, men gerne vil støtte, hvad der udvikler sig på dette område.

Der er ikke mindst grund til at glæde sig over den gode udvikling, som der er i det lokalhistoriske arkivarbejde, så hver kommune efterhånden får sit eget arkiv.

Årbogen er i høj grad samfundets »ansigt« udadtil. Vi lægger megen vægt på, at årbogen skal være smuk i sit udseende, hvilket Lollands-Postens Bogtrykkeri altid sørger for. Årbogen skal også have et godt og alsidigt indhold af populær karakter.

Årbogen 1980 var præget af Ketty Lykke Jensens store arbejde om Ønslev-Eskilstrup, der også blev trykt som en særlig bog. Det er svært at udgive bøger uden en koordination med årbogen, da det økonomiske ellers er svært at løse.

Bogen om Ønslev-Eskilstrup fik med rette megen og fin omtale. Ketty Lykke Jensen havde også lavet et godt værk, der havde taget meget af hendes fritid. Der skete også det meget sjældne, at de 500 eksemplarer, som var trykt af bogen, helt blev udsolgt i løbet af nogle måneder, så beretningen om Ønslev-Eskilstrup herefter kun kan fås gennem årbogen.

Nørre-Alslev kommune, pengeinstitutter og private ydede særdeles pæne økonomiske bidrag til udgivelsen.

Bogen om Ønslev-Eskilstrup var et led i udgivelsen af lokalhistoriske billedværker om de 13 kommuner på Lolland-Falster. Det blev ikke til en hel bog om Nørre-Alslev kommune, da det viste sig at være for meget til, at det kunne lade sig gøre. Derfor er vi nået til 2½ bog, nemlig om Maribo, Holeby og en del af Nørre-Alslev kommune.

Årbogen, som var på 164 sider, har forskellige faste rubrikker, hvoraf kan nævnes »Lolland-Falster i bogverdenen«. Det er det eneste sted, hvor det registreres, hvad der skrives om landsdelen i bøger, brochurer, tidsskrifter m. v., og der lægges vægt på at få det mest mulige med.

Arkiver og museer på Lolland-Falster har i årbogen en mulighed for at kunne fortælle om deres arbejde. Et stigende antal arkiver benytter sig heraf, men det kniber for nogle af museerne. Det kan således undre, at et par offentlige museer som Kunstmuseet i Maribo og Reventlowmuseet ikke finder anledning til at sende noget til årbogen og benytte sig af denne gratis service.

Bogbeholdningen

Hvad angår samfundets bogbeholdning, så er der mange af de gamle årbøger, som ikke findes mere.

Samfundet har ret gode beholdninger af bøgerne om: Maribo – historisk set; Holeby kommune – historisk set, Maribo domkirke og Svend Petersens:

Min lærertid på Sydfalster. Der findes også eksemplarer af Svend Jørgensens Bag diger og hegn, men kun 1. del. George Nellemanns bog om: Den polske indvandring til Lolland-Falster er helt udsolgt, og det gælder også årbogen, hvori den fandtes. Den store bog om: Sukkerroer er der kun få eksemplarer tilbage af, men der er stadig tilbage en del årbøger med stoffet.

I årbøgerne er der indlagt et brevkort med billige bogtilbud, og dette bliver godt benyttet.

Bestyrelsen

I samfundets bestyrelse er der i årets løb sket den forandring, at Else Paamejer, der ved den sidste generalforsamling blev valgt til kasserer, af personlige grunde måtte trække sig tilbage, men Bodil Clausen, Nysted, som var i bestyrelsen, påtog sig kassererposten, således at dette noget svære problem derved blev løst.

Viggo Larsen, der både var næstformand og sekretær, har afgivet den sidste post, som er overtaget af Aina Krumins.

Samfundet har som en af sine opgaver at rejse mindstene for historiske personer og begivenheder, men der har ikke været noget aktuelt på dette område i en del år. Det må noteres med tilfredshed at Rudbjerg kommune har sørget for en bedre henvisning og indgangsforhold til mindstene for Hobyfundet.

Styrkelse af medlemstallet

Lolland-Falsters historiske Samfund har ikke nogen stor og strålende økonomi, for det kan kun lige løbe rundt.

Årbogens fremstilling er en stor belastning, og medlemmerne får med den egentlig mere, end de betaler i kontingent.

Det ville styrke, om medlemstallet, der er ca. 900, kunne blive forøget, og det ville i den forbindelse være naturligt, om kommunerne tegnede nogle medlemsskaber, så plejehjem, alderdomshjem, skoler med flere kunne få hver et eksemplar af årbogen.

Udover medlemskontingentet ydes der forskellige tilskud, som vi er taknemmelige for.

Arrangementer

Samfundets arrangementer plejer ikke at være meget omfattende, da det er svært at samle en større medlemskreds til noget. Der var et sommermøde på Øst-

Samfundet holdt lørdag den 19. september 1981 en sensommertur til Sydjylland. Deltagerne ses udenfor Ø. Ulslev kirke. (Foto: Povl Klavsen).

falster med et besøg i Halskov Vænge og i Åstrup kirke. Desuden foregik der en vellykket tur til Selsø slot i Hornsherred.

I forbindelse med arrangementet »Roearbejder-dage« var der møder sammen med arkiverne i Nørre-Åslev og Maribo.

Det lokalhistoriske arbejde foregår altid i en rolig atmosfære, og jeg vil gerne specielt rette en tak til bestyrelsen for godt samarbejde.

Kontingent og valg

Kassereren, Bodil Clausen, forelagde regnskabet, som balancerede med 94.845 kr. Det vedtoges at hæve det årlige kontingent fra 50 til 55 kr.

Til bestyrelsen genvalgte Viggo Larsen, Gloslunde, Bodil Clausen, Nysted, A. F. Heyn, Nysted, Kirstine Asser Hansen, Åstrup, og Ketil Lejre, Gunslev.

De afgående revisorer, Finn Hendriksen og Rosa Engholm Petersen, begge Holeby, ønskede at trække sig tilbage, og i stedet nyvalgte Niels Asser Hansen, Åstrup, og Georg W. Nyholm, Falkerslev.

Lokalhistorisk samråd

I en omtale af den fremtidige virksomhed sagde formanden, at det lokalhistoriske arbejde ligesom alt andet er underkastet det, som hedder »udviklingens lov« med debat om nye veje.

På et lokalhistorisk seminar, som Sammenslutningen af lokalhistoriske foreninger har holdt, var der synspunkter fremme, om ikke de amtshistoriske samfund var for store og omfattende og dermed for stive, så de ikke nåede langt nok ud til de enkelte lokalhistoriske interesserede. De blev kaldt »paraplyorganisationer«, og fra nogle sider mente man, at det ville være bedre med mindre lokalhistoriske foreninger med et begrænset område. Dette kan dog nok skabe nogle problemer, for i en kommune kan der nok ikke trives både et lokalhistorisk arkiv og en lokalhistorisk forening, for de vil nok for meget overlape hinanden.

Der er også blevet rejst spørgsmålet om et samarbejde mellem de lokalhistoriske organer: Museerne,

arkiver og amtshistoriske Samfund. Der har ikke rigtig været stemning for, at dette skulle foregå gennem amtsmuseumsrådet, da dette er et organ med særlige funktioner.

Bestyrelsen for Lolland-Falsters historiske Samfund har vedtaget, at man vil prøve at holde et orienterende møde om oprettelse af et lokalhistorisk samråd for Storstrømsamtet bestående af to repræsentanter for hver af de tre organer. Det er ikke tanken at oprette en ny forening med vedtægter og kontingent, men at man engang imellem kan drøfte, om der er fælles opgaver og have en kontakt med hinanden. En fælles opgave kunne være at holde en fælles »Lokalhistorisk lørdag – eller søndag«, hvor museer, arkiver og foreninger præsenterede sig med forskellige arrangementer og holdt »åbent hus«. Det ville sikkert give en fælles styrke, hvis noget sådant kunne gennemføres.

Der mangler også et samarbejde på andre områder, og her tænker jeg særlig på de lokalhistoriske organer, turistorganisationerne og naturfredningsbevægelsen. Der er ingen tvivl om, at de tre parter på forskellige områder har fælles interesser.

Det må hilses med glæde, at Storstrømsamtet er gået ind i et arbejde med pleje af fortidsminderne. Det har allerede en del steder givet bemærkelsesværdige resultater. Det er meningen, at det skal følges op med et naturformidlingsarbejde med udnyttelse af, hvad der findes til brug herfor, og udsendelse af et informationsmateriale.

Lokalhistorisk materiale

Der er stadig brug for mere lokalhistorisk materiale, således om Lolland-Falsters lokalhistorie til undervisnings- og studiebrug, en fortegnelse over lokalhistorisk litteratur om Lolland-Falster, et katalog over lokale lysbilleder og film og en fortegnelse over foredragsholdere, som behandler lokalhistoriske emner.

Det er ikke en udpræget opgave for samfundet at holde møder med foredrag rundt i landsdelen, for det er nok ikke til at magte. Derimod vil vi gerne samarbejde med og støtte de organisationer eller andre, der har arrangementer, hvilket nok i første række vil blive de lokalhistoriske arkiver.

Det ville nok også være en tanke at prøve på kursus og konferencer, der i en populær form kunne behandle almene lokalhistoriske emner.

Bestyrelsen vil i øvrigt gerne fra medlemmerne have forslag og gode ideer til arrangementer.

Efter formandens oplæg var der en livlig debat, og heri deltog adskillige af den snes medlemmer, som overværede generalforsamlingen. Der berørtes en del af de spørgsmål, som formanden havde fremdraget, og der var forskellige forslag til arrangementer.

Stiftsmuseets pædagogiske medarbejder, Ove H. Nielsen, mente, at det lokalhistoriske arbejde ville få bedst resultat, hvis der i særlig grad blev arbejdet med projekter om bestemte emner.

I debatten fremkom der flere kritiske bemærkninger om Regionalradioen, som man mente forsømte det lokalhistoriske område.

Driftsregnskab for året 1. april 1980 – 31. marts 1981

Indtægt:

Likvid beholdning fra sidste år	2.901,94
Medlemskontingent	43.012,00

Tilskud: Årbogen 1980

Kulturministeriet	4.300,00
Storstrømsamtet	3.000,00
Det Bertouch-Lehnske Fond	500,00
Det Classenske Fideikommis	500,00
Sparekassen Falster-Østlolland	1.500,00
Handelsbanken	200,00
Lollands Bank	200,00
Sparekassen Lolland, Nakskov	1.000,00
Lollandsfonden	500,00
Errindlev Sparekasse	100,00

11.800,00

Eskildstrupbogen:

Anonyme	3.435,11
Handelsbanken	250,00
Den danske Bank	250,00
Andelsbanken	250,00
Sparekassen SDS	1.000,00
Nr. Alslev kommune	5.000,00

10.185,11

Salg af bøger	26.370,55
Renter	231,52
Indvunden porto	344,60

94.845,72

94.845,72

Status pr. 31. marts 1981

Aktiver:

Bogbeholdning	25.000,00
---------------------	-----------

Fast kapital:

Holcks legat nr. 775155	500,00
-------------------------------	--------

Likvid kapital:

Beholdning på driftsregnskabet fordeler sig således:	
Bankbog nr. 619005	5.317,59
Giro nr. 1035525	5.912,17
Kontant	76,88
	<u>11.306,64</u>

Udgift:

Lollands-Postens Bogtrykkeri a/c for trykning	68.850,00
Lokalhistorisk Fællesforening	1.060,00
Fortid-Nutid	392,20
Administration	9.210,40
Annoncer - møder	3.568,48
Diverse	458,00
Beholdning at overføre til næste år	11.306,64

Gæld:

Lollands-Postens Bogtrykkeri	10.405,90
Kassererløn	1.400,00
	<u>11.805,90</u>

Foreningens driftsregnskab er dags dato gennemgået og fundet i overensstemmelse med de os forelagte bøger og bilag.

Beholdningerne er kontrolleret og fundet i orden.

Vantore, den 7. maj 1981.

Finn Hendriksen
sign.

Rosa Engholm Petersen
sign.

Love for Lolland-Falsters historiske Samfund

§ 1.

Samfundets formål er at vække og nære den historiske sans ved at værne om Lolland-Falsters historiske minder og fremdrage den stedlige historie. Dets hjemsted er Maribo.

§ 2.

Formålet søges opnået ved udgivelsen af en årbog og andre historiske skrifter samt, for såvidt midlerne strækker til, ved afholdelse af offentlige møder med foredrag rundt om i stiftet, udflugter m.v.

Det er endvidere et formål af søge rejst og vedligeholdt sten til minde om historiske personer og steder.

§ 3.

Medlemsbidraget fastsættes på generalforsamlingen. Man er stemmeberettiget 1 måned efter indmeldelsen. Alle medlemmer modtager gratis samfundets årbog.

§ 4.

Samfundets bestyrelse består af 11 medlemmer, hvoraf 6 afgår de lige årstal og 5 de ulige årstal. De vælges ved simpel stemmeflertal for 2 år ad gangen. Medlemmer kan genvælges. Bestyrelsen vælger selv sin formand for 1 år ad gangen, endvidere et redaktions- og forretningsudvalg bestående af 4 bestyrelsesmedlemmer - hvoriblandt formanden - og fordeler iøvrigt arbejdet mellem sig. Der vælges hvert år 2 revisorer.

§ 5.

Genrealforsamlingen indkaldes ved meddelelser i dagbladene eller ved direkte indbydelse, der sker mindst 14 dage forud. Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, må være bestyrelsen i hænde mindst 1 uge før generalforsamlingen.

Den ordentlige generalforsamling afholdes i maj. På denne aflægger bestyrelsen beretning om samfundets virksomhed i det forløbne regnskabsår, der løber fra 1. april til 31. marts, og fremlægger det reviderede regnskab. Endvidere foretages valg af bestyrelsesmedlemmer og revisorer.

En overordentlig generalforsamling kan indkaldes, når bestyrelsen finder, at der er grund hertil, og skal indkaldes, når mindst 25 medlemmer stiller skriftligt forlangende derom, senest 1 måned efter at påkrav er fremsat.

Alle afgørelser på generalforsamlingen træffes ved simpel stemmeflertal. Vedtagelse om ændringer i lovene og om samfundets opløsning skal dog, for at være gyldig, ske på 2 umiddelbart på hinanden med mindst 14 dages mellemrum afholdte generalforsamlinger efter særlig derom udgæet bekendtgørelse.

Ved beslutning om samfundets opløsning bestemmer den sidste generalforsamling, hvorledes der skal forholdes med de midler, samfundet til den tid måtte være i besiddelse af.

Lovene således vedtaget på generalforsamlingerne den 29. november 1960, 27. november 1961 og 24. maj 1971.

Nye medlemmer indtil 1. november 1981

Linda Løjmand, Nykøbingvej 54,
4850 Stubbekøbing.

Provst Kurt Johansson, Tårsvej 5,
4912 Harpelunde.

John Langebæk, Søndergade 24, 4970 Rødby.

Hans Hansen, Ellekrattet 7, Sundby,
4800 Nykøbing F.

Fru Ulla Møller Sørensen, Hamborgskovvej 50,
4800 Nykøbing F.

Fru Vera Juul Andersen, Kretavej 11,
4800 Nykøbing F.

Blikkenslager Preben Sørensen, Rønnebæksvej 20,
4960 Holeby.

Snedker K. E. Frølander, Møllersvej 23,
4800 Nykøbing F.

Børge Seehusen, Jægersvej 33, 2791 Dragør.

Karen Pedersen, Lundeberggårdsvej 190, st. tv.,
2740 Skovlunde.

Fru Else Jensen, Maribovej 313, Hellinge,
4920 Søllested.

Ejner Bonke, Rosenvænget 7, 4850 Stubbekøbing.

Ole Vandrup, Højskolevej 57, 4920 Søllested.

Thaaning Steffensens Boghandel, Torvet 1-3,
4990 Sakskøbing.

Rudbjerg lokalhistoriske Arkiv, Vangstofte,
Ravnegravene 4, 4900 Nakskov.

Kirsten Pommer, Solsortevej 7, 4880 Nysted.

Connie Eriksen, Strandagervej 18, 4970 Rødby.

Salgschef P. W. Christiansen, Enghavevej 27,
4892 Kettinge.

Bogtrykker Johnny Langhorn, Nakskov Bogtryk,
Fruegade 20, 4900 Nakskov.

Overlærer Henrik Johansen, Birkevænget 30, 1.,
4900 Nakskov.

Godsejer Jan Krabbe, Frederiksdal, 4900 Nakskov.

Redaktionssekretær C. F. Oppenhagen,
Strandboulevarden 3, 4800 Nykøbing F.

Fru Karen Krag, Nygade 12, 4900 Nakskov.

Lektor cand. mag. Kirsten Jensen, Tuborgvej 153,
2900 Hellerup.

Årbøger og historiske skrifter om Lolland-Falster

Årbøgerne:

Boghandlerpris: 60 kr.

Medlemspris: 35 kr.

Af tidligere årgange findes: 1962 - 1963 - 1966 - 1968
1969 - 1970 - 1971 - 1973 - 1974 - 1975 - 1976 - 1977
1978 - 1979 - 1980.

Historiske skrifter:

Immanuel Felter: Maribo domkirke 1416-1966.

Boghandlerpris: 40 kr. Medlemspris: 30 kr.

Svend Petersen: Min lærertid på Sydfalster.

Boghandlerpris: 40 kr. Medlemspris: 30 kr.

Svend Jørgensen: Bag diger og hegn I.

Boghandlerpris: 30 kr. Medlemspris: 20 kr.

Familiebruget på Lolland-Falster. Husmandsbevægelsen gennem 75 år 6. marts 1981.

Boghandlerpris: 40 kr. Medlemspris: 30 kr.

Disse historiske skrifter og årbøgerne kan bestilles skriftlig ved henvendelse til formanden, redaktør Verner Hansen, Museumsgade 3, 4930 Maribo. Forsendelse sker plus porto.

Andre skrifter:

Ved skriftlig henvendelse til Lolland-Falsters Stiftsmuseum, Museumsgade 1, 4930 Maribo, kan bestilles følgende skrifter plus porto:

Else-Marie Boyhus: Lolland-Falster - en historisk billedbog. Pris 30 kr.

Else-Marie Boyhus m.fl.: Sukkerroer. Pris 40 kr.

Else-Marie Boyhus: Maribo - historisk set. Pris 75 kr.

Ove H. Nielsen: Holeby kommune - historisk set. Pris 50 kr.

Person- og stednavnsregister

- A**
Askø 32
- B**
Ballin Samuel 8
Bergishagen Anne, gift m. rådmænd Vendelboe .. 36
Branderslev 16
Brandes Georg, forfatter 10, 11, 15, 25
Broge, maler 38
- C**
Christianssæde 40
- D**
Dannemarre 20, 25, 26, 27, 28, 29, 38, 39
Dijnes Torben, fhv. sognepræst, Kalvehave 7, 15
- E**
Elers Hans, maler, Nykøbing 32, 36
Engel Lars, urmager, Nysted 38
Eskildstrup 32
Estrup, politiker 20
- F**
Falster 8, 9, 16, 17, 30, 32, 39, 40
Fuglsang 40
Funch Anders, tårnurmager, København 36, 38
- H**
Halsted 34, 39
Hansen Sofie, Sakskøbing, Chr. Winthers kæreste 11, 14, 15
Heidenheim, købmand 8
Heidenheim Casse, datter af købmand Heidenheim 8
Henriksen Anna, tandlæge, gift Hansen, datter af Ferdinand Henriksen 27, 28, 29
Henriksen Ferdinand, lærer, Vålse og Dannemarre 16, 19
Henriksen Hanne, gift m. Ferdinand Henriksen 19, 28
Henriksen Jørgen, Jyderodsgård, Svinsbjerg, far til Ferdinand Henriksen 16
Henriksen Karen, datter af Ferdinand Henriksen 28, 29
Henriksen Marie, fhv. lektor, Nykøbing, datter af Ferdinand Henriksen 16
Henriksen Oliver, læge, søn af Ferdinand Henriksen 28, 29
Henriksen Robert, professor, søn af Ferdinand Henriksen 28, 29
Hillested 39
Hincheldey Hans, hofagent, Valnæsgård 38
- Hirsch, købmand 8
Holstein, greve, Ledreborg 20
Horlunde 39
Hunseby 32
Hvid Chr., maler 38
- I**
Idestrup 39
- J**
Jørgensen Lars, urmager, Horne 39
- K**
Kalvehave 7
Kettinge 39
Kiesby Rasmus, urmager 32
Kippinge 32
Kirsch Hans, urmager 39
Kjærstrup 40
Kleinsmed Pouel, urmager 35
Kraghave 17, 18
Kristiansen, førstelærer, Vålse 17, 18
Krønge 40
Købelev 8
Kaalund Hans Vilhelm, urmager, Maribo 36, 39
- L**
Lampe Jens, pens. handelsoverlærer, Brand 30, 40
Larsen F. Bertram, tårnurfabrikant, København 36, 38, 39
Lehmann Orla 9
Leonora Christina 34
Liberth Johan Henrik, fabrikant, Svendborg ... 39
Lillebrænde 32
Lolland 8, 16, 20, 30, 32, 39, 40
Lungholm 40
- M**
Maribo 31, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40
Marienborg 19
Mathiesen Peter, kgl. hofurmager, København ... 36
Monrad, biskop 20
Musenberg Johan Henrik, urmager, Maribo 40
Müffelmann Alvilda 10
Møller Poul Martin 8
Møller Rasmus, præst, Købelev 8
Møn 19
- N**
Nakskov 16, 20, 27, 29, 34, 35, 36, 39
Nielsen L. C., digter 19
Nykøbing 9, 17, 18, 28, 31, 32, 34, 35, 36, 38, 39, 40

Nysted	7, 8, 31, 34, 36, 38
Næsgård Landbrugsskole	18
Nørre Alslev	38
Nørre Vedby	32, 38

O

Oehlenschläger Adam, digter	11
Orebygård	40

P

Petersen Carl, urmager, Valby	38
Petersen Chr., købmand	8, 9

R

Raben, greve, Ålholm	8, 12
Raben Amalie, komtesse, Ålholm	7, 11, 12
Rasch Jens, urmager, Nysted	31
Rogert, amtmand, Bornholm	16
Rogert, præst, Branderslev	16
Rogert, Anna, datter af pastor Rogert	16
Rostorp, provst, Nakskov	16
Rostrup, botaniker	16
Ryde	39
Rødby	36

S

Sakskøbing	9, 14, 36, 39
Sandby	39
Schrader, præst, Dannemarre	25
Schwensen, byfoged	7
Sdr. Kirkeby	39
Sejermager Hans, Nykøbing	36
Sidenius Isak, præst, Ulslev	8
Sidenius Trine, gift m. Isak Sidenius	8
Skjørring	40
Smith Hans, urmager, Maribo	36, 38
Spengler Cornelia, datter af Louise Spengler og Emil Aarestrup	8
Spengler Louise	8
Stege	40
Støkkemarke	31, 38
Stubbekøbing	38, 39
Svarrer Mads, Maribo	34
Svinsbjerg	16

Systofte	32, 38
Søffrensen Mathiis, sejermager	36
Søholt	40
Søllestedgård	40

T

Toreby	38
Torkildstrup	32
Trier Salomon, apoteker, Nysted	8
Trier Seligmann	8

U

Ulslev	8
--------------	---

V

Valnæsgård	38, 40
Vendelboe Lars Poulsen, rådmand	36
Vennerslund	40
Væggerløse	38
Vålse	17, 19, 20, 27, 38
Vålse Vig	20

W

Westphal Michael, støber	38
Winther, pastor, Fensmark	8
Winther Chr., digter	8, 10, 11, 14, 15
Winther Dorothea, enke efter pastor Winther, mor til Chr. Winther	8

Z

Zimmer Inger	11, 12
--------------------	--------

Ø

Øster Ulslev	38, 39
Østofte	39

Å

Aagaard, urtekræmmer, far til Caroline Aarestrup	7
Ålholm	8, 12
Aarestrup Caroline, gift m. Emil Aarestrup	7, 8, 11, 14
Aarestrup Emil, læge og digter, Nysted	7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15

